doç dr. m. sait şimşek

KUR'AN KISSALARINA GİRİŞ

yöneliş

Laleli Cad. No: 11 / 3
Laleli / İstanbul
Tel: 518 81 20

Yöneliş Yayınları 30

Dizgi Yöneliş
Baskı ve Cilt Elvan Ofset
Kapak Yöncliş
Kapak Baskısı Elvan Ofset

Şubat 1993, İstanbul

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DAKİ KISSALARIN KAYNAĞI

GİRİŞ

Kur'an'ı ilgilendiren diğer meselelerde olduğu gibi Kur'an'daki kıssalarla ilgili çalışmalar da, İslam'ın çok erken dönemlerinde başlamıştır. İslam'ın ilk döneminde başlayan bu çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Hatta toplum ve toplumun eğitimiyle ilgili ilimlerin çağımızda daha bir yaygınlık ve gelişme göstermesi sebebiyle Kur'an kıssalarını konu alan çalışmaların da hızlandığını ve çeşitlilik arzettiğini söyleyebiliriz.

Kıssalar, çeşitli yönlerden ele alınıp işlenmeye elverişlidir. Tarihçiler, kıssalara kendi açılarından bakarken, edebiyatçılar edebi açıdan, sosyolog ve pedegoglar da onlara kendi açılarından bakmakta, böylece kıssalarla ilgili bir çok eser telif edilmektedir.

Batılıların İslam alemini istila etmeleriyle hızlanan müsteşriklerin İslam dini konusundaki tetkik ve araştırmaları, Kur'an'daki kıssalarla ilgili çalışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır ki o da, Kur'an kıssalarının menşei problemidir. Daha açık bir ifadeyle Kur'an kıssalarının vahiy eseri olup olmadığı meselesidir. Gerçi günümüz müsteşriklerinin Kur'an kıssaları konusunda yöneltttikleri itirazlar, Kur'an'ın indiği dönemlerde müşrik Araplar tarafından dile getirilmiş ve bizzat Kur'an tarafından cevaplandırılmıştır. Ne var ki Kur'an konusunda yeterli bir bilgiye sahip olmayan günümüz müslüman aydınla-

rının bir kısmı, müsteşriklerin bu tür iddialarının etkisinde kalmakta ve kendi dinlerinin kitabı konusunda yanlış kanaatlere sahip olmaktalar.

Biz de bu bölümde Kur'an'daki kıssaların menşei üzerinde duracağız: Kur'an kıssaları vahiy eseri midir, yoksa Muhammed onları Kitab-ı Mukaddes'ten mi çalmıştır? Kur'an'daki kıssalarla Kitab-ı Mukaddes'teki kıssalar arasındaki farklar nelerdir? Yahut bu kıssalar, Muhammed'in hayal mahsulü olabilir mi? Kur'an'ın bu kıssalarda anlattığı olaylar gerçekten vukubulmuş mudur?

Burada bu sorulara cevap arayacağız.

KUR'AN'DAKİ KISSALAR VE KİTAB-I MUKADDES

Kur'an kıssalarının kaynağı, haddizatında Kur'an'ın bizzat kendisinin de kaynağını ilgilendiren bir husustur. Çünkü kıssalar Kur'an'ın bir cüz'üdür. Onların kaynağını vahiyden başka bir yerde aramak, Kur'an'ın da vahiy eseri olmadığını söylemektir.

Kıssaların vahiy eseri olmadığı iddia edilirken aynı kıssaların Kitab-ı Mukaddes'te de zikredilmiş olmasından hareketle akla gelebilecek ilk itiraz, Muhammed'in bu kıssaları Kitab-ı Mukaddes'ten çaldığı iddiasıdır. Nitekim bir çok müsteşrik bu iddiada bulunmuştur. Mesela Macar müsteşrik Goldziher, Muhammed'in bu kıssaları önceki kitaplardan derleyerek kısalttığını, kimi yerlerde kendisinin de onlara ilavelerde bulunduğunu iddia etmektedir.[1]

Müsteşriklerin ileri sürdüğü bu iddia Kur'an'ın iniş döneminde müşrik Araplar tarafından da ileri sürülmüştü. Kur'an-ı Kerim: *«Biz onların, 'ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Hak'tan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili a'cemi (Arapça değil), bu ise apaçık Arapça bir dildir.»*[2] ayetinde müşriklerin bu iddialarını dile getirmekte ve onlara cevap vermektedir.

---

1. Ignaz Goldziher, *Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami*, Kahire-1955, s. 75.
2. 16/Nahl, 103.

Kur'an'ın başka bir yerinde bu iddiaları şöyle anlatılmaktadır: *«İnkar edenler: 'Bu (Kur'an), yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti' dediler de muhakkak bir haksızlığa ve iftiraya vardılar. Dediler: 'Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah-akşam onlar kendisine okunuyor.'»*[3]

Kur'an-ı Kerim, zikrettiği her kıssanın sonunda anlatılan malumatın ancak vahiy eseri olduğu vurgulanarak doğabilecek böyle bir yanlış anlamanın önüne set çekiyor.[4] Mesela Hz. Meryem kıssası anlatıldıktan sonra: *«(Ey Muhammed), bunlar sana vahyettiğimiz gayb aleminin haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; çekiştikleri zaman da sen yanlarında değildin.»*[5] Yine Hz. Yusuf kıssası anlatıldıktan sonra: *«(Ya Muhammed), bu (anlatılanlar) sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onlar kararlarını verip hile yaparlarken sen yanlarında değildin.»*[6] buyurulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de en çok tekrar edilen Hz. Musa kıssasının tafsilatlı olarak zikredildiği Kasas suresinde, kıssa son bulduktan sonra şöyle buyurulmaktadır: *«Musa'ya o işi yaptığımız (yani kendisine bildirmek istediğimiz şeyi ona vahyettiğimiz) vakit sen (Mukaddes Vadinin) batı tarafında değildin, (o hadiseyi) görenlerden de değildin. Fakat biz (Musa'dan sonra) bir çok nesiller yarattık da onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen Medyen halkı arasında oturup da ayetlerimizi onlardan oku(yarak öğren)miyordun. Fakat (onları sana) gönderen biziz. (Musa'ya) seslendiğimiz zaman sen Tur'un*

---

3. 25/Furkan, 4-5.
4. Said Ramazan el-Buti, *Min Revaii'l-Kur'an*, Dımaşk-1970, s. 176.
5. 3/Alu İmran, 44.
6. 12/Yusuf, 102.

yanında değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik) ki senden önce kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş olan toplumu uyarasın; belki düşünüp öğüt alırlar.»[7]

Kur'an'ın indiği dönemde, Kur'an'ın ve kıssalarının menşeinin Kitap Ehli olduğu iddiası, müşrik Araplar'dan geliyordu. Ne Yahudiler'in, ne de Hıristiyanların böyle bir iddiası vardı. Böyle bir iddianın tutarlı bir tarafı bulunsaydı, o dönem Yahudi ve Hıristiyanları bunu ileri sürerlerdi.

Ehl-i Kitabın itirazı, Peygamberin aslında İsrailoğullarından gelmesi gerektiği şeklindeydi. Bu sebeple onlar, kendilerinden olmayan Muhammed'e vahyi getirmesi sebebiyle Cebrail'e düşmanlık ediyorlardı.[8] Büyük bir inatla: *«Bize indirelene inanırız.»*[9] başkasına değil, diyorlardı. Kur'an-ı Kerim, bu inatlarını dile getirdikten sonra, haddizatında onların, Muhammed'in peygamber olduğunu bildiklerini, ama bile bile inatlarında ısrar ettiklerini belirterek şöyle buyurmaktadır: *«Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (Peygamber'i), oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler.»*[10]

Ne gariptir ki Kur'an'ın iniş döneminde, onun Kitap Ehlinden çalma olduğunu Kitap Ehli olmayan müşrik Araplar ileri sürerken ve Kitap Ehli o gün böyle bir iddiada bulunmazken günümüz Yahudi ve Hıristiyan müsteşrikleri aynı iddiayı ileri sürebilmekteler.[11]

---

7. 28/Kasas, 44-46.
8. 2/Bakara, 97.
9. 2/Bakara, 91.
10. 2/Bakara, 146.
11. Müsteşriklerin bu tür iddiaları konusunda daha geniş bilgi için, bkz.: Reşid Rıza, *el-Vahyu'l-Muhammedi*, Beyrut-1971, s. 87-106; Tihami Nekre, *Saykuluciyyetu'l-Kıssa fi'l-Kur'an*, Tunus-1974, s. 61-77; Muhammed Beyyumi Mehran, *Dırasatun Tarihiyye mine'l-Kur'ani'l-Kerim fi Biladi'l-Arab*, Suudi Arabistan-1980, I/47.

Peygamber (s)'in ümmi olduğu tarihi bir vakıadır. Aralarında yetişip büyüdüğü toplum da Yahudi ya da Hıristiyan olmadığı gibi onların bilgisine de sahip değildi. Mekke'de mevcut ve sayıları bir elin parmak sayısını geçmeyen Hıristiyanlar, zengin bazı Araplar'ın hizmetinde çalışıyorlardı. Toplumda horlanan bir takım işlerle meşgul oluyorlardı. Ayrıca kendi toplumlarının dışında yaşayan bu kişiler, kendi dinleri hakkında bilgileri bulunmayan cahil kişiler idiler. Kaldı ki bunların konuştukları dil de Arapça değildi ve Peygamber Muhammed (s) Arapça'dan başka bir dil bilmiyordu. O dönemde ne Tevrat, ne de İncil Arapça'ya tercüme edilmişti. Tevrat'ın bilinen ilk Arapça tercümesi miladi 718 yılında yapılmıştır. İncil'in tercümesi ise ancak ondokuzuncu asırda gerçekleşmiştir.[12]

Tevrat olsun, İncil olsun, asılları itibarıyle, ilahi kitaplardır. Bu sebeple kıssalarının, Kur'an'daki kıssalarla bazı benzerlikler arzetmesi tabiidir. Ne var ki bu kitaplar zamanla tahrife uğramış; hak-batıl karışımı kitaplar durumuna düşmüşlerdir. Kıssaların da bu tahriften nasibini almış olması tabiidir. İşte bu sebeple dikkatli bir okuyucu, Kur'an kıssalarıyla Kitab-ı Mukaddes'teki kıssaların hedef, üslup ve muhteva bakımından bir takım farklılıklar arzettiğini ve Kitab-ı Mukaddes'in Kur'an kıssalarına kaynaklık edemeyeceğini rahatlıkla müşahade edebilir.

1. Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'teki Kıssaların Mukayesesi

Kitab-ı Mukaddes'teki kıssalar, tarihi bilgi verme görünümündedir. O denli teferruata yer verilmektedir ki, kıssalardan alınacak ibret, bu teferruat içerisinde

12. Muhammed Beyyumi Mehran, a. g. e., I/50-51.

boğulmuştur. Ayrıca her akl-ı selim sahibinin rahatlıkla reddedebileceği bir takım sapıklık ve çelişkiler Kitab-ı Mukaddes'te yer alan kıssalarda mevcuttur.

Kur'an-ı Kerim kıssalarında ise hedef, tarihi bilgi vermek değildir. Nakledilen olayların teferruatı üzerinde durulmamıştır.

Bu iddialarımızı ispatlamak için hem Kur'an, hem de Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen bir-iki kıssayı mukayese edelim.

a. Hz. Adem Kıssası

Bu kıssa, Kur'an-ı Kerim'in Bakara, A'raf, İsra, Kehf ve Taha surelerinde Hz. Adem'in ismi zikredilerek ve sıfatları anılarak anlatılmaktadır. Hicr ve Sad surelerinde ise, sadece sıfatı zikredilerek geçmektedir. Bütün bu yerlerde aynı olay söz konusu edilmiştir. Sadece kullanılan lafızlarda bir takım farklılıklar vardır.[13]

Tevrat'ta ise, bu kıssa Tekvin bölümünün birinci, ikinci ve üçüncü bablarında anlatılmıştır.

Konuyu uzatmamak için Kur'an-ı Kerim'den sadece Bakara suresinin ilgili ayetlerini, Tevrat'ın da Tekvin bölümünün ikinci ve üçüncü bablarından nakiller yapacağız.

Kur'an (Bakara: 30-39)

30. *Bir zamanlar Rabbin, meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım. demişti. (Melekler): "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz!" dediler. (Rabbin): "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi.*

---

13. Abdulvahhab en-Neccar, *Kasasu'l-Enbiya*, Mektebetu Dari't-Turas, Kahire (Tarihsiz), s. 13.

31. *Adem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup: "Haydi doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin" dedi.*
32. *Dediler ki: "Sen yücesin (ya Rab); bizim senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hakimsin."*
33. *(Allah) dedi ki: "Ey Adem, bunlara onların isimlerini haber ver." (Adem), bunlara onların isimlerini haber verince (Allah): "Ben size, ben göklerin ve yerin gayblarını bilirim, sizin açıkladığınızı ve içinizde gizlediğinizi bilirim, dememiş miydim?" dedi.*
34. *Meleklere: "Adem'e secde edin" demiştik, hemen secde ettiler: Yalnız İblis diretti, böbürlendi, inkarcılardan oldu.*
35. *Dedik ki: "Ey Adem, sen ve eşin cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz!"*
36. *Derken şeytan onlar(ın ayağını) oradan kaydırdı, içinde bulundukları (nimet yurdu)ndan çıkardı. (Biz de) dedik ki: "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin, yeryüzünde kalıp bir süre yaşamanız lazımdır."*
37. *Adem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı (onlarla amel edip Rabbine yalvardı, O da) bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz O, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyendir.*
38. *Hepiniz oradan inin" dedik. "Yalnız (iyi bilin ki) size benden bir hidayet geldiği zaman, kimler benim hidayetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*
39. *İnkar edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise ateş halkıdır, onlar orada ebedi kalacaklardır.*

Tevrat (Tekvin: 2-3)

BAP 2

1- Ve gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam olundu. 2- Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi; ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. 3- Ve Allah yedinci günü mübarek kıldı, ve onu takdis etti; çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti.

4- RAB Allah yeri ve gökleri yaptığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerin asılları bunlardır. 5- Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu, ve bir kır otu henüz bitmemişti; çünkü RAB Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı; ve toprağı işlemek için adam yoktu; 6- ve yerden buğu yükseldi, ve bütün toprağın yüzünü suladı. 7- Ve RAB Allah yerin toprağından adamı yaptı, ve onun burnuna hayat nefesini üfledi; ve adam yaşıyan canlı oldu. 8- Ve RAB Allah şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti; ve yaptığı adamı oraya koydu. 9- Ve RAB Allah görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı, ve bahçenin ortasında hayat ağacını, ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. 10- Ve bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı; ve oradan bölündü, ve dört kol oldu. 11- Birinin adı Pişondur; kendisinde altın olan bütün Havila diyarını kuşatır; 12- ve bu diyarın altını iyidir; orada ak günnük ve akik taşı vardır. 13- Ve ikinci ırmağın adı Gihondur; bütün Kuş ilini kuşatan odur. 14- Ve üçüncü ırmağın adı Dicle'dir; Aşur'un önünden akan odur. Ve dördüncü ırmak Fırat'tır. 15- Ve RAB Allah adamı aldı, baksın ve onu korusun diye Aden bahçesine koydu. 16- Ve RAB Allah adama emredip dedi: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; 17- Fakat iyilik ve kötülüğü bilme

ağacından yemiyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün.
18- Ve RAB Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım.
19- Ve RAB Allah her kır hayvanını, ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı; ve onlara ne ad koyacağını görmek için adama getirdi; ve adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mahlukun adı o oldu.
20- Ve adam bütün sığırlara, ve göklerin kuşlarına, ve her kır hayvanına ad koydu; fakat adam için kendisine uygun yardımcı bulunmadı.
21- Ve RAB Allah adamın üzerine derin uyku getirdi, ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapladı;
22- ve RAB Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, ve onu adama getirdi.
23- Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden bir kemik, ve etimden bir ettir; buna Nisa denilecek, çünkü o İnsandan alındı.
24- Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak, ve karısına yapışacaktır, ve bir beden olacaklardır.
25- Ve adam ve karısı, ikisi de çıplaktılar, ve utançları yoktu.

BAP 3

1- Ve RAB Allah'ın, yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı olan yılandı. Ve kadın geldi: Gerçek, Allah: Bahçenin hiç bir ağacından yemiyeceksiniz dedi mi?
2- Ve kadın yılana dedi: Bahçenin ağaçlarının meyvasından yiyebiliriz;
3- fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvası hakkında Allah: Ondan yemeyin, ve ona dokunmayın ki, ölmiyesiniz, dedi.
4- Ve yılan kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz;
5- Çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak, ve iyiyi ve

kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız. 6- Ve kadın gördü ki, ağaç yemek için iyi, ve gözlere hoş ve anlayışlı kılmak için arzu olunur bir ağaçtı; ve onun meyvasından aldı ve yedi; ve kendisi ile beraber kocasına da verdi, o da yedi. 7- İkisinin de gözleri açıldı, ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler; ve incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. 8- Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan RAB Allah'ın sesini işittiler; ve adamla karısı RAB Allah'ın yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler.

9- Ve RAB Allah adama seslenip ona dedi: Neredesin? 10- Ve o dedi: Senin sesini bahçede işittim, ve korktum, çünkü ben çıplaktım, ve gizlendim. 11- Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme, diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi? 12- Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi, ve yedim. 13- Ve RAB Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı, ve yedim. 14- Ve RAB Allah yılana dedi: Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin, ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin; 15- ve seninle kadın arasına, ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım? o senin başına saldıracak, ve sen onun topuğuna saldıracaksın. 16- Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın; ve arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır. 17- Ve Ademe dedi: Karının sözünü dinlediğin ve: Ondan yemiyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin;

18- ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; 19- toprağa dönünceye kadar, alnının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın, ve toprağa döneceksin. 20- Ve adam karısının adını Havva koydu; çünkü bütün yaşayanların anası oldu. 21- Ve RAB Allah Adem için ve karısı için deriden kaftan yaptı, ve onlara giydirdi.

22- Ve RAB Allah dedi: İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu; ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye, 23- böylece RAB Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden aldığı toprağı işlemek için çıkardı. 24- Ve adamı kovdu; ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin şarkına Kerubileri, ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu.

Şimdi bu iki anlatımı birbiriyle karşılaştıralım:

a- Kur'an'ın anlatımında Allah her şeyden haberdardır. İnsan soyunun yeryüzünde fitne ve fesat çıkaracağını önceden bilmektedir. Ama insan bunların yanında iyi şeyler de yapacaktır. Bu sebepledir ki Allah, meleklerin itirazlarına "sizin bilmediklerinizi ben bilirim" demektedir.[14]

Tevrat'ın anlatımında ise, sanki Allah olup bitenlerden haberdar değildir. Çalılıkların arkasına saklanan Adem ile Havva'yı hem de günün serinliğinde bahçede gezinirken aramaktadır.

b- Kur'an'ın anlatımında kıssa, çok özet ve dini açıdan ibret alınacak yönleriyle anlatılmaktadır.

Tevrat'ta ise o kadar teferruata yer verilmektedir ki ibret alınacak yönler bu teferruat arasında adeta kaybolmuştur.

---

14. İbnu'l-Cevzi, *Ebu'l-Ferac*, et-Tabsira, Mısır-1970, I/14.

c- Kur'an'da aldatanın şeytan, ilk aldananın da Hz. Adem olduğu belirtilirken[15] Tevrat'ta aldatanın yılan, ilk aldananın da Havva olduğu ifade edilmektedir.

d- Tevrat, Adem'in isyanı yüzünden lanet okumaktadır, Kur'an'da ise kıssa bir umutla son bulmaktadır. Yeryüzünün insan için bir mesken olduğu, yeryüzünün istifadesine arzedilmesinden dolayı insanın Allah'a şükretmesi gerektiği anlatılmaktadır.[16]

e- Tevrat, Adem'in işlediği suçtan dolayı soyunu da sorumlu tutmaktadır. Hatta Hıristiyanlar bu ebedi günahtan insanları kurtarmak için Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğini söylerler. Doğan çocukları vaftiz etmelerinin sebebi budur. Onlara göre vaftiz edilmeden ölen kişi, bu ebedi günahı yüklenmiş olarak ölür. Kur'an ne Adem kıssasında, ne de başka bir yerde böyle bir anlayışı kabul etmemekte, işlenen her suçun şahsiliğini kabul etmektedir.

f- Tevrat, meleklerin Hz. Adem'e secde ettiklerinden, İblis'in secde etmekten imtina ettiğinden bahsetmemektedir. Hz. Adem ile Havva'nın tevbe ettiğine dair de Tevrat'ta herhangi bir malumat yoktur.

g- Tevrat'a göre Adem'e yasaklanan ağaç, bilgi ağacıdır. Yüce Allah kendisine "bu ağaçtan yediğin takdirde ölürsün" buyurmuştur. Adem o ağaçtan yediğinde de yüce Allah: "Artık bizden biri oldu" buyurmuş, bari hayat ağacından yiyip ölümsüzleşmesin diye çare aramaya koyulmuştur.

Böylece mevcut Tevrat'a göre, Allah ile insan arasında temelde bir çatışma vardır ve o da insanın bilgi sahibi olmasıdır. Allah, insanın bilgi sahibi olmasını istememektedir. Herhalde Orta Çağ'da kilisenin ilim

15. Ayrıca bkz.: 20/Taha, 120.
16. İsmail Hakkı İzmirli, *İslam-Türk Ansiklopedisi,* İst.-1940, I/92.

adamlarına karşı takındığı tavrın temelinde bu anlayış yatmaktadır.

Kur'an'da ise, Adem'e ilmi öğretenin bizzat Allah'ın kendisi olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kur'an her vesileyle ilmi teşvik etmektedir.

Mukayesenin şıklarını arttırmak mümkündür, ancak okuyucu da benzeri farklılıkları rahatlıkla görebilir.

b. Hz. Nuh Kıssası

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nuh'un kıssası, tafsilatlı olarak A'raf, Hud, Mu'minun, Şuara, Kamer ve Nuh surelerinde zikredilmektedir.

Tevrat'ta ise, Tekvin bölümünün 6., 7., 8., ve 9. bablarında anlatılmıştır.

Biz burada sadece "Tufan"ın sözkonusu edildiği kısımların bir mukayesesini yapacağız.[17]

Kur'an (Hud 11/36-49):

«Nuh'a vahyolundu ki: 'Kavminden, inanmış olanlardan başka kimse inanmayacak, onların yaptıklarından dolayı üzülme! Gözlerimin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana hitabetme (onların kurtuluşu için bana yalvarma) onlar mutlaka boğulacaklardır!' Nuh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler yanından geçtikçe onunla alay ediyorlardı. 'Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.' dedi. 'Yakında bileceksiniz: İnsanı rezil eden azab kime geliyor, sürekli azab kimin başına konuyor?' Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca dedik ki: 'Her şeyden

---

17. Tufan hadisesi Hint, İran ve Yunanlıların mitolojilerinde de zikredilmektedir. [Bkz.: Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Kum (Tarihsiz), X/257-258.]

ikişer çifti ve (boğulması) hakkında (ezeli) söz(ümüz) geçenler hariç olmak üzere aileni ve inananları gemiye yükle!' Zaten onunla beraber inananlar pek azdı. 'Haydi, gemiye binin, dedi, onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbim elbette bağışlayan esirgeyendir.' Gemi, onları dağlar gibi dalga(lar) arasından geçirirken Nuh, bir kenarda duran oğluna: 'Yavrum, bizimle beraber bin, kafirlerle beraber olma!' diye seslendi. (Oğlu) Dedi ki: "Ben bir dağa sığınacağım, o beni sudan korur." Dedi ki: "Bugün Allah'ın emrinden, esirgeyen olan (Allah)dan başka bir koruyucu yoktur." Ve ikisinin arasına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu. Denildi ki: "Ey yer, suyunu yut ve gök, sen de tut. Su çekildi, iş bitiriliverdi, (gemi de) Cudi (dağı) üstünde durdu ve zalimler topluluğuna da: "Uzak olsunlar" denildi. Nuh, Rabbine seslendi. Dedi ki: "Rabbim, şüphesiz benim oğlum ailemdendir ve senin va'din de doğrusu haktır. Sen hakimlerin hakimisin. (Allah): 'Ey Nuh, dedi, o senin ailenden değildir. O(nun yaptığı), yaramaz iştir Bilmediğin bir şeyi benden isteme. Sana cahillerden olmamanı öğütlerim. (Nuh) dedi ki: 'Rabbim, bilmediğim bir şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyana uğrayanlardan olurum!' 'Ey Nuh, denildi, sana ve seninle beraber olanlardan (türeyecek) ümmetlere esenlik ve bereketlerle (gemiden) in. Ama (seninle beraber olanlardan gelecek) öyle ümmetler var ki, onları bir süre yaşatacağız, sonra onlara bizden acı bir azab dokunacaktır.' (Ey Muhammed), bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Ne sen, ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret, sonuç müttakilerindir.»

Tevrat (Tekvin, 6/13-22; 7/1-24; 8/1-22):

BAB 6

13- Ve Allah Nuh'a dedi: Önüme bütün beşerin sonu geldi; çünkü onların sebebiyle yeryüzü zorbalıkla doldu, ve işte ben onları yeryüzüyle beraber yok edeceğim. 14- Kendine gofer ağacından bir gemi yap; gemide odalar yapacaksın, ve onu içerden ve dışardan ziftle ziftleyeceksin. 15- Ve onu şöyle yapacaksın: geminin uzunluğu üç yüz arşın; genişliği elli arşın, ve yüksekliği otuz arşın olacaktır. 16- Gemiye ışıklık yapacaksın, ve onu yukarı doğru bir arşına tamamlayacaksın; ve geminin kapısını yap tarafına koyacaksın; alt, ikinci ve üçüncü katlı olarak onu yapacaksın. 17- Ve ben, işte ben, göklerin altında kendisinde hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmek için yeryüzü üzerine sular tufanı getiriyoum; yeryüzünde olanların hepsi ölecektir. 18- Fakat seninle ahdimi sabit kılacağım; ve sen ve seninle beraber oğulların, ve senin karın, ve oğullarının karıları gemiye gireceksiniz. 19- Ve seninle beraber sağ kalmak için her yaşayan, bütün beden sahibi olanlardan, her nevinden ikişer olarak gemiye getireceksin; erkek ve dişi olacaklar. 20- Cinslerine göre kuşlardan, ve cinslerine göre sığırlardan, cinslerine göre toprakta her sürünenden, her nevinden ikişer olarak, sağ kalmak için sana gelecekler. 21- Ve sen yenilen her yemekten kendine al, ve yanına topla, ve sana ve onlara da yiyecek olacaktır.

22- Ve Nuh Allah'ın kendisine emrettiği her şeye göre yaptı; öyle yaptı.

BAP 7

1- Ve RAB Nuh'a dedi: Sen bütün evindekilerle

gemiye gir; çünkü seni önümde bu nesil içinde salih gördüm. 2- Bütün yeryüzü üzerinde zürriyetlerinin sağ kalması için, kendine her temiz hayvandan, erkek ve onun dişisi olarak yedişer, ve temiz olmayan hayvanlardan erkek ve onun dişisi olarak ikişer; 3- göklerin kuşlarından da erkek ve dişi olarak yedişer yedişer alacaksın. 4- Çünkü ben yedi gün sonra, yeryüzü üzerine kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağım; yapmış olduğum her yaşayan şeyi toprağın yüzü üzerinden sileceğim. 5- Ve Nuh RABBİN kendisine bütün emrettiğine göre yaptı.

6- Ve yeryüzü üzerinde sular tufanı olduğu zaman, Nuh altı yüz yaşında idi. 7- Ve tufanın suları yüzünden, Nuh, ve oğulları, ve karısı, ve oğullarının karıları kendisiyle beraber gemiye girdiler. 8- Allahın Nuh'a emretmiş olduğuna göre temiz hayvanlardan ve temiz olmıyan hayvanlardan ve kuşlardan ve toprak üzerinde sürünenlerin hepsinden, 9- erkek ve dişi olarak ikişer ikişer gemiye Nuh'un yanına girdiler. 10- Ve vaki oldu ki, o yedi günden sonra tufanın suları yeryüzü üzerinde idi. 11- Nuh'un ömrünün altı yüzüncü senesinde, ikinci ayda, ayın on yedinci gününde, o günde büyük enginin bütün kaynakları yarıldılar, ve göklerin pencereleri açıldılar. 12- Ve yeryüzü üzerine kırk gün kırk gece yağmur yağdı.

13- Tam o günde Nuh, ve Nuh'un oğulları, Sam ve Ham ve Yafes, ve Nuh'un karısı, ve oğullarının üç karısı kendilerile beraber gemiye girdiler; 14- onlar, ve kendi cinsine göre her hayvan, ve cinslerine göre bütün sığırlar, ve cinsine göre toprak üzerinde her sürünen, ve cinsine göre her kuş, her çeşitten her kuş girdiler. 15- Ve kendisinde hayat nefesi olan her bedenden ikişer ikişer gemiye, Nuh'un

yanına girdiler. 16- Ve girenler Allah'ın onda emrettiği gibi bütün beden sahiplerinden, erkek ve dişi olarak girdiler, ve RAB onun üzerine kapıyı kapadı. 17- Ve yer üzerinde kırk gün tufan oldu, ve sular çoğalıp gemiyi kaldırdılar, ve yerden kalktı. 18- Ve sular yükseldiler, ve yer üzerinde ziyadesile çoğaldılar; ve gemi suların yüzü üstünde yürüdü. 19- Ve yer üzerinde sular pek çok yükseldiler, ve bütün gökler altında olan bütün yüksek dağlar örtüldüler. 20- Sular on beş arşın daha yükseldiler ve dağlar örtüldüler. 21- Ve yer üzerinde hareket eden bütün beden sahipleri, gerek kuşlar, gerek sığırlar, ve hayvanlar, ve yer üzerinde her sürünen, ve her adam öldü; 22- bütün karada olanlardan, burunlarında hayat ruhunun nefesi olanların hepsi öldüler. 23- Ve adamdan sığırlara kadar, sürünenlere kadar, ve göklerin kuşlarına kadar, yeryüzü üzerinde yaşıyan her şey silindi; ve yeryüzünden silindiler, ve yalnız Nuh ve kendisile beraber gemide olanlar kaldılar. 24- Ve yüz elli gün sular yer üzerinde yükseldiler.

BAP 8

1- Ve Allah Nuh'u, ve onunla beraber gemide olan bütün hayvanları, ve bütün sığırları hatırladı; ve Allah yerin üzerinden bir rüzgar geçirdi, ve sular alçaldı; 2- ve enginin kaynakları ile göklerin pencereleri kapandılar, ve göklerden yağmurun ardı kesildi; 3- ve gittikçe sular yerden çekildiler; ve yüz elli gün bittikten sonra, sular azaldılar. 4- Ve gemi yedinci ayda, ayın on yedinci gününde, Ararat dağları üzerine oturdu. 5- Ve sular onuncu aya kadar, gittikçe azaldılar; onuncu ayda, ayın birinde, dağların başları göründüler.

6- Ve vaki oldu ki, kırk gün bittikten sonra, Nuh yapmış olduğu geminin penceresini açtı; 7- ve kuzgunu gönderdi, ve o, yerde sular kuruyuncaya kadar, öteye beriye gitti. 8- Ve sular toprağın yüzü üzerinden eksildi mi diye görmek için, yanından güvercinini gönderdi; 9- fakat güvercin ayağının tabanına bir istirahat yeri bulmadı, ve gemiye onun yanına döndü; çünkü sular bütün yer üzerinde idiler; ve elini uzatıp onu tuttu, ve onu kendi yanına gemiye aldı. 10- Ve diğer yedi gün daha bekledi; ve güvercini gemiden tekrar gönderdi; 11- ve akşam vakti güvercin onun yanına girdi; ve işte, ağzında yeni koparılmış zeytin yaprağı vardı; ve Nuh suların yeryüzünden eksilmiş olduklarını bildi. 12- Ve diğer yedi gün daha bekledi, ve güvercini gönderdi; ve artık tekrar kendisine dönmedi.

13- Ve vaki oldu ki, altı yüz birinci yılında, birinci ayda, ayın birinde yer üzerinden sular kurudular; ve Nuh geminin örtüsünü kaldırdı, ve baktı, ve işte, toprağın yüzü kurumuştu. 14- Ve ikinci ayda, ayın on yedinci gününde, yer kuru idi. 15- Allah Nuh'a söyleyip dedi: 16- Sen, ve senin karın, ve oğulların ve oğullarının karıları seninle beraber gemiden çıkın. 17- Seninle beraber olan her beden sahibi, her yaşıyan şeyi, gerek kuşları, gerek sığırları, gerekse yer üzerinde her sürüneni kendinle beraber çıkar; ta ki, onlar yerde türesinler, ve semereli olup yer üzerinde çoğalsınlar. 18- Ve Nuh, kendisile beraber oğulları, ve karısı, ve oğullarının karıları çıktılar; 19- her hayvan, her sürünen şey, ve her kuş, yer üzerinde her hareket eden şey, nevilerine göre gemiden çıktılar.

20- Ve Nuh RABBE bir mezbah yaptı, ve her temiz hayvandan, ve her temiz kuştan aldı, ve mezbah

üzerinde yıkılan takdimeler arzetti. 21- Ve RAB hoş kokuyu kokladı; ve RAB yüreğinde dedi: Adamın yüzünden artık toprağı tekrar lanetlemeyeceğim; çünkü adamın yüreğinin tasavvuru gençliğinden beri kötüdür; ve artık her yaşıyan şeyi, ettiğim gibi, tekrar vurmıyacağım. 22- Yerin bütün günlerinin devamınca, ekme ve biçme, soğuk ve sıcak, yaz ve kış, gündüz ve gece kesilmiyecektir.

İki anlatım arasındaki bariz farklar:

a- Adem kıssasında olduğu gibi Tevrat burada da teferruata dalmakta; geminin hacmini, hangi ağaçtan yapıldığını, tufanda suyun ne kadar yükseldiğini vs. gibi hususları nakletmektedir.

Kur'an-ı Kerim ise, sadece ibret alınması gereken hususlar üzerinde durmaktadır.

b- Kur'an-ı Kerim, Hz. Nuh'un gemiye binmeyen bir oğlundan bahsetmektedir ki, Tevrat'ta böyle bir oğlunun olduğuna dair bir kayıt yoktur.

c- Kur'an, tufanın yeryüzünün tamamını kapladığından bahsetmemektedir. Tevrat'ta ise, yeryüzünün tamamının sular altında kaldığı ifade edilmektedir.[18]

d- Tevrat'a göre gemiye binen ve tufandan kurtulanlar Hz. Nuh ile onun eşleri ve oğulları ile oğullarının eşleridir. Kur'an'da ise gemiye binip kurtulanların iman eden kişiler olduğu bildirilmekte ve bunların -sayıları az da olsa- Hz. Nuh'un ailesinden ibaret olmadığı anlatılmaktadır.

e- Tevrat'ta tufandan sonra yüce Allah'ın pişmanlık duyduğu ve bir daha yeryüzünde böyle bir tufanı yaratmayacağı anlatılmaktadır. Kur'an'ın hiç bir yerinde yüce

18. Haddizatında o gün için insanlar, yeryüzünün belli bir bölgesinde yaşıyorlardı ve helak edilmeleri için yeryüzünün tamamının sular altında kalması gerekli değildir.

Allah'ın yaptığından dolayı pişmanlık duyduğuna dair bir ifade yoktur. Yüce Allah böyle bir şeyden münezzehtir.

f- Tevrat, tufandan kurtulması sebebiyle Hz. Nuh'un takdim ettiği kurbanların etlerini kızartmasıyla kızartılan etlerin kokularının Allah'a gitmesi üzerine yüce Allah'ın bu güzel et kokularını kokladıktan sonra gazabının dindiğini ve hoşnut olduğunu anlatmaktadır. Kur'an, Yahudilerin bu anlayışlarını reddederek şöyle buyurmaktadır: *«Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvanız ulaşır.»*[19]

Naklettiğimiz bu iki misalden de anlaşılacağı gibi Kur'an kıssaları yalnız hedef açısından değil, üslup ve muhteva açısından da Kitab-ı Mukaddes'in kıssalarından bir takım farklılıklar arzetmektedir. Hem Kur'an'ın, hem de Kitab-ı Mukaddes'in bütün kıssalarını ele alıp incelemek bu çalışmanın sınırlarını çok aşacağından, aradaki farklılıkları vurgulamak açısından Kitab-ı Mukaddes'in kıssalarında, Kur'an'ın inanç sistemiyle bağdaşmayan bazı hususları nakletmekle yetineceğiz:

İnanç prensiplerinin en önemlileri, hiç şüphesiz Allah'a ve peygamberlere iman ilkeleridir. Bu nedenle bu iki ilke üzerinde durmayı uygun gördük.

2. Tevrat'a Göre Allah

Biz burada mevcut Tevrat'ın Allah hakkında ileri sürdüğü ve Kur'an'la bağdaşması mümkün olmayan hususlar üzerinde duracağız.

Mevcut muharref Tevrat'ın bir çok yerinde Allah insana benzetilmektedir; yorulur, dinlenir, uyur, uyanır, yaptıklarının bir kısmına pişman olur, aldatılır, ava gider, güreşir vs.

---

19. 22/Hac, 37.

Tevrat'ın girişi durumunda olan Tekvin bölümünün birinci babında şöyle denilmektedir:

«Ve Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına, ve göklerin kuşlarına, ve sığırlara, ve bütün yeryüzüne, ve yerde sürünen her şeye hakim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah'ın suretinde yarattı.»[20]

Zekeriya bölümünde de şöyle denilmektedir: «Ey bütün beşer, Rabbin önünde sus; çünkü kendi mukaddes meskeninden uyanıp kalktı.»[21]

Kur'an ise Allah hakkında uyumayı reddetmektedir: *«Allah, ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, nede uyku tutar.»*[22]

Mevcut muharref Tevrat'a göre yüce Allah, Yakup'la güreşmiş ve onu yenememiştir.[23]

---

20. Tekvin, I/26-27. Kimileri «Allah Adem'i onun sureti üzerine yarattı» (*Buhari*, İsti'zan, 1; *Müslim*, Birr, 115; İbn Hanbel, II/244, 251) hadisini, Tevrat'taki bu ifade ile yorumlamışlardır. Oysa hadis bunu anlatmamaktadır. Hadisin vurud sebebi şöyledir: Rasulullah (s), birinin kölesini dövdüğünü görür. Rasulullah, onu bundan sakındırarak: «Allah Adem'i onun sureti üzere yaratmıştır.» buyurmuştur. (İbn Hamze el-Huseyni, *el-Beyan ve't-Ta'rif fi Esbabi Vurudi'l-Hadis*, Beyrut-1981, II/36). Yani Allah bu köleyi Hz. Adem suretinde yaratmıştır ve Adem hepinizin atasıdır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: «Sizden biriniz kavga ettiğinde yüze vurmaktan sakınsın. Çünkü Allah, Adem'i o suret üzere yaratmıştır.» (Bkz.: A. g. e., II/36).
Hadis şu şekilde de yorumlanmıştır: Yüce Allah Adem'e çamurdan şekil verdiğinde onu altmış zira' olarak şekillendirmiş ve o suret üzere ona ruh üflemiştir. Yani Adem, diğer insanların geçtikleri evrelerden geçmemiş, çamurdan altmış zira uzunluğunda şekillendirildikten sonra ona can verilmiştir. (Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara-1971, IX/77.) Kur'an-ı Kerim'de de «O'na benzer hiç bir şey yoktur.» (42/Şura, 11) buyurularak Allah'ın hiç bir benzerinin olmadığı kesin bir şekilde ifade edilmektedir.
21. Zekarya, 2/13.
22. 2/Bakara, 255.
23. Tekvin, 32/23-32.

Naklettiğimiz bu misallerden de anlaşıldığı gibi muharref Tevrat'ta Allah hakkında belirtilen bu nitelemeler, Kur'an'da Allah hakkında belirtilen inanç prensipleriyle bağdaşmamaktadır.

Tekvin'in ikinci babında ise şöyle denilmektedir: «Ve gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam olundu. Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi; ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti.»[24]

Kur'an bu iftirayı reddederek şöyle buyurmaktadır: *«Andolsun, biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık, bize hiç bir yorgunluk dokunmadı.»*[25]

Yüce Allah'ın yaptığı işlerin bazılarından pişmanlık duyduğuna dair misaller ise pek çoktur. Mesela «Birinci Samuel» bölümünde şöyle denilmektedir:

«Ve Samuel'e Rabbin şu sözü geldi: 'Saul'u kıral yaptığıma pişman oldum; çünkü artık ardımdan döndü.''[26]

Tekvin bölümünde de şöyle denilmektedir:

«Ve Rab dedi: Yarattığım adamı ve hayvanları, sürünenleri ve göklerin kuşlarını toprağın yüzü üzerinden sileceğim; çünkü onları yaptığıma nadim oldum.»[27]

3. Tevrat'a Göre Peygamberler

Muharref Tevrat'ta anlatılan bir çok kıssada peygamberler yalancı, zani ve kötü kişi olmakla tavsif edilmektedir. Mesela Hz. Lut'un iki kızıyla zina ettiği ileri sürülerek şöyle denilmektedir:

«Ve Lut Tsaor'dan çıkıp dağda oturdu, ve iki kızı onunla beraberdi; çünkü Tsaor'da oturmaktan korktu; ve o, ve iki kızı bir mağarada oturdular. Ve büyük kızı

24. Tekvin, 2/1-2.
25. 50/Kaf, 38.
26. Samuel I, 15/10-11.
27. Tekvin, 6/7.

küçüğüne dedi: Babamız kocamıştır, ve bütün dünyanın yoluna göre yanımıza girmek için memlekette erkek yoktur; gel, babamıza şarap içirelim, ve babamızdan zürriyeti yaşatmak için onunla yatarız. Ve o gecede babalarına şarap içirdiler; ve büyük kız girip babası ile yattı, ve onun yatmasını ve kalkmasını bilmedi. Ve vaki oldu ki ertesi gün büyük kız küçüğüne dedi: işte, dün gece babamla yattım; bu gece de ona şarap içirelim, ve babamızdan zürriyet yaşatmak için, gir, onunla yat. Ve o gece dahi babalarına şarap içirdiler, ve küçük kız kalkıp onunla yattı; ve onun yatmasını ve kalkmasını bilmedi. Lut'un iki kızı böylece babalarından gebe kaldılar. Ve büyük kız bir oğul doğurdu, ve onun adını Moab koydu; o bugüne kadar Moablıların babasıdır. Ve küçük kız, o da bir oğul doğurdu, ve onun adını Ben-ammi çağırdı; o bugüne kadar Amman oğullarının atasıdır.»[28]

Yine Hz. İbrahim'in hanımı Sara'yı mal karşılığında Firavun'a sattığı,[29] Hz. Süleyman'ın sevdiği hanımlarının ve özellikle Firavun'un kızı olan hanımının gönlünü almak için putlara taptığı[30] ileri sürülmekte ve daha pek çok peygambere bu tür iftiralar reva görülmektedir.

Tevrat'ta peygamberler hakkında ileri sürülen bu hususlar, Kur'an'ın peygamberler hakkında zikrettikleriyle bağdaşmamaktadır.

Onlar yüce Allah'ın koruması altındadır. Onları yüce Allah eğitmiş ve yetiştirmiştir. İnsanların kendilerine örnek edinecekleri kişilerdir. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *«İşte onlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy.»*[31]

Tevrat'ta peygamberler hakkında ileri sürülen bu hususlar doğru ise, insanlara nasıl örnek olabilirler?

---

28. Tekvin, 19/30-38.
29. Tekvin, 12/11-20.
30. Kırallar I, 11/5-8.
31. 6/En'am, 90.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bir takım kıssalar var ki Kitab-ı Mukaddes'te bu kıssalardan söz edilmemiştir. Mesela Kur'an-ı Kerim'de dokuz yerde zikredilen Hz. Salih kıssası[32] ve kavmi Semud, Kitab-ı Mukaddes'te geçmemektedir.[33] Oysa Semud kavminin inşa ettikleri şehirlerin kalıntıları günümüzde de mevcuttur.[34] Yine Hz. İsa'nın beşikte konuştuğu Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği halde günümüz İncillerinde böyle bir olaydan bahsedilmemektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi hem Kitab-ı Mukaddes'te, hem de Kur'an'da nakledilmiş kıssalar arasında da temel farklar vardır.

Kur'an kıssalarının kaynağının Kitab-ı Mukaddes olamayacağı şu naklettiklerimizden anlaşılmaktadır. Gerçekten Hz. Muhammed, Kur'an'daki kıssaları Kitab-ı Mukaddes'ten aktarmış olsaydı, naklettiğimiz hususlardan bazısı Kur'an'da da zikredilirdi. Hem peygamberler hakkında zikredilen bu gayr-i ahlaki vakıalar, müşrik Araplar'ın da hoşuna gider ve onları Muhammed'in davetine ısındırırdı.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim, İsrailoğullarının kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlama iddiasındadır:

«Bu Kur'an, İsrailoğullarına, kendilerinin ayrılığa düştükleri şeylerin bir çoğunu anlatıyor.»[35] Yani, Tevrat ve İncil'de yaptıkları tahrifatı önlerine seriyor.[36]

Kur'an Hıristiyanların İncil'de yaptıkları tahrifatı dile getirerek şöyle diyor: *«Andolsun, 'Allah, ancak Meryem oğlu Mesihtir' diyenler elbette kafir olmuşlardır. Halbuki Mesih demişti ki: 'Ey İsrailoğulları, benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin... Allah,*

---

32. 7/A'raf, 73, 75, 77; 11/Hud, 61, 62, 66, 89; 26/Şuara, 142.
33. Muhammed Beyyumi Mehran, *Drasatun Tarihiyye Mine'l-Kur'ani'l-Kerim*, I/42.
34. Abdulvahhab en-Neccar, Kasasu'l-Enbiya, s. 79.
35. 27/Neml, 76.
36. el-Kurtubi, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an,* Beyrut (tarihsiz), XIII/231.

üçün üçüncüsüdür diyenler elbette kafir olmuşlardır.»[37]

Netice olarak Muhammed (s)'in Kur'an'daki kıssaları önceki kitaplardan nakletmiş olması mümkün değildir. Kur'an kıssaları, üslup bakımından, inanç sistemi bakımından öyle farklılıklar ihtiva etmektedir ki Kitab-ı Mukaddes kıssalarının onlara kaynaklık etmiş olması düşünülemez. Ayrıca önceki kitaplarda sözkonusu edilmemiş bazı kıssaların Kur'an'da mevcut olması böyle bir iddiayı kesinlikle reddetmektedir.

Hem Muhammed (s) bu kıssaları önceki kitaplardan nakletmiş olsaydı, ya o kitapların üslubunu aktaracaktı ya da kendi üslubunu kullanacaktı. Hz. Muhammed döneminde, önceki kitapların Arapça'ya tercüme edildiklerine dair elimizde bir malumat yoktur. Kaynaklar, bu kitapların ancak Harun er-Reşid döneminde Arapça'ya tercüme edildiğini göstermektedir.[38]

Muhammed (s)'in üslubu ise, nakleden hadis mecmualarında bize kadar intikal etmiştir. Hadislerin üslubu ile Kur'an'ın üslubu birbirlerinden kıyas kabul etmeyecek derecede farklıdır.

Ayrıca Kur'an, indirildiği günden bu yana Yahudilere de, Hıristiyanlara da, müşriklere de meydan okumakta; velev ki uydurma mahsulü olsun, bir suresine benzer getirilmesini istemektedir. Ama bugüne kadar bu çağrıya cevap verip bir şeyler ortaya koyan çıkmamıştır.

Kur'an'daki kıssaların kaynağı Kitab-ı Mukaddes olamayacağına göre acaba Muhammed'in kendisinin uydurmaları olamaz mı? Bu konuda akla gelebilecek ikinci iddia budur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kıssaların menşei, Kur'an'ın da menşeini ilgilendiren bir husustur. O halde mesele, Kur'an'ın Muhammed'in eseri olup olmadığında düğümlenmektedir.

---

37. 5/Maide, 72-73.
38. Bkz.: İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist,* Daru'l-Ma'rife, Beyrut (tarihsiz), s. 32-33; Muhammed Beyyumi Mehran, a. g. e., s. 50-51.

KUR'AN MUHAMMED'İN KENDİ ESERİ OLABİLİR Mİ?

Bu mesele büyük ölçüde Kur'an'ın icaz yönünü ilgilendirmektedir. Bu nedenle mucize ve Kur'an'ın icazı konularına kısaca temas etmek istiyoruz. Bilahare Kur'an'ın, Hz. Muhammed (s)'in kendi eseri olamayacağını ve özellikle kıssalar açısından bunun mümkün olamayacağını incelemeye çalışacağız.

Mucize: Peygamberliği isbat sadedinde, peygamberin eli üzere cereyan eden harikuladeliktir. Diğer insanların hiç biri ona benzer getiremez.

Ona mucize denmesinin sebebi de, diğer insanların benzerini getirememeleri ve böylece aciz kalmalarıdır.

Bütün peygamberler mucizelerle gönderilmişlerdir.[39]

Kur'an-ı Kerim, zikrettiği peygamberlerin birçoğunun mucizelerini de zikretmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu

---

39. Bkz.: 14/İbrahim, 9; 30/Rum, 47; 57/Hadid, 25. Kelime olarak "mucize" ne Kur'an'da ve ne de hadislerde geçmektedir. Kur'an'da, buna yakın anlamlar ifade eden "ayet", "beyyine", "bürhan", "sultan", "basire" gibi lafızlar kullanılmaktadır. Öyle sanıyoruz ki, Hacc Suresi'nin 51., Sebe' Suresi'nin 5. ve yine aynı surenin 38. ayetlerinde geçen "muciz.ine" kelimesinden esinlenerek "mucize" kelimesi terim olarak kullanılmıştır. Çünkü bu üç ayette de kafirlerin, Allah'ın ayetleri karşısında acze düştükleri anlatılmaktadır. O halde bu acze düşürmenin, "İ'caz" kelimesiyle, acze düşüren şeyin de "mucize" kelimesiyle isimlendirilmesinde bir sakınca olmamalıdır.

anlattıklarından geçmiş peygamberlerin mucizelerinin kevni hadiselerle ilgili olduğunu görüyoruz. Mucizeleri de tıpkı risaletlerinde olduğu gibi belli dönemlere hitap etmektedir. Kalıcı mucizeler cinsinden değildir. Onlara şahit olan nesiller için geçerlilikleri vardır. Üzerlerinden uzun bir müddet geçtikten sonra tarihi bir rivayet durumuna düşerler.

Kur'an'ın bu konuda anlattıklarından şunu da öğreniyoruz: Peygamberlerin gösterdikleri mucizeler, toplumlarının ilgi duydukları alanlarda gerçekleşmiştir. Toplumların ilgisini çekmeleri ve insanların onlar karşısında tam bir acz içerisine düşmelerinin ortaya çıkarılabilmesi için de bu husus önemlidir.

Muhammed (s)'in durumu diğer peygamberlerden farklıdır. O son peygamberdir. Risaleti kıyamete kadar kalıcıdır ve bütün insanlar bu risalete muhataptır. O halde onun mucizesi de, her dönem ve her yerde geçerli bir mucize olmalıdır. Ayrıca toplumların yer ve zamana göre ilgi alanları değişiklik arzettiğinden bu mucizenin bir çok yönü bulunmalıdır.

Muhammed (s)'in mucizesi, bu özellikleri taşıyan Kur'an'dır. Nitekim inanmayanlara Kur'an'la meydan okumuş; benzerini getirmeleri istenmiştir. Meydan okunurken de Kur'an'ın Allah tarafından indirildiği belirtilmektedir. İndiği günden itibaren bütün insanlara meydan okumaktadır: Kur'an'ın bir benzerini veya on suresine benzer, uydurma mahsulü on sureyi yahut bir tek suresine bir sureyi getirin de Allah tarafından olmadığını isbat edin. Ama bugüne kadar bu meydan okumaya bir cevap veren olmamıştır.

Bu girişten sonra şunu belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın bütün icaz yönlerini ortaya koymak haddizatında bir beşerin becerebileceği bir husus olmadığını itiraf etmek gerekir. Çünkü hayat devam ettikçe icaz yönle-

rinden bir kısmı daha ortaya çıkacaktır. Ayrıca bugüne kadar onun icaz yönlerine dair söylenenleri özetlemek bile başlıbaşına bir çalışmayı gerektirir. Bu nedenle burada icaz yönlerinden sadece bir kaçını zikretmekle yetineceğiz. Zikredeceğimiz bu hususları üç başlık altında toplamaya çalıştık: a) Üslup yönünden Kur'an'ın icazı; b) Muhteva yönünden Kur'an'ın icazı; c) İnsanlara etkisi yönünden Kur'an'ın icazı.

1. Üslup Yönünden Kur'an'ın İcazı

Kur'an'ın indiği dönemde ona muhatap olan toplum Arap dilini kullanma maharetine oldukça önem veriyordu. Toplumun en önemli ilgi odağı bu idi. Şair ve hatiplerin dili kullanma maharetlerini sergilemeleri için panayırlar düzenleniyor ve dereceye girenlerin eserleri Kabe'ye asılıyor ve mükafatlandırılıyorlardı.

Kur'an-ı Kerim, meydan okuduğu ayetlerin birinde; *«Siz de uydurulmuş on sure getirin.»*[40] demek suretiyle sadece üslup yönünden onlara meydan okumuştur.[41] Hatta kendileri de: *«İstesek biz de bunun -Kur'an'ın- benzerini elbette getiririz.»*[42] iddiasında bulunmuşlar, ama fiilen bir şey ortaya koyamamışlardır. Eğer bu iddialarını gerçekleştirebilseydiler, savaşmak zorunda kalmazlardı. Oysa her savaşta yeniliyor, hakimiyetlerinin sona ermekte olduğunu, yenilip yok olmanın kendileri için kaçınılmaz bir son olduğunu görüyorlardı.

Kur'an'ın üslup açısından icazını, Arap olmayanların anlaması elbette kolay değildir. Ama Arap dilini çok iyi bilenlerin içine düştükleri aczi görerek bir sonuca varmaları mümkündür. Bununla birlikte Kur'an'ın, değil

---

40. 11/Hud, 13.
41. Salah Abdu'l-Fettah el-Halidi, *el-Beyan fi I'cazi'l-Kur'an*, Amman-1991, s. 67.
42. 8/Enfal, 31.

kelimeleri, edatları bile ne kadar yerli yerinde kullandığına, kelimelerin dizilişindeki takdim ve te'hirlerin bile nasıl fevkalade bir mükemmeliyet arzettiğini bir-iki misali zikretmekte yarar görüyoruz:

Birinci misal:
Sabır tavsiye eden şu iki ayeti karşılaştıralım:

وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

«Başına gelenlere sabret. Doğrusu bu, büyük işlerdendir.»[43]

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

«Kim sabreder ve affederse, doğrusu bu, mutlaka büyük işlerdendir.»[44]

Her iki ayette de sabır tavsiye ediliyor. Neye karşı? Başa gelen musibetlere karşı. İnsanların başına gelen musibetler iki türlüdür. Birinde suçlu yoktur. Diğer çeşidinde ise, suçlu vardır. Diyelim ki hastalandınız ya da yoldan giderken arabınızın lastiği patladı ve araba takla attı. Bu tür musibetlere karşı sabretmek kolaydır. Takdiri ilahi der geçersiniz. Ama bir suçlusu bulunan musibetler böyle değildir. Başınıza gelen musibete sebep olan biri vardır ve suçu bilerek işlemiştir. Siz de ondan intikam alabilecek durumdasınız. -Çünkü ayette bağışlamaktan söz ediliyor.- Bununla birlikte siz bu musibete sabrediyor ve suçluyu da bağışlıyorsunuz. İşte bu, önceki musibete karşı sabretmekten daha büyük bir iştir. Bu nedenle de ikinci ayette عَزْمِ الْأُمُورِ un başına pekiştirme edatı olan "lam" getirilmiştir.[45]

43. 31/Lokman, 17.
44. 42/Şura, 43.
45. Mütevelli Şa'ravi, *Mu'cizetu'l-Kur'an el-Kübra,* Beyrut-Tarihsiz, s. 47-48.

Görüldüğü gibi aynı anlatımı ihtiva eden ayetlerden birindeki bir edat arttırımı böyle bir inceliği vurgulamak için kullanılmıştır. Kur'an'da bir anlamı vurgulamayan bir edat bile yoktur.

İkinci misal:

Kur'an-ı Kerim'de çocukların öldürülmesini yasaklayan iki ayet var:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ

«Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Biz onların da, sizin de rızkınızı veririz.»[46]

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ

«Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Biz sizin de, onların da rızkını veririz.»[47]

Ayetler karşılaştırıldığında aralarında iki farkın var olduğu görülecektir. Birinci ayete; "*Fakirlik endişesiyle*" deniliyor. O halde o anda fakirlik sözkonusu değildir. İleride fakir düşmekten endişe edilmektedir. İkinci ayette ise; "*Fakirlikten dolayı*" deniliyor. O halde o anda fakirlik yaşanmaktadır. Aralarındaki ikinci fark ise, birinci ayette önce çocukların rızkının verileceği zikrediliyor ve ardından ebeveynin de rızıklarının verileceği belirtiliyor. İkinci ayette ise, sıralama tam tersi zikrediliyor.

Birinci ayet şöyle bir durumu anlatıyor: Ebeveynin yeterli rızıkları vardır. Ama çocukların, bu rızkın bir bölümünü almalarından ve böylece rızkın yeterli olmayacağından endişe ediliyor. Bu nedenle çocukların rızık-

---

46. 17/İsra, 31.
47. 6/En'am, 151.

landırılacağı önce zikredilerek bu konuda ebeveynin mutmain olmaları sağlanıyor. Çocuklar, ebeveynin rızıklarından bir şey yemeyeceklerdir. Ayrıca çocukların ileride geçim konusunda onlara yardımcı olabilecekleri de vurgulanmış oluyor.

İkinci ayet ise, şöyle bir durumu anlatıyor: Fakirlik o anda mevcuttur. Ebeveyn, kendi rızıklarının derdine düşmüşlerdir. Burada Allah, onların rızıklarının verileceğini önce zikrederek bu konuda bir endişelerinin olmaması gerektiğini hatırlatıyor. Ardından, çocukların da kendi rızıklarından geçinecekleri belirtiliyor.[48]

Bu iki ayette görüldüğü gibi Kur'an'da bir kelimenin yer değiştirmesi bile, gözetilen bir mesaj sebebiyledir..

2. Muhteva Yönünden Kur'an'ın İcazı

En çok çeşitlilik arzeden ve zaman geçtikçe yeni unsurları ortaya çıkan icaz yönü budur. Bu yöndeki icazının ortaya konması için, Kur'an'ın ihtiva ettiği inanç, ibadet ve sosyal hayatla ilgili sistemleri ile diğer hayat sistemlerinin karşılaştırılması gerekiyor. Böyle bir karşılaştırma bu çalışmanın hedefi dışındadır. Bu nedenle Kur'an'ın ihtiva ettiği gaybi haberlerin incelenmesiyle yetiniyoruz.

İnsan için üç türlü gayb vardır: Geçmiş, gelecek ve duyularının şahit olmadığı şimdiki zaman. Bu tür gayblere dair haber verip bütün söyledikleri ayniyle çıkan bir insan mevcut değildir.

Oysa Kur'an bütün bu gayb çeşitlerine dair nice haberler vermekte ve verdiği her haber mutlaka doğru çıkmaktadır.

Kur'an, geçmişe dair nice haberler veriyor. Hem de

---

48. Abdurrahman Hasan Hebenneke, *Kavaidu't-Tedebburu'l-Emsel*, Dmaşk-1989, s. 74-75; Mütevelli Şa'ravi, a. g. e., s. 54-55.

ümmî bir peygamberin dili üzere. Geçmiş olaylar anlatılırken, bir çoğunda "bu olaylar cereyan ederken sen orada değildin"[49] buyuruluyor. Ehl-i Kitab'a "siz, kitaplarınızda şu şu tahrifleri yaptınız" diyor ama onlardan bunu yalanlayabilen çıkmıyor. Kitaplarında tahrif etmedikleri bazı meseleleri onlar gizliyor, ama Kur'an bunu haber veriyor.

«Ey Kitap Ehli! Elçimiz size geldi, Kitap'tan gizlediğiniz şeylerin çoğunu size açıklıyor.»[50]

Gayb haberleri arasında en önemlileri, hiç şüphesiz geleceğe dair haberlerdir. Bu nedenle geçmişe dair haberler meselesini kısa tutarak geleceğe dair Kur'an'ın verdiği haberlerden bahsetmek istiyoruz.[51]

Kur'an'ın geleceğe dair verdiği haberlerin bir kısmı, Kur'an'ın nuzülüne muhatap olan neslin şahit olduğu haberlerdir. Bu tür haberler yakın geleceği bildiren kip ile kullanılmıştır. Arapça'da yakın geleceği bildirmek için muzari (şimdiki zaman)ın başına «sin» harfi getirmek suretiyle yapılır.

Misaller:
a) سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ

«O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.»[52]

Ayet Mekke'de inmiştir. Müslümanların sıkıntı çektikleri ve düşmanlarına karşı koyamadıkları bir

49. Bkz.: 3/Alu İmran, 44; 28/Kasas, 44-46.
50. 5/Maide, 15.
51. Kur'an'ın geçmişe dair verdiği haberlere dair geniş malumat edinmek isteyen, Fransız düşünür ve tabip Maurice Bucaille'nin Suat Yıldırım tarafından *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim* ismiyle Türkçe'ye çevirilen eserinin "Kur'an Kıssaları ve Kitab-ı Mukaddes Kıssaları" bölümüne müracaat etsin. Aynı eser, Mehmet Ali Sönmez tarafından *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an* ismiyle tercüme edilmiştir.
52. 54/Kamer, 45.

dönemde inmiş, onlara karşı olanların yakında bozguna uğrayacağını anlatmaktadır.

Hz. Ömer'in şöyle dediği nakledilmektedir: Bu ayet indiğinde kendi kendime hangi topluluk yenilecek diyordum. Ama Rasulullah Bedir Savaşı için zırhını giydiğinde bu ayeti tekrar etti. İşte o zaman ayetin tevilini anladım.[53]

Ayet müslümanların, düşmanlarının kendilerine yaptıkları işkencelere karşı koyamayıp her türlü eziyete katlandıkları bir dönemde iniyor ve düşmanlarının yakında hezimete uğrayacaklarını bildiriyor. Hicretten sonra vukubulan Bedir Savaşı'nda da gerçekten öyle olmuş ve müşrikler arkalarını dönerek kaçmışlardır

b) سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ

«Biz yakında onun burnuna damga vuracağız.»[54]

Bu ayet de Mekke döneminde inmiştir. Velid b. Muğire isimli İslam düşmanı, halkın İslam'a girmelerine engel olmak için müslümanlar aleyhinde dedikodu yapıyor, onları ve peygamberi aşağılayıcı sözler söylüyor ve inen ayetler hakkında *«öncekilerin masalları»* diyordu.[55] Allah, onun yakında burnundan damgalanacağını bildirdi. Gerçekten de Bedir Savaşı'nda burnundan bir kılıç darbesi yemiş ve burnu damgalanmıştır[56]

c) الٓمٓ ۝ غُلِبَتِ الرُّومُ ۝ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ
سَيَغْلِبُونَ ۝ فِي بِضْعِ سِنِينَ

53. Taberi, XIII/108; Ebu's-Suud, VIII/174.
54. 68/Kalem, 16.
55. Bkz.: 68/Kalem, 10-15.
56. İbnu Kesir, VIII/211.

«Elif. Lam. Mim. Rumlar (Bizans) (Araplar'ın bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra bir kaç yıl içinde galip geleceklerdir.»[57]

Bizans'la İran arasında savaş oluyor. Bizanslılar savaşta yeniliyor. Ama Kur'an, bir kaç yıl sonra Bizans'ın galip gelecğini ve İranlılar'ın mağlup olacağını haber veriyor. Aynen de öyle oluyor.

Muhammed, savaş uzmanı mıydı ki, bunu bilsin. Hem bu konuların uzmanı bile olsaydı, Bizans ile İran arasında tekrar savaş olacağını ve bu defa da Bizans'ın galip geleceğini nereden bilecekti? Hem ikinci savaşa kadar yaşayabileceğini nasıl garantilemişti?

d) تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١ مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۝٢ سَيَصْلَى
نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝٣ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝٤ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ۝٥

«Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları onu kurtaramadı. O, alevli bir ateşe girecek. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da ateşe girecek.»[58]

Sure indiğinde Ebu Leheb henüz hayatta. Sure onun kafir olarak öleceğini haber veriyor. Bu sure indikten sonra Ebu Leheb müslümanların yanına gidip "Ben müslüman oldum. Muhammed benim kafir ola-ğimi söylüyor. Hayır öyle değil, işte ben oldum.» deseydi. Riya olarak, yalancıktan olsaydı bile her şey biterdi.

Ama bu sureyi Muhammed uydurmadı, Allah ta-fından indirildi ve Allah, Ebu Leheb'in böyle demeyece-

57. 30/Rum, 1-3.
58. 111/Mesed Suresi.

ğini biliyordu. Gaybe vakıf olmayan birinin Ebu Leheb hakkında böyle bir şey ileri sürmesi mümkün mü?

Kur'an uzak geleceğe dair de bir takım haberler vermiştir. Böylece daha sonra gelecek nesiller de Kur'an'ın geleceğe dair verdiği haberlerin gerçekliğine şahit olacaklardır.

Kur'an, Mısır'dan çıkan Hz. Musa ve İsrailoğullarını takip eden Firavun ve ordularının Kızıldeniz'de boğulduklarını haber verirken şöyle buyurmaktadır:

«Biz İsrailoğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere arkalarından onlara yetişti. Nihayet (denizde) boğulma haline gelince, 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığı tanrından başka tanrı olmadığına ben de inandım. Ben de müslümanlardanım!' dedi. 'Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun?' (denildi). (Ey Firavun), senden sonra geleceklere ibret olman için, bugün senin bedenini (cansız olarak) kurtarıp (sahilde) bir tepeye atacağız. İşte insanlardan bir çoğu, hakikaten ayetlerimizden gafildirler.»[59]

Hz. Muhammed döneminde kimse, Firavunların cesetlerinin mumyalandığını bilmiyordu. Cesetler Thebes'teki yeraltı mezarlığında bulunuyorlardı. Mumyalanıp oraya konulduğuna dair de herhangi bir kitapta bir kayıt mevcut değildi. Bunlar ancak ondokuzuncu yüzyılın sonlarında keşfedildi. Kur'an'da bedeninin ibret olacağı bildirilen Firavun günümüzde Kahire'deki Mısır müzesinin Kral mumyaları salonunda bulunmakta ve ziyaretçiler tarafından görülebilmektedir.[60]

Eğer Kur'an, Muhammed'in eseri olsaydı, insanlığın ancak ondokuzuncu asırda keşfettiği bir olayı nasıl on üç asır öncesinden haber verebilirdi?

---

59. 10/Yunus, 90-92.
60. Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, (Çev. Suat Yıldırım), İzmir-1985, s. 351.

Ayrıca bugüne kadar müsbet ilmin kesinlik kazanan sonuçlarına ters düşmemiş olması da geleceğe dair verdiği haberlerin kesinliğini isbat etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, indiği dönemde de bir takım gaybi haberler vermiş ve verdiği haberlerden her biri olduğu gibi ortaya çıkmıştır. Herhalde bu tür gaybın en bilinmeyeni, insanların içlerinde geçirdikleri düşüncelerdir.

«Bakmıyor musun, şu adamlara ki gizli gizli konuşmaktan menedildikleri halde yine o menedildikleri işe dönüyorlar; günah, düşmanlık, Rasul'e isyan hususunda gizli gizli konuşuyorlar. Sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selamlamadığı bir tarzda selamlıyorlar ve kendi içlerinde de; 'Bu dediğimizden ötürü Allah bize azap etse ya!' diyorlar.»[61]

Ayet gaybi iki konuyu açığa vuruyor: Biri, bu müşriklerin kendi aralarında gizli gizli konuşmalarını, diğeri de içlerinden geçirdikleri. Münafıklar bu ayet indiğinde şaşa kalmış, 'biz içimizden böyle bir şey geçirmiyoruz' diyememişlerdi.[62]

Hatta içlerindekini gizleyip içlerindekinin aksine şeyler söyleyip o sözlerini desteklemek için yemin edenlere, içlerinde başka şey gizledikleri belirtilmiş[63] ve Kur'an'ın bu haberini yalanlayamamışlardır.

3. İnsanlara Etkisi Yönünden Kur'an'ın İcazı

Yüce Allah Kur'an'ın bu yönüne dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır: *«Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün.»*[64]

Kur'an onu dinleyenler üzerinde öyle bir etki yapı-

---

61. 58/Mücadele, 8.
62. Salah Abdulfettah el-Halidi, a. g. e., s. 342.
63. Bkz.: 9/Tevbe, 42.
64. 59/Haşr, 21.

yordu ki, inanmayanlar ondan etkilenmemek için birbirlerine onu dinlememeye gayret etmelerini ve okunduğunda velvele koparararak başkalarının da onu dinleyip etkilenmelerine engel olunmasını tavsiye ediyorlardı: *«İnkar edenler: 'Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki galip gelirsiniz.' dediler.»*[65]

Hz. Ömer, henüz İslam'a girmediği bir sırada peygamberi öldürmek üzere kuşanıp çıkıyor. Yolda kızkardeşinin evine uğruyor. Kapıya geldiğinde kızkardeşinin Kur'an okuduğunu görüyor. Okunan Kur'an'ı bir müddet dinledikten sonra etkisinde kalarak İslam'ı kabul ediyor.[66]

Kur'an'ın indiği dönemde Kur'an'dan bir miktar dinledikten sonra teslim olup İslam'a girdiğini ilan eden nice Arap vardır. Hatta Arap olmayan ve Arapça'yı da bilmeyen nice insan saatlerce okunan Kur'an'ı büyük bir zevk ve derin bir huşu içerisinde dinleyebiliyor.

Bir de Kur'an'ın hayat ve toplum üzerinde etkisi var ki başka hiç bir kitaba böyle bir etki nasip olmamıştır.

Kur'an'ın indiği dönemde Araplar, etkinliği olmayan bir millet idi. Onlara kabilecilik hakim idi ve her kabile fırsat buldukça diğerlerine saldırıyor ve mallarını yağma ediyordu. Çevrelerinde önemli iki imparatorluk vardı. Farslar ve Bizanslılar. Her iki imparatorluk da, güçlü imparatorluklardı. Kendilerine göre medeniyetleri ve saygınlıkları vardı.

Ama o çapulcu Araplar, Kur'an'ın mesajını hayatlarına hakim kıldıktan sonra bütün insanlığa örnek olacak bir hakimiyet kurdular. Dünün çapulcuları, dünyaya adalet ve insanlık dersi verir oldular. Çok kısa bir müddet içerisinde o büyük iki imparatorluğu dize getirdiler. Bundan daha büyük mucize mi olur? Pratik hayatta da kendini ispatlayan bir mucize.

Bütün bu anlattıklarımız, Kur'an'ın, Hz. Muham-

---

65. 41/Fussilet, 26.
66. Hattabi, Ebu Süleyman Hamed b. Muhammed, *Beyanu İ'cazi'l-Kur'an*, (Selasetü Resail fi İ'cazi'l-Kur'an), Mısır-tarihsiz, s. 64.

med'in eseri olamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu konuda şu hususları da ilave etmek istiyoruz.

Eğer Kur'an, Muhammed'in kendi eseri olsaydı, kendi şahsi sıkıntıları ya da sevinçleri bu kitapta yer alır, hatta daha çok bunlar anlatılırdı. Mesela Kureyş müşrikleri, İslam'ı kabul edenleri yeni dinden vazgeçirmek için onlara üç yıl süren bir boykot ilan etmiş, İslam'ı kabul eden bir kaç sayıdaki müslümanı, toplumdan tamamen tecrit etmişlerdir. Bu dönemde müslümanlar, tarihte eşine az rastlanır sıkıntılı günler yaşamışlardır. Bu boykotun kalkmasından sonra henüz bir-iki ay geçmişti ki Hz. Muhammed'i son derece üzen iki olay vukubuldu. Önce, hamisi durumunda olan amcası Ebu Talib vefat etti. Bir kaç gün sonra da en büyük teselli kaynaklarından biri olan hanımı Hz. Hatice vefat etti. Hz. Muhammed bu iki olaya o kadar üzülmüştü ki, İslam tarihçileri bu yıla "Hüzün Yılı" adını vermişlerdir.

Hz. Muhammed'i üzen bu iki olay, kendisinin şahsi bir problemi olduğu halde Kur'an bu iki olaydan hiç söz etmemektedir.

Ayrıca Hz. Muhammed'in adı Kur'an'da sadece dört yerde[67] geçerken, mesela Hz. Musa'nın 136; Hz. İsa'nın 25; Hz. Davud'un adı ise 16 yerde geçmektedir.

Kur'an Muhammed (s)'in bazı uygulama ve düşüncelerini açık bir şekilde eleştirmektedir. Mesela Bedir Savaşı'nda esir edilenleri fidye karşılığında serbest bırakması eleştirilerek şöyle buyurulmaktadır:

«Yeryüzünde ağır bas(ıp küfrün belini iyice kır)ıncaya kadar hiç bir peygambere esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise (sizin için) ahireti istiyor. Allah daima üstün ve hikmet sahibidir.»[68]

---

67. 3/Alu İmran, 144; 33/Ahzab, 40; 47/Muhammed, 2; 48/Fetih, 29.
68. 8/Enfal, 67.

Bu ayetin nüzul sebebi şöyledir: İslam ordusu Bedir Savaşı'ndan sonra bir miktar esir almıştı. Peygamber (s) alınan bu esirlere ne yapılacağını görüşmek üzere ashabını topladı. Hz. Ebu Bekir'e sordu. Hz. Ebu Bekir, fidye karşılığı serbest bırakılmalarını önerdi. Hz. Ömer'e fikrini sordu, Ömer öldürülmelerini önerdi. Ashabın bir kısmı Ebu Bekir'in, bir kısmı da Ömer'in görüşünü desteklediler. Hz. Peygamber, Ebu Bekir'in görüşünü tercih etti ve esirler fidye karşılığında serbest bırakıldılar. Bu olay üzerine yukarıdaki ayet indi[69] ve peygamberin uygulaması eleştirildi.

Şimdi her türlü önyargıyı bir tarafa bırakarak olayı düşünelim. Müslümanlar, Mekke'de on üç yıl boyunca Kureyş müşriklerinin bin bir türlü eziyet ve işkencelerine maruz kalmış, nihayet anayurtlarını terkedip Medine'ye hicret ettikten iki yıl sonra kadim düşmanlarıyla karşı karşıya gelmiş ve bu ilk savaşta galip gelmişlerdir. Savaşın komutanı da bizzat peygamberin kendisidir.

Eğer Kur'an, Hz. Muhammed'in kendi eseri olsaydı, çektiği onca sıkıntıdan sonra düşmanlarına karşı kazandığı ilk zaferdeki bir uygulamasından dolayı kendi kendisini bu kadar ağır bir dille kınar mıydı? Oysa tarih, kazandıkları daha basit zaferlerden dolayı neredeyse kendilerini ilah ilan edecek kadar ileri gitmiş nice komutanlara şahit olmuştur.

Kur'an'ın, Muhammed'in eseri olamayacağına dair söylenecek çok şey vardır. Ne var ki Kur'an'daki kıssaların menşei ve bazı hususiyetlerini anlatmayı hedef edindiğimiz bu çalışmanın sınırlarını aşmamak için bu konuda söyleyeceklerimizi burada noktalıyoruz.

---

69. el-Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbabu'n-Nuzul*, Mısır-1968, s. 136-137.

KUR'AN KISSALARININ VAKİİ OLUP OLMADIĞI

Bu başlıktan maksadımız; Kur'an'daki kıssalarda sözkonusu edilen olayların tarihte vuku bulup bulmadığı meselesidir.

Tevrat, insanlığın başlangıcını anlatarak konuya girer. İnciller de, Hz. İsa'nın nesebini anlatmakla yola koyulurlar. Mukaddimelerinin konusu tarihtir. Bir tarih kitabı gibi zaman ve mekan konularına geniş yer verir, ayrıntılara girerler.

Kur'an'ın mukaddimesi ise, Fatiha Suresi olup bu sure, Kur'an'ın bir hidayet kitabı; hedefinin de insanlığa sırat-ı müstakimi göstermek olduğunu vurgular. Bu sebeple kıssalarında zaman ve mekan ikinci plandadır; hidayet rehberliğinde duyulan ihtiyaç oranında onlara yer verilir. Ancak kıssalarında zaman ve mekan probleminin arka plana atılması, kıssalarının vakii olmadığını gösterir mi?

Hemen şunu da belirtelim ki, kıssaların vakiiliği meselesi üzerinde dururken, tarihi belgeler ya da arkeolojik kazılarda çıkarılan kitabeler incelememizin dayanağı olmayacaktır. Bu gibi belgeler, mütehassıslarını ilgilendiren konulardır. Biz burada Kur'an'ın kendisine dayanarak sonuca varmağa çalışacağız.

Kur'an'la ilgili ve Kur'an'ın kendisine dayalı çalışmalarda, kıssalarının vakii olup olmadığı tartışması

yeni bir meseledir. 1950'lerde Mısır'da Muhammed Ahmet Halefullah tarafından hazırlanan *el-Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'an* isimli doktora çalışması bu meseleyi gündeme getirmiştir. Müellif bu eserinde Kur'an kıssalarının tamamen edebi kıssalar olduklarını; onlarda sözkonusu edilen olayların gerçekten vukubulmuş olup olmadığının gözönünde bulundurulmadığını ileri sürmektedir. Bu iddia, o yıllarda geniş yankılar uyandırmış, lehinde ve aleyhinde bir çok makale yazılmıştır. Bu dönemden sonra, Kur'an kıssaları konusunda çalışma yapan herkes bu meseleye de yer vermek zorunluluğunu hissetmiştir.

Halefullah'ın iddiasına göre bir çok ayette müşriklerin Kur'an hakkındaki "evvelkilerin masalları *esatîru'l-evvelîn*-" nitelemelerine yer verildiği[70] halde, hiç bir ayette bu iddiaları reddedilmiş değildir. Sadece Kur'an'ın başkası tarafından Muhammed'e yazdırıldığı iddiaları reddedilmektedir. Halefullah bu görüşünden hareketle şu sonuca varır: "Kur'an'da masal bulunduğunu söylemeyi sakıncalı bulmuyoruz. Bunu söylediğimiz zaman da Kur'an'ın herhangi bir nassına aykırı bir şey söylemiş olmuyoruz."[71]

Ona göre Kur'an-ı Kerim, tarihi meselelerden bahsederken, indiği toplumun bu vakıalar hakkındaki malumatını malzeme olarak kullanmakta ve onları edebi bir üslup içerisine sokarak, vermek istediği talimat ve öğütlere vesile kılmaktadır. Bu sebepledir ki Kur'an, naklettiği bu olayların vuku bulup bulmadığına, gerçekle uyuşup uyuşmadığına önem vermez.[72]

---

70. Bkz.: 6/En'am, 25; 8/Enfal, 31; 16/Nahl, 24; 23/Mu'minun, 83; 25/Furkan, 5; 27/Neml, 68; 46/Ahkaf, 17; 68/Kalem, 15; 83/Mutaffifin, 13.
71. Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'an*, Kahire-1972, s. 178-180.
72. Halefullah, a. g. e., s. 254-255.

Oysa Kur'an-ı Kerim, Halefullah'ın iddiasının aksine, müşriklerin, "evvelkilerin masalları" nitelemelerini açık bir şekilde reddetmektedir. Halefullah'ın da kendisine destek olarak naklettiği bir ayette şöyle buyurulmaktadır: «*İnkar edenler: "Bu (Kur'an) yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti." deddiler de muhakkak bir haksızlığa ve iftiraya vardılar. Dediler: "Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah-akşam onlar kendisine okunuyor." De ki: "(Hayır), onu, göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen (Allah) indirdi. O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."*»[73]

Ayetler, sadece, Kur'an'ın başkaları tarafından Muhammed'e yazdırıldığı iddiasını değil, "evvelkilerin masalları" nitelemesini de reddetmektedir. Allah'ın "göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bildiği"ne dikkat çekilmesi, bunun açık bir delilidir. Başka bir yerde de şöyle buyurulmaktadır:

«Onlara: "Rabbiniz ne indirdi?" d ·ildiği zaman, "evvelkilerin masalları" derler Ki kıyamet günü hem kendi veballerini tam olarak yüklensinler, hem de bilgisizce saptırdıkları kimselerin veballerinden bir kısmını. Bak ne kötü şey yükleniyorlar.»[74]

Başka bir ayette ise: «Kendisine ayetlerimiz okunduğu zaman: "Evvelkilerin masalları. dedi. Biz onu, burnunun üzerin damga vurup işaretleyeceğiz.»[75] buyurulmaktadır.

Bu ayetlerde Yüce Allah, Kur'an için "evvelkilerin

---

73. 25/Furkan, 4-6.
74. 16/Nahl, 24-25.
75. 68/Kalem, 15-16. Not: İbnu Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre, bu ayette sözkonusu edilen şahıs Velid b. Muğire olup bu zat Bedir Savaşı'nda bir kılıç darbesiyle yaralanmış ve ölünceye kadar bu yaranın izi devam etmiştir (et-Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an*, Mısır-1954, XXIX/18; er-Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, (ikinci baskı), Tahran, XX/87).

masalları" iddiasında bulunanların cezalandırılacaklarını açıkça ifade etmektedir. Bu iddiayı ileri sürenler şayet hak olan bir şeyi söylüyorlarsa, niçin bu söyledikleri bir suç olarak değerlendiriliyor ve bunun için cezalandırılacakları ifade ediliyor?

Ayrıca hemen hemen bütün kıssalardan sonra bu kıssaların gayb haberlerinden olduğu; bu olaylar vukubulduğunda Muhammed'in orada hazır bulunmadığı vurgulanıyor.

Mesela Hz. Zekeriyya ile Meryem'in kıssaları anlatıldıktan sonra: *«(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb aleminin haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin.»*[76] buyurulmaktadır.

Hz. Nuh kıssası anlatıldıktan sonra: *«(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Ne sen, ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz.»*[77] buyurulmaktadır.

Hz. Yusuf kıssası anlatıldıktan sonra: *«(Ey Muhammed!) Bu (anlatılanlar), sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onlar kararlarını verip hile yaparlarken sen yanlarında değildin.»*[78] buyurulmaktadır.

Naklettiğimiz bu ayetlerde acaba Peygamber (s)'in bu olaylara şahit olmadığı niçin zikrediliyor? Eğer kıssalar vakii olmasaydı bu hususun ifade edilmesine ne ihtiyaç vardı?

Halefullah'ın iddialarından biri de; Kur'an'ın vakii olmayan birtakım uydurmaları nakletmek zorunluluğunun bulunduğu şeklindedir. Çünkü Muhammed (s)'in peygamberliği isbatı bazen bu uydurma şeyleri nakletmeye dayalıydı. Yahudiler, müşrik Araplar'a, Muham-

76. 3/Alu İmran, 44.
77. 11/Hud, 49.
78. 12/Yusuf,

med'in peygamberliğinin gerçek olup olmadığını ortaya çıkarmaları için bir takım taktikler öğretiyorlardı. Bu cümleden olarak onlara bazı kıssaları öğretiyorlar ve eğer Muhammed bu anlattıklarımızı aynen anlatacak olursa, bilin ki o peygamberdir diyorlardı. Bu sebeple Kur'an, ister istemez, Ehl-i Kitab'ın anlattıklarını aynen anlatmak mecburiyetinde kalıyordu.[79]

Hem Kur'an'da, hem de Kitab-ı Mukaddes'te zikredilen herhangi bir kıssayı karşılaştırdığımızda bu iddianın gerçek dışı olduğu ortaya çıkacaktır. Çünkü her kıssada az veya çok farklılıklar mevcuttur. Şayet her iki anlatım arasında tam bir tatabuk olsaydı, belki o zaman bu iddia değer kazanır ve üzerinde durmaya değer bir iddia olurdu. Kaldı ki arada tam bir tatabuk olsaydı bile kesin bir delil olamazdı. Çünkü ne de olsa Tevrat da, İncil de, asılları itibariyle ilahi kitaplardır. Kur'an hiç bir zaman bu kitapların tümden değiştirildiklerini ve bütünüyle tahrife uğradıklarını iddia etmiş değildir.

Hem Kur'an'ın, Ehl-i Kitab'ın söylediklerine uyduğunu nasıl iddia edebiliriz ki, onlar, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettikleri halde Kur'an bunu kesinlikle reddetmektedir.

Onlar, kendilerinin Allah'ın sevgili kulları olduklarını iddia ettikleri halde, Kur'an bunu yalanlamaktadır.

Onlar, bir çok kıssada bir çok peygambere iftira ettikleri; onlara büyük günahlar nisbet ettikleri halde Kur'an bunları reddetmekte; peygamberlerin salih kişiler olduklarını, ahlaksızlık ve haksızlıklara iltifat etmediklerini söylemektedir.

Kur'an, Muhammed (s)'e hitap ederek: «*Sen onların, kendi dinlerine uymadıkça ne Yahudiler, ne de Hıristiyanlar senden razı olmazlar. 'Asıl doğru yol,*

79. 102. Halefullah, a. g. e., s. 21-22.

Allah'ın yoludur' de. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyarsan, andolsun ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı olmaz.»[80] uyarısında bulunarak onların söylediklerine aldırış etmemesi kesin bir emir olarak istenmektedir.

Ayrıca Kur'an, sadece kendi dönemine hitap eden bir kitap değil ki bu tür yolları meşru görsün. Eğer Halefullah'ın bu iddiası doğru olsaydı, öncelikle Kur'an'ın kendisi bunu dile getirmeli değil miydi?

Halefullah'ın iddialarından bir diğeri ise, Kur'an'da tekrar edilen kıssaların, her tekrar edildiklerinde farklı lafızlarla anlatılmalarıdır. Buradan hareketle o, Kur'an kıssalarının tamamen edebi kıssalar olduklarını; olayın gerçekliğini ön planda mütalaa etmediklerini; hatta gerçekleri göz ardı ettiklerini savunmaktadır.[81]

Halefullah'ın bu iddiasını tartışmadan önce kıssaların Kur'an'daki konumları üzerinde bir nebze durmamız gerekiyor.

Kur'an kıssalarında olay unsuru, şahıs, mekan ve zaman unsurlarından meydana gelir. Önemli olan, kıssadan alınacak ibrettir. Bu sebeple bir kıssa, bir kaç yerde değişik açılardan ele alınarak tekrar edilir. Her zikredilişin farklı bir münasebeti vardır.[82]

Mesela yeniden dirilmeyi konu alan Hz. İbrahim'in, kuşlarla ilgili kıssası Bakara Suresi'nde,[83] Peygamber (s)'in gönlünü yatıştırma ve azmini tazelemeyi hedef alan kıssası Hud Suresi'nde,[84] putlarla mücadeleyi konu alan kıssası da Enbiya Suresi'nde[85] zikredilmiştir. Eğer bu kıssalarda hedef, Hz. İbrahim'in şahsını anlatmak olsaydı, hepsi bir arada zikredilirdi.

---

80. 2/Bakara, 120.
81. Halefullah, a. g. e., s. 131.
82. Muhammed Mahmud Hicazi, *el-Vahdetu'l-Mevzuiyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire-1970, s. 291.
83. 2/Bakara, 260.
84. 11/Hud, 69-76.
85. 21/Enbiya, 51-69.

Kıssalarda hedef, şahısların hayatlarını anlatmak olmadığından bu kıssaların her biri, ayrı bir surede ve surenin temel konusuyla ilgili yönleriyle anlatılmıştır. Ayrı ayrı olaylar için bu durum sözkonusu olduğu gibi aynı olayın muhtelif surelerde Halefullah'ın vakiilik konusundaki itirazı da bu noktayla ilgilidir. Aynı olayın farklı lafızlarla anlatılmış olması ya da kıssada konuşturulan şahısların bu konuşmalarının aynı lafızlarla verilmemesi ona göre kıssalarda vakiiliğin aranmadığına dair delildir.

Halefullah'ın delil olarak ileri sürdüğü misallerin ilki; Hz. Musa'nın asasının bir yerde حَيَّةٌ ,[86] bir yerde ثُعْبَانٌ ,[87] başka bir yerde de جَانٌّ [88] olarak nitelenmesidir.[89]

Bu kelimelerin ayetlerde nasıl zikredildiklerine geçmeden bu kelimelerin lugat manaları üzerinde duralım:

حَيَّةٌ Yılan için kullanılan genel bir isim olup büyüğü için de, küçüğü için de; erkeği için de, dişisi için de kullanılır. ثُعْبَانٌ büyük yılan için; جَانٌّ ise, küçük ve ince yılan için kullanılır.[90]

Acaba Hz. Musa'nın asası, Halefullah'ın iddia ettiği gibi sırf belağat için bir yerde حَيَّةٌ , başka bir yerde ثُعْبَانٌ ve başka bir yerde de جَانٌّ olarak mı tavsif edilmektedir?

---

86. 20/Taha, 20.
87. 26/Şuara, 32.
88. 28/Kasas, 31.
89. Halefullah, a. g. e., s. 138-139.
90. ez-Zamahşeri, Mahmud b. Omar, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni Akavil fi Vucuhi't-Te'vil*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, II/534; er-Razi, a. g. e., XXIII/28.

Bu kelimelerin geçtiği ayetleri dikkatli bir şekilde incelediğimizde sırf belağat için kullanılmadıklarını görürüz. Şöyle ki: حَيَّةٌ kelimesi her türlü yılan için kullanıldığına göre bu kelimenin kullanılmasında bir problem yoktur. Problem, ثُعْبَانٌ ve جَانٌّ kelimelerinin kullanılmasındadır. Şuara Suresinde;

فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ

«(Musa), asasını attı, bir de (baktılar ki) o, apaçık bir ejderha (su'ban)!»[91] denilirken; Kasas Suresi'nde;

وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ

«Asanı at! (Musa attığı) asasının küçük bir yılan (cân) gibi titreştiğini görünce...»[92] buyurulmaktadır.

Dikkat edilirse ikinci ayette, asanın küçük bir yılana dönüştüğü anlatılmıyor, küçük bir yılan kadar hareketli olduğu anlatılıyor. Yani o, büyüklükte bir ejderha kadar büyük olduğu halde, çeviklikte küçük bir yılan kadar çevikti.[93]

O halde bu iki kullanış, ayrı şeyleri anlatmıyor, aksine aynı şeyi dile getiriyor. Bu sebeple burada farklı lafızların kullanılması vakii olmamayı değil, aksine vakıanın kendisini anlatıyor.

Tekrar edilen bir kıssadaki şahısların konuşmalarının farklı lafızlarla verilişine gelince, buna Hz. Musa'nın Medyen'den Mısır'a giderken yolda bir ateş görmesi üzerine söylediği sözleri misal olarak inceleyelim. Sözkonusu olay, Kur'an'ın üç ayrı suresinde zikredilmektedir ve lafızlar şöyledir:

---

91. 26/Şuara, 32.
92. 28/Kasas, 31.
93. ez-Zamahşeri, a. g. e., II/534; er-Razi, a. g. e., XXII/28.

Taha Suresi'nde:

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ
مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى

«Hani (o), bir ateş görmüştü de ailesine: 'Siz durun ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir kor getiririm yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum. demişti.»[94]

Neml Suresi'nde:

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ
بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾

«Hani Musa ailesine: 'ben bir ateş gördüm, size ondan bir haber getireyim, yahut size parlak bir ateş koru getireyim. Ta ki ısınasınız.' demişti.»[95]

Kasas Suresi'nde:

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ
الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي
آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ

«Mûsa süreyi bitirip ailesiyle yola çıktı. Tur yanında bir ateş gördü. Ailesine dedi ki: 'Siz durun ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm.»[96]

---

94. 20/Taha, 10.
95. 26/Neml, 7.
96. 28/Kasas, 29.

Ayetler dikkatlice okunduğunda Hz. Musa'nın konuşmalarında takdim te'hirlerin ve bir takım lafız farklılıklarının olduğunu görürüz.

Hz. Musa, ateşin yanına gitmek üzere ailesinin kendisini orada beklemelerini isterken, gerçekleştirmek istediği iki isteği vardır: Bunlardan biri, ateşin yanında bir yol gösterici bulmaktır. Bu istek, ilk ayette ikinci sırada yer alırken, diğerlerinde birinci sırada zikredilmektedir. Konuşmasındaki takdim te'hir işte buradadır.

İkinci isteği ise, ailesinin ısınmaları için "bir kor", "parlak bir ateş koru", "bir ateş parçası" getirmektir. Yani ikinci istek, üç ayrı lafızla zikredilmiştir.

Hz. Musa'nın içinde bulunduğu şartları ve psikolojik durumunu hesaba katmayan kişi, Hz. Musa bu cümlelerden sadece birini sarfetmiştir, diğerleri sırf belağat icabı değişik şekillerde ifade edilmiştir, der ve bundan hareketle Kur'an kıssalarında kişiler konuşturulurken, vakiiliğin hesaba katılmadığı sonucuna varır.

Bazı alimler, buna bir çözüm yolu olarak; Hz. Musa'nın dilinin İbranice olduğunu ve bu farklılığın, konuşmalarının Arapça'ya tercüme edilmesinden kaynaklandığını söylerler.[97]

Olayın devamında da böyle bir tekrar sözkonusudur Ateşin yanına gittiğinde Hz. Musa Allah'ın kendisine seslenişini duyar. Allah'ın bu çağrısı da üç ayrı yerde ve bir takım farklı lafızlarla anlatılmaktadır.

---

97. Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr, *Milaku't-Te'vil,* Beyrut-1983, II/810-811.

Taha Suresi:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى
وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ﴿١٣﴾ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا
فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

«Ey Musa, Ben, (evet) Ben senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vadide, Tuva'dasın. Ben seni seçtim, (sana) vahyolunanı dinle. Muhakkak ben, (evet) ben Allah'ım; benden başka tanrı yoktur. (Yalnız) bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl.»[98]

Neml Suresi:

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ وَأَلْقِ عَصَاكَ

«Oraya gelince (kendisine) seslenildi: Ateşin içinde bulunan da, çevresinde olan da mübarek kılındı. Alemlerin Rabbi Allah, eksikliklerden münezzehtir. Ey Musa, gerçek şu ki ben, üstün ve hikmet sahibi olan Allah'ım! Asanı at.»[99]

Kasas Suresi:

يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ

«Ey Musa, muhakkak alemlerin Rabbi Allah benim, ben! Asanı at.»[100]

---

98. 20/Taha, 12-14.
99. 27/Neml, 8-9.
100. 28/Kasas, 30-31.

Acaba yüce Allah, bu cümlelerden hangisiyle Musa'ya hitap etti? Bunlardan biriyle hitap etti, ama diğer iki hitap siyak gereği edebi nedenlerle değiştirildi, diyebilir miyiz? Asla. Yüce Allah bu hitapların hepsiyle hitap etmiştir. Daha açık bir ifadeyle bir defasında birini; diğerinde diğerini; bir başkasında öbürünü söylemiştir. Belki başka hitapları da olmuştur. Ama bize bu üçü nakledilmiştir. Çünkü Hz. Musa oraya gittiğinde zaten endişeliydi; kafasında bir çok soru vardı. Orada ne gibi bir durumla karşılaşacağını bilmiyordu. Oraya varır varmaz, ağaçtan biri kendisine sesleniyordu. İlk olarak vahiyle karşılaşıyordu. Kendine gelmesi için tekrar tekrar hitabı duyması gerekirdi. Tekrar edilen hitapların muhtevası aynıydı, ancak ifade üslubunda bir takım farklılıklar vardı. Bu farklılıklar haddizatında sakinleşmesi hususunda daha da etkiliydi.

Peygamberimize de ilk vahiy geldiğinde melek üç defa «Oku!» sözünü tekrar etmiştir.

Kur'an'da hayali kıssaların bulunduğunu ileri sürenlerin gerekçelerinden biri de şudur: Müşrikler, Peygamberi sınamak için Ehl-i Kitab'a gidip onlara danışıyorlardı. Ehl-i Kitap, bir kıssa uyduruyor ve gidin sorun, eğer bu kıssayı biliyorsa, gerçekten o bir peygamberdir, diyorlardı. Peygamberin önünde başka bir yol kalmıyordu. Vahiy geliyordu ve onların uydurdukları o kıssayı peygambere getiriyordu?!

Pes doğrusu. Bu kesim bu kadar senaryolar uyduracaklarına, bu konulara harcadıkları vakti Kur'an'ı anlamaya harcasalardı, herhalde çok daha hayırlı olurdu. Kur'an üzerinde yeterince düşünseydiler, hayallerinden kurtulup vakıaya dönseydiler bu tür hezeyanları ortaya atmazlardı.

Gelen vahiy, Ehl-i Kitap bu kıssayı uydurdular, haddizatında böyle bir kıssa yoktur, diyemez miydi?

Herhalde bu görüşü ileri sürenler bu sözleriyle Ashab-ı Kehf ve Zulkarneyn kıssalarını kastediyorlar. Çünkü rivayetlere göre müşriklerin Ehl-i Kitaptan öğrenip sordukları kıssalar bunlardır.[101]

Şimdi bu kıssalarda konumuza ışık tutan ayetleri görelim:

Ashab-ı Kehf Kıssası:

Yüce Allah kıssaya dikkat çektikten sonra kıssanın anlatımına şu ayetle başlıyor:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ

«Onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz.»[102]

Ayette geçen بِالْحَقِّ : gerçek olarak» sözü olayın gerçekten vuku bulduğunun açık bir delilidir.

Mağarada nasıl uyudukları anlatıldıktan sonra da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Eğer onları görseydin dönüp kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.»*[103]

Hayali bir hikaye anlatılırken yüce Allah'ın bu şekilde buyurması düşünülebilir mi?

Yüce Allah yine şöyle buyurmaktadır: *«Böylece (insanları) onladan haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu kesinlikle bilsinler.»*[104]

---

101. Bkz.: Taberi, IX/191.
102. 18/Kehf, 13.
103. 18/Kehf, 18.
104. 18/Kehf, 21.

Yüce Allah bir bilgiye dayanmaksızın insanların kıssa hakkında ileri sürdükleri tahminlerine/uydurmalarına da dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır: «*(İnsanların kimi:) Onlar üç kişidir, dördüncüleri köpekleridir diyecekler. Yine beş kişidir, altıncıları köpekleridir diyecekler. (Bu sözler) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) onlar yedi kişidir, sekizincisi köpekleridir, derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashab-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiç birinden malumat isteme!*»[105]

Naklettiğimiz bu ayetler, kıssanın gerçek bir olay olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şeklide açık açık anlatmaktadır.

Zulkarneyn kıssası hakkında da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «*İşte gerçekten biz, onun (Zulkarneyn'in) yanında olan (her) şeyi bilgimizle kuşatmışız.*»[106]

Haddizatında ibret alınacak bir hususu anlatmak için hayali olaylar zikretmek, anlatılmak isteneni tam olarak canlandıracak gerçek bir olayı bilmeme durumunda söz konusu olur. Allah hakkında ise böyle bir şey sözkonusu değildir. Gerçek olaylar, mutedil ve gerçekçi bakış açısının elde edilmesi ve mutedil bir şahsiyetin oluşması için hayali olaylardan çok daha etkilidir Kur'an'ın hedefi de mümine mutedil ve gerçekçi bir bakış açısı kazandırmak ve onu bu şekilde eğitmektir.

Böyle bir izah belki bazı kelimeler için geçerli olabi-

---

105. 18/Kehf, 22.
106. 18/Kehf, 91.

lir, ama bunu bir metod ve kesin bir kanaat olarak ileri sürmek asla tutarlı değildir. Hele takdim-tehir gibi bir durum sözkonusu ise, bu bir tercüme hatası olur ki, Allah bundan münezzehtir.

Hz. Musa'nın ve ailesinin içinde bulundukları ortam ve psikolojik durumları hesaba katıldığında mesele aydınlığa kavuşmaktadır. Ayetlerden de anlaşıldığı gibi Hz. Musa ve ailesi çölün ortasında yollarını kaybetmişlerdir. "Belki ateşin yanında bir yol gösteren bulurum" demesi, yollarını kaybettiklerine delildir Ayetlerde ısınmalarından söz edildiğine göre de hava soğuktur.

Şimdi karanlık ve soğuk bir gecede yolunu kaybetmiş bir aileyi düşünelim. Bir ateş görüyorlar, böylece onlar için bir ümit ışığı doğuyor. Ama ateşin yanına gidildiğinde nelerle karşılaşılacağı da belli değildir. Bu ümit ışığı aleyhlerine olabilecek bir durumla da sonuçlanabilir. İşte böyle bir ortam ve halet-i ruhiyye içerisinde aile reisi, aile efradından kendisini orada beklemelerini istemektedir. Ailesini teskin edip orada kendisini beklemeleri için ne diller döker! Ümit ve endişelerini kaç defa dile getirir! Ta ki onları teskin edebilsin ve orada kendisini beklemeleri için onları ikna edebilsin.

Bizce buradaki tekrarlarda farklı lafızların kullanılması buradan kaynaklanmaktadır.

Durum böyle olunca vakıa olarak da, kıssalarda konuşturulan şahısların konuşmaları açısından da Kur'an kıssaları vakıanın kendisini dile getirmektedir.

NETİCE

Kur'an'ın bir cüz'ü olmaları hasebiyle Kur'an'daki kıssaların menşei, bizzat Kur'an'ın da menşeini ilgilendiren bir husustur.

Kur'an'daki kıssaların bir çoğu, Kitab-ı Mukaddes'te de geçtiğinden, akla gelebilecek ilk itiraz, Kur'an kıssalarının Kitab-ı Mukaddes'ten çalma olduğunu iddia etmek şeklinde olacaktır. Nitekim günümüzde kimi müsteşrikler bu iddiayı ileri sürmüşlerdir. Haddizatında Kur'an'ın indiği dönemlerde aynı itiraz müşrik Araplar tarafından da yapılmıştır. Az da olsa böyle bir itirazın tutunacak bir dalı bulunsaydı, Kur'an'ın indiği dönemdeki Ehl-i Kitabın bunu ileri sürmüş olmaları gerekirdi. Çünkü Kur'an-ı Kerim yalnız müşrikleri değil, Ehl-i Kitabı da hedef almıştır. Ne var ki, o dönemde yaşayan Ehl-i Kitabın böyle bir itirazı vaki değildir.

Ayrıca hem Kitab-ı Mukaddes'te, hem de Kur'an'da zikredilen kıssalar mukayeseli bir şekilde bir değerlendirmeye tabi tutulduklarında, böyle bir itirazın hayal mahsulu olduğu ortaya çıkacaktır. Çünkü Kitab-ı Mukaddes'teki kıssalarla Kur'an'daki kıssalar, muhteva açısından bir takım farklılıklar arzettiği gibi üslup ve onlara hakim olan inanç sistemi açısından da bir birbirlerinden tamamen farklıdırlar. Öyle ki, Kitab-ı Mukaddes'teki kıssaların Kur'an'daki kıssalara kaynaklık etmiş olması imkan dışıdır.

Kur'an'ın indiği dönemlerde Kitab-ı Mukaddes'teki metinler henüz Arapça'ya tercüme edilmiş değildir. Bugün elimizdeki Arapça tercümelerine hakim üslubun da Kur'an üslubuyla bir ilişkisi yoktur.

Hz. Muhammed'in onları Arapça'ya tercüme etmiş olması da düşünülemez. Çünkü Muhammed (s)'in üslubu, hadis mecmualarında nakledilmiştir ve bu üslup ile Kur'an'ın üslubu birbirlerinden farklıdır. Kaldı ki Kitab-ı Mukaddes'te zikredilmeyen bazı kıssalar Kur'an'da mevcuttur.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Ehl-i Kitabın hak yoldan sapmış olduklarını ve kitaplarını tahrif ettiklerini açık açık ifade etmektedir. Bu açık iddiadan sonra onların kitaplarını kaynak edinme ihtiyacı da kalmamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in kıssaları naklederken hedefi, tarihi bilgi vermek değil, insanların hidayete ulaşmalarına vesile olmamaktır. Ancak hedefinin tarihi bilgi vermek olmayışı, bu kıssaların hayal mahsulü olmasını gerektirmez. Yüce Allah'ın hemen hemen her kıssadan sonra, bu kıssaların gayb haberlerinden olduğunu söylemesi ve bu olaylar vuku bulurken Muhammed'in orada hazır bulunmadığının ifade edilmiş olması, kıssalarda sözkonusu edilen olayların gerçekten vuku bulmuş olaylar olduğunun delilidir.

Netice olarak, Kur'an kıssaları vahiy eseri olup vuku bulmuş olaylardır.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DAKİ KISSALARIN GAYE VE HEDEFLERİ

GİRİŞ

Tabiat kanunları nasıl genel-geçer kanunlar ise toplumsal kanunlar da öyledir. Hatta toplumsal kanunlar daha genel-geçerdir. Ne var ki toplumsal kanunları tesbit o kadar kolay bir şey değildir. Sebeplerle sonuçlar arasındaki ilişki daha karmaşıktır.

Kur'an-ı Kerim, değişik ayetlerde toplumsal kanunların bu özelliğini vurgulamaktadır. Mesela Hicretten önce inen ayetlerde müşriklere şu toplumsal kanun hatırlatılmıştır: Şayet Peygamber Muhammed (s)'i yurdundan çıkaracak olurlarsa, kendi akibetlerini hazırlamış olacaklardır: «Onlar seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getireceler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar. Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiç bir değişiklik bulamazsın.»[1] Nitekim peygamberin hicretinden sonra müşrikler ancak on sene dayanabilmişlerdir.

Toplumların da fertler gibi ecelleri vardır, müddetlerini doldurduklarında ya helak olur ya da hakimiyetlerini yitirir, tarihe karışırlar. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

---

1. 17/İsra, 76-77.

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

«Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geriye alabilirler, ne de bir an ileriye alabilirler.»[2]

Nasıl ferdin ecelinin gelmesine bedeni arızalar sebep teşkil ediyorsa, toplumların ecellerinin gelmesine de inanç ve ahlak arızaları sebep olur.

Ayetin tefsirinde Taberi (öl. 310/922) şöyle demektedir:

Yüce Allah bu ayette, bir kötülük işlediklerinde *«Biz babalarımızı bu iş üzere bulduk, ayrıca Allah da bize bunu emretmişti.»* diyen müşrikleri, bu yalanlarından, kendisine ortak koşma konusundaki ısrarlarından ve küfür üzere devam etmelerinden dolayı onları cezalandıracağına dair tehdit etmekte ve kendilerinden önceki milletlerden onlara benzer olanların durumunu onlara hatırlatmaktadır. Allah'ın elçisini yalanlayan, öğütlerini reddeden ve Allah'tan ard arda gelen delillere rağmen O'na ortak koşmaya devam eden toplulukların cezalandırılmalarının vakti gelmiştir.[3]

Bu ayetten ve bundan önceki; *«De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere zulmetmeyi, hakkında hiç bir delil indirilmeyen bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.»*[4] ayetinden toplumların ecellerinin inanç ve ahlaki davranışları ilgilendiren bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Son naklettiğimiz ayette, 'bilgisizce Allah hakkında konuşmak ve kötülüklerden gizli olanları' unsurları dikkat çekicidir. Demek ki top-

---

2. 7/A'raf, 34.
3. Taberi, V/167.
4. 7/A'raf, 33.

lumların ecellerinin gelmesi için ahlak dışı davranışlarının yanı sıra inanç ve kalplerinde gizlediklerinin de önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Kıssalar bu toplumsal kanunları gözlerimizin önüne serer. Belki bunlar soyut olarak da anlatılabilirdi. Ancak onların bir kıssa çerçevesinde toplumlara uygulanmış olarak anlatılmaları, hem daha etkili ve hem de insan zihnine yerleşmesi bakımından daha kalıcıdır. Bir Lut kavmi, bir Ad ve Semud kavmi niçin helak olmuştur? Toplumların gerileme ve ilerleme sebepleri nelerdir? Bütün bu hususlar kıssalarda uygulamalı olarak anlatılmaktadır. Peygamberler mesajlarını toplumlarına nasıl iletmişler? Mesajlarını iletirken ne gibi zorluklarla karşılaşmışlar? İnanmayanların onlara itirazları nelerdi? Bütün bunlar kıssalarda işlenen konulardır.

Günümüzdeki toplumların sosyal yapılarında bir takım değişiklikler olmuşsa da insan aynı insandır. Meselelere bakışı, hayat felsefesi gibi temel konularda pek değişiklik yoktur. Bugünkü münkirlerin ruh yapıları ve hayat felsefeleri, dünkü münkirlerinkinin aynıdır. İnsanların ruh yapıları ve hayat felsefeleri de birbirlerinin aynıdır.

İnananların kendilerine örnek alacakları kişiler, hiç şüphesiz peygamberler ve onlara tabi olanlardır. O halde onların mücadelelerini, hayata bakışlarını, meseleler karşısında takındıkları tavırları öğrenmeleri önemli bir husustur ve bütün bunlar genellikle bu kıssalarda dile getirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, naklettiği kıssaların gayelerini iki ana maddede özetlemektedir:

a) Peygamber'i teselli etmek ve onun irade ve azmini bilemek.

b) İnsanları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak.

PEYGAMBERİ TESELLİ ETMEK

Hakka davet, meşakkatli bir yoldur. Bütün peygamberler bu yolda çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Peygamberimiz de muarızlarının alay ve saldırılarına işkence ve komplolarına maruz kalmıştır. Muarızlar kendisinden peygamber olduğuna dair delil üstüne del istiyor, delillerle karşılaştıklarında da kabul etmedikler gibi onu alaya alıyorlardı. Bu alayları ve delillere aldırış etmemeleri Peygamber (s)'i bazen öyle üzüyordu ki, kendisine inen vahiyden bazı bölümleri onlara tebliğ etmemeyi düşündüğü oluyordu.[5] Yüce Allah bu hususu şöyle dile getirmektedir: *«Belki sen: 'Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?' demelerinden ötürü, sana vahyolanın bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bunu onlara okumaktan göğsün daralacak (sıkılacaksın); ama sen sadece bir uyarıcısın (böyle sözlere aldırma), her şeye vekil Allah'tır.»*[6]

Peygamber (s)'in bu anlamdaki üzüntüsü bir çok ayette anlatılmaktadır: *«Biliyoruz, onların dedikleri elbette seni üzüyor, hakikatte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler bile bile Allah'ın ayetlerini inkar ediyorlar. Andolsun ki senden önceki peygamberler de*

---

5. Ebu's-Suud, IV/191.
6. 11/Hud, 12.

yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler, nihayet onlara yardımımız yetişti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek kimse yoktur.»[7]

«Her halde sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntüden neredeyse kendini helak edeceksin!»[8]

Yüce Allah, önceki peygamberlerin kıssalarını indirerek, onların da aynı problemlerle karşılaştıklarını anlatmakta, peygamberine teselli vermekte, azmini güçlendirmektedir: *«Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini sağlamlaştıracak her şeyi anlatıyoruz. Bunda sana hak, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.»*[9]

Geçmiş peygamberlerin kıssalarında anlatılanlar, Peygamber (s)'i derinden etkilemiştir. Kendisinden rivayet edilen hadislerde bunu açıkça müşahade ediyoruz. Buhari'nin naklettiği bir hadiste şöyle denilmektedir:

Rasulullah (s) bir defasında ganimetleri taksim ettikten sonra biri (itiraz ederek): Allah'a yemin ederim ki bu, Allah'ın rızası gözetilmeyen bir dağıtımdır, dedi. Adamın böyle dediği Peygamber (s)'e ulaştırıldığında Peygamber (s)'in rengi attı ve çok kızdı, sonra şöyle buyurdu:

"Allah ve Rasulü adalet etmezse kim eder? Allah Musa'ya rahmet etsin, o, bundan daha ağır sözlerle eleştirildi de sabretti (ve böyle küstahları cezalandırmadı)."[10]

Başka bir rivayette de şöyle denilmektedir:

Mekke fethedildiğinde Kabe putlardan temizlendi. Kureyşliler Mescid-i Haram'a dolarak kendilerine ne yapılacağını bekliyorlardı. Rasulullah (s) bir konuşma

---

7. 6/En'am, 33-34.
8. 18/Kehf, 6.
9. 11/Hud, 120.
10. Buhari, Enbiya 27; Meğazi 56; Edeb 53, 71.

yaptıktan sonra kendisine olmadık eziyyetler çektiren ve ön safta yer alan Ebu Süfyan gibi Kureyş sergerdelerini çok manalı bir bakışla bir müddet gözden geçirdi ve mazinin bu düşman kitlesine karşı:

- Ey Kureyş cemaati! Şimdi size ne muamele edeceğim sanırsınız? diye sordu. Onun ne derece merhametli ve alicenab biri olduğunu biliyorlardı. Hep bir ağızdan:

- İyilik umarız, sen değerli bir kardeş ve alicenab bir kardeşin oğlusun, dediler. Bunun üzerine Rasululah (s) şöyle buyurdu:

Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi ben de size: Artık bugün geçmişte yaptıklarınızdan dolayı size bir kınama ve ceza yoktur, derim, haydi gidiniz, serbestsiniz, buyurdu.[11]

Haddizatında Peygamberimiz (s)'in başından geçen hadiselerin benzerleri önceki peygamberlerin de başından geçmiştir. Mesela Hz. Nuh hakkında anlatılan şu hususlar, Peygamberimiz (s)'in durumuna ne kadar da benziyor:

«Andolsun biz Nuh'u da kavmine gönderdik: 'Ben sizin için (kurtuluş yolunu) açık(ça gösteren) bir uyarıcıyım. Yalnız Allah'a tapın. Cidden ben, sizin, acı bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum' (dedi). Kavminden ileri gelen inkarcı grup dedi ki: 'Biz seni de bizim gibi insan görüyoruz ve sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz, aksine sizi yalancı görüyoruz!'

Dedi ki: 'Ey kavmim, bakın, ya ben Rabbimden bir delil üzerinde isem ve (O), kendi katından bana bir rahmet vermiş de, o (rahmet) sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise? Şimdi siz onu istemezken, biz sizi o (Tanrı rahmeti)ne zorla mı sokacağız?

11. Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara-1972, X/313.

Ey kavmim! Buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allah'a aittir. Ve (siz istemiyor, hor görüyorsunuz diye) ben, inananları (yanımdan) kovacak değilim. Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır (kurtuluşa ereceklerdir. Ben onları nasıl kovarım)? Fakat ben sizi, cahillik eden bir kavim görüyorum. Ey kavmim, ben onları kovarsam, Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmüyor musunuz? Ben size: Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben meleğim de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için Allah onlara bir hayır vermeyecek de demiyorum. Allah, onların içlerinde olanı daha iyi bilir. (Böyle bir şey yaparsam) o takdirde ben, mutlaka zalimlerden olurum.

Dediler ki: 'Ey Nuh, bizimle mücadele ettin. Hem bizimle mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen haydi bizi tehdit ettiğin şeyi bize getir!'

Dedi: 'Onu, ancak Allah dilerse size getirir; siz engel olamazsınız. Eğer Allah sizi azdırmak dilemişse, ben size nasihat da etmek istesem, nasihatım size fayda vermez. Rabbiniz O'dur ve siz O'na döndürüleceksiniz.'»[12]

Hz. Nuh'a yapılan bu itirazlar aynıyla peygamberimize de yapılmıştır.

Hz. Nuh'a itiraz edenler de, kavminin ileri gelenleri idi, peygamberimize itiraz edenler de. Haddizatında bütün peygamberlere itirazlar hep bu kesimden gelmiştir.

Hz. Nuh da hak yola çağırırken kavminden maddi herhangi bir karşılık beklemediği gibi peygamberimiz de beklemiyordu. Aynı şekilde diğer peygamberler de beklemiyor ve bunu kavimlerine açıkça ifade ediyorlardı.

Hz. Nuh ve diğer peygamberler gibi peygamberimiz de Allah'ın bir kulu ve elçisi olduğunu, Allah'ın emirle-

12. 11/Hud, 25-34.

rine itaat ettiğini, sadece Allah'ın yetkisinde bulunan hususlarda hiç bir yetkisinin bulunmadığını söylüyordu.

Ama Hz. Nuh'un kavmi kendisine nasıl karşı çıktılarsa, getirdiği bütün delillere ve kavminin iyiliğini tüm samimiyetiyle istemesine, mesaisini buna harcamasına rağmen kavminin ileri gelenleri, ona karşı çıkmakla da yetinmiyor, üstelik onunla alay ediyorlardı.

Kıssalar, Peygamber (s)'i teselli etmeyi ve iradesini takviye etmeyi amaçladıkları gibi peygamberliğini isbat hususunda da önemli bir görev yüklenmişlerdir. Nitekim İbnu Abbas'tan nakledilen bir rivayette şöyle denilmektedir: Kureyş, en-Nadr b. el-Haris, Ukbe b. Ebi Muayt ve başkalarını Medine'deki yahudi alimlere gönderdiler. Onlara dediler ki: Muhammed'i onlara sorun, vasıflarını onlara anlatın, ileri sürdüğü şeyleri onlara söyleyin. Çünkü onlar Kitap Ehli'dir, peygamberler hakkında bilgi sahibidirler.

Bu elçiler gidip o yahudi alimlerine danıştıklarında o yahudi alimler, onlara şu yolu gösterdiler: Üç şeyi ona sorun, eğer size cevap verecek olursa, bilin ki gönderilmiş bir peygamberdir. Cevap vermezse, bu takdirde yalancının biridir.

Sormalarını önerdikleri hususlar, Ashab-ı Kehf ve Zulkarneyn kıssaları ile ruh konusudur. Bu kıssaların iniş sebebinin bu olduğu rivayetlerde belirtilmektedir.[13] Hz. Nuh ile ilgili kıssadan sonra da şöyle buyurulmaktadır: *«(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Ne sen, ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret, sonuç müttakilerindir.»*[14]

Rasulullah (s)'ı teselli eden kıssalar aynı zamanda

---

13. Taberi, IX/191.
14. 11/Hud, 49.

imanları nedeniyle kovulmaya, sıkıntıya ve baskıya maruz kalan müminleri de teselli eder. Onlara geçmiş milletlerin kıssaları anlatılarak kendilerinden önce de çeşitli işkence ve azap türlerine düçar kalan, sonra inançları doğrultusunda sabreden müminler bulunduğu belirtilmiş olur. Ve yine onlara ya Allah'ın takdiriyle dünya hayatında zafer kazanacakları veya karşıtlarının ahirette en acıklı ceza ile cezalandırılarak akıbette yine kendilerinin karlı çıkacakları haber verilmiş olur.[15]

---

15. Muhammed Kutub, *Kur'an Araştırmaları,* (Çev. Akif Nuri), İstanbul-1981, I/165-166.

İNSANLARI DÜŞÜNDÜRMEK VE İBRET ALMALARINI SAĞLAMAK

Kıssaların hedeflerinden birinin de, insanların bu kıssalar üzerinde düşünmeleri ve ibret almaları olduğu Kur'an'da sarahaten ifade edilmektedir.

Düşünmek, olaylardan ve çevreden ibret almak, Kur'an'ın bir emridir. Hayatın anlam kazanması, ancak üzerinde düşünülmesiyle mümkündür Düşünmek, insanı hayvanlardan ayıran en önemli özelliktir. Akıl nimetinin şükrü, onu kullanmakla, düşünme ameliyesinde bulunmakla gerçekleşir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecekleri kalpleri, işitecekleri kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözünü işitsinler). Zira gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü, geçici bir görme yetersizliğidir); fakat (asıl) göğüslerdeki kalpler kör olur.»*[16]

«Elbette bunda işaretten anlayanlara nice ibretler vardır.»[17]

Bu ayetler, Hz. Lut'un kavminin kıssaları anlatıldıktan sonra zikredilmektedir. Hz. Yusuf kıssası anlatıldıktan sonra da şöyle buyurulmaktadır:

«Elbette onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır.»[18]

---

16. 22/Hacc, 46.
17. 15/Hicr, 75.
18. 12/Yusuf, 111.

Kıssaların gaye ve hedefleri, kendilerinden ibret alınacak yönler kadar çoktur. Başka bir ifadeyle, kıssaların maksat ve gayelerinin neler olabileceği, üzerinde düşünmemiz ve kendilerinden ibret almamız emredilen bu kıssaların muhtevasıyla ilgili bir husustur. Bu nedenle anahatlarıyla da olsa bu kıssaların ne gibi konuları ihtiva ettiklerini anlatmakta yarar vardır.

1. Anahatlarıyla Kıssaların İhtiva Ettikleri Konular

Hayat, bir bakıma çatışmadır, varlığını devam ettirme ve kendini kabul ettirme kavgasıdır.

Kur'an kıssaları, her ne kadar geçmiş konuları ele alıyorlarsa da onlarla kastedilen hedef, geçmiş hakkında sadece bilgi edinmek değil, bu olaylardan ibret ve öğüt almaktır. Bu nedenle onlar iyilik ve kötülüğün çatışmasını konu edinirler. Bu çatışmada iyilerin duygu ve düşüncelerinin yanı sıra kötülerin duygu ve düşüncelerini de yansıtırlar.

İyilik haktır, kötülük ise batıldır. Hak, sağlam temellere dayanır, buna karşılık batıl, iftira ve buhtandır, sağlam temellere dayanmaz. Bu nedenle sonuçta zafer hakkındır. Batılın akibeti ise hüsrandır. *«Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da o onun beynini parçalar, derhal (batılın) canı çıkar.»*[19] *«De ki: 'Hak geldi, batıl zail oldu; zaten batıl yok olmağa mahkumdur.»*[20]

Hakkın galip geleceği inancı, müminlerin hayata olumlu bakmalarını sağlar. İnanmış kişi böylece selbilikten ve hayata karamsar bakmaktan kurtulmuş olur. Böyle bir bakış açısına sahip olan kişi için dünya hayatı bir zindan; bir an önce son bulması istenen bir hapishane

---

19. 21/Enbiya, 18.
20. 17/İsra, 81.

değildir. İşte Hz. Yakub (a), ciğerparesi Yusuf'un kurtlar tarafından parçalandığı kendisine haber verildiğinde şöyle demiştir: *«Artık (benim yapacağım iş) güzelce sabretmektir. (Bu) dediğinize (dayanmak için) ancak Allah'tan yardım istenir.»*[21]

Günler, yıllar geçer, ikinci oğlunu da kaybeder. O oğlu da Yusuf gibi diğer kardeşleriyle evden çıkmış ve onlar sebebiyle kaybolmuştur. Hz. Yakub, bu musibet karşısında da aynı tavrı takınmıştır: *«Artık bana güzelce sabretmek düşüyor. Belki de Allah, onların hepsini bana getirir. Çünkü O, bilendir, her şeyi hikmetle (yerli yerince) yapandır.»*[22]

Hz. Yakub (a), çocuklarına da şu öğüdü vermekten geri kalmaz: *«Ey oğullarım, gidin, Yusuf'u ve kardeşini araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; zira kafir kavimden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.»*[23] Mümin, içinde bulunduğu şartlar ne olursa olsun Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.

Ancak hakkın galip gelmesi için mücadele uzun bir süre alabilir. Nitekim Hz. Nuh (a) 950 yıl boyunca (29/14) mücadele etmiş ve nihayet kendisiyle ona inananlar gemiye binerek kurtulmuş, diğerleri suda helak olup boğulmuşlardır.

Geçmiş peygamberler döneminde iyilik ve kötülüğün çatışması sonucunda hakkın galibiyeti normal yollarla sağlanmadığı takdirde inananlara gönderilen gaybi yardımlar sayesinde karşı taraf tabiat felaketlerinden biriyle helak olmuştur. Ancak karşı tarafın böyle bir akıbeti hakketmeleri için inanan tarafın inancında sebat göstermesi, tebliğ görevini de hakkıyla yerine getirmesi gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

21. 12/Yusuf, 18.
22. 12/Yusuf, 83.
23. 12/Yusuf, 87.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ذِكْرَى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ

«Bizim helak ettiğimiz her ülkenin mutlaka uyarıcıları vardı. (Onlar) ihtar (ederler, gidişlerinin nereye varacağını hatırlatırlardı). Biz zulmetmiş değiliz.»[24]

«Allah, müminlerden mallarını ve canlarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah üzerinde bir borçtur. Gerek Tevrat'ta, gerek İncil'de, gerek Kur'an'da (Allah, yolunda çarpışanlara cennet vereceğini vadetmiştir). Allah'tan daha çok ahdini yerine getiren kim olabilir? O halde O'nunla yaptığınız bu alışverişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır.»[25] *«Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa, (onlar) iki yüz kafiri yenerler. Sizden yüz kişi olsa (onlar), kafirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü o kafirler, anlamaz bir topluluktur.»*[26]

Gaybi yardım, ancak can ve malın fiilen feda edilmesi durumunda olur.

Ayrıca tebliğ, savaş şeklindeki cihaddan önce gelir. Tebliğden sonra fikri mücadele sözkonusu olabilir. Kur'an kıssalarının büyük bölümü, peygamber kıssalarıdır. Peygamberlerin ilk görevleri ise tebliğdir. O halde Kur'an kıssalarının temel konusu, tebliğ ve tebliğin metodlarıdır. İbret alınacak hususların başında bu mesele gelmektedir.

Toplumu oluşturan fertler, değişik toplumsal konumlara sahiptirler. Karakter olarak da birbirlerinden farklılık arzederler. Her fert Kur'an kıssalarında kendi konumuna ve karakterine uygun bir iyilik örne-

---

24. 26/Şuara, 208-209.
25. 9/Tevbe, 111.
26. 8/Enfal, 65.

ğini müşahade edebilme imkanına sahiptir. Bir peygamberin şahsında kendi konum ve karakterine uygun bir örnek bulabilir, onu kendine rehber edinir. Mesela çocuklarını yitiren Hz. Yakub'un sabrını, hastalıklara mübtela olan Hz. Eyyüb'ün sabrını, dünya nimetlerine ve hükümranlığına sahip olan Hz. Davud ve Süleyman'ın şükrünü, zalim hükümdara karşı savaşan Hz. Musa'nın mücadelesini, dinden tamamen uzaklaşmış cahil bir toplumda mücadele eden, mücadelesine sıfırdan başlayıp sıkıntı ve problemlerle karşılaştıktan sonra devletini kurarak devlet başkanlığını üstlenen Hz. Muhammed (s)'in mücadelesini, sabrını ve şükrünü kendine rehber edinir. Herhalde bu yönlerden hayatı çeşitlilik arzeden peygamberlerin başında Muhammed (s) gelmektedir. Bu nedenle o, her konumdaki insana bir örnektir.

Kıssalar -daha önce de dikkat çektiğimiz gibi- iyi insanların duygu, düşünce ve davranışlarını gözlerimizin önüne serdiği gibi sapıtanların, makam ve servetleriyle gururlanıp aldananların da durumlarını, duygu ve düşüncelerini gözlerimizin önüne sererler, onların psikolojik yapılarını anlatırlar. Böylece bu kıssaları yakından tanıyan, insanı da yakından tanımış olur.

Kur'an kıssaları, peygamberlerle karşıtları arasındaki mücadeleden bahsederken bu arada genel geçer toplumsal kurallara da temas ederler. Bir topluluğa gönderilen peygamberin, o topluluktan biri olduğu, onların dilini konuştuğu, her toplumun/ümmetin ecelinin bulunduğu vs.

Şimdi de bu toplumsal kurallardan bazısını görelim.

2. Kıssalarda Toplumsal Kurallar

a. Her Topluma Peygamber Gönderilmiştir

Toplumların ilahi mesajlar karşısında sorumlu olmaları ancak kendilerine bir peygamberin gelmesiyle olur. *«Biz, elçi göndermedikçe (hiç bir kavme) azab edecek değiliz.»*[27] Ayrıca her topluma da bir peygamber gönderilmiştir: *«Andolsun ki biz, 'Allah'a kulluk edin ve tağuttan sakının' diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik.»*[28]

Bununla birlikte ara dönemler de olmuştur. İşte bu ara dönemlere fetret denir. Fetret devrini, bir zaman dilimi şeklinde anlamaktan çok, toplum veya fertleri çevreleyen şartlar olarak anlamalıyız. A bölgesinde yaşayan biri fetret dönemini yaşarken, B yöresinde yaşayan için fetret sözkonusu olmayabilir. Kişi ya da toplumlar için fetret döneminin son bulması, peygamberlerin mucizesiyle karşılaşmaları durumunda söz konusu olur. Kişilerin veya toplumların sorumlu olmaları, mucize ile karşılaşmalarından itibaren başlar.

Peygamberlerin mucizeleri, toplumların bilgi alanlarına hitap eder. Toplum neye ilgi duyuyorsa, mucize o hususu içerir.

Geçmiş peygamberlerin mucizeleri, hissi mucizeler nevindendi. Tabiat kanunları dediğimiz kainatta genelgeçer kanunların bir an için işlememesi şeklindeydi. Bu nedenle belli bir zaman ve mekanla kayıtlı idiler. Oysa peygamberimizin mucizesi Kur'an'dır ve belli bir zaman ya da mekanla kayıtlı değildir. Kur'an'ın mesajıyla karşı karşıya gelen her kişi veya toplum, mucizeyle karşılaşmış demektir. İslam'ın tebliği açısından bu husus gözardı edilmemelidir. İnsanların mucize ile karşı kar-

---

27. 17/İsra, 15.
28. 16/Nahl, 36.

şıya gelmeleri için onlara Kur'an'ın tebliğ edilmesi, Kur'an'la yüz yüze getirilmeleri gerekir.

Toplumsal kurallar açısından şu hususu da gündeme getirmekte yarar vardır. Mucizeyle karşı karşıya gelen toplumlar tefrikaya düşer, bölünürler. Çünkü bir kısmı mucize karşısında iman edecek, bir kısmı da reddedecektir. Bu, kaçınılmaz bir kanundur. Yüce Allah buna işaretle şöyle demektedir: *«Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlikten dolayı ayrılığa düştüler.»*[29] *«Kendilerine kitap verilenler ancak o açık delil kendilerine geldikten sonra tefrikaya düştüler.»*[30] Yine şöyle buyurmaktadır: *«İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetsin diye o peygamberlerle beraber gerçekleri içide taşıyan kitap indirdi. Oysa kendilerine kitap verilmiş olanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü o (kitap hakkı)nda anlaşmazlığa düştü(ler).»*[31]

b. Peygamberlerin Hepsi Sihirbaz Veya Deli Olmakla İtham Edilmişlerdir

Yüce Allah bu hususa işaret ederek şöyle buyurmaktadır:

«İşte böyle, onlardan önce de ne kadar peygamber geldiyse mutlaka: 'Büyücü veya deli' dediler.»[32]

Peygamberleri büyücü olarak itham etmeleri, şu iki ihtimalden dolayı olabilir:

Her peygamber, peygamberliğini isbat sadedinde mucize ile teyid edilmiştir. Bilindiği gibi mucize, harikulade bir olaydır. Şekil bakımından büyüye benzer.

---

29. 42/Şura, 14.
30. 97/Beyyine, 4.
31. 2/Bakara, 213.
32. 51/Zariyat, 52.

İkinci ihtimal, peygamberlerin, toplumun bir kesimini etkilemeleridir. Onlara inananlar öyle etkileniyor ki, daha önceki hayatlarından tamamen uzaklaşarak yeni bir şekil alıyorlar. Değişik bir insan oluyorlar. Münkirler, bazen akıl erdiremedikleri için bazen de başkalarının peygamberlerden etkilenmesini önlemek için onları büyücü olmakla itham ederek işin içinden çıkmaya çalışırlar.

Delilikle itham edilmelerine gelince, insanlar genellikle kendilerinden farklı düşünen, daha açık bir ifadeyle topluma hakim genel-geçer kurallara ters düşen kişileri deli olmakla nitelerler. Zaten peygamberler de, ihtiyaç duyulan, yani insanların hak dinden uzaklaşıp batıl anlayışların kurumlaştığı ve toplum tarafından kabul gördüğü ortamlarda gönderilmişlerdir. Buna göre topluma hakim genel-geçer kurallara ters düşmeleri tabiidir.

c. Peygamberlere Karşı Çıkanlar Ya Gelenekçi Mukallidler Ya Da Şımarık Zenginler ve Makam Sahipleridir

Toplumların da, fertlerin de dinamik bir yapıya kavuşmaları, kör taklitçilikten kurtulmalarıyla mümkündür. Geleneklere körü körüne bağlılık, toplumların/fertlerin değişime uğramalarına önemli bir engeldir. Bu gibi kimseler, peygamberin kendilerine tebliğ ettiklerini değerlendirecekleri yerde, üzerinde bulundukları, inanç ve prensiplere uymadığı gerekçesiyle reddederler. Onların bu tavırları, meseleleri akli değerlendirmeye tabi tutmamaları sebebiyledir.[33] Kurumlaşmış katı kurallara mahkum toplumlar, aynı şekilde peygamberlerin mesajlarını ihya etmek için çaba harcayan ıslahatçıları dışlarlar.

33. Razi, XXXI/177.

Yüce Allah şöyle buyumaktadır: *«İşte böyle, senden önce de hangi memlekete uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıklıları: 'Biz babalarımızı bir yol üzerinde bulduk, biz de izlerine uyarız' dediler.»*[34]

Bu ayet, genel bir kuralı dile getirmektedir. Bazı peygamberlerin kıssalarında da bu husus dile getirilmiştir. Hz. İbrahim, kavmini hak dine davet ederken davetini kabul etmeyenler şöyle demişlerdir: *«'Babalarımızı onlara (putlara) tapar bulduk (da onun için onlara tapıyoruz).' dediler.»*[35] Hz. Musa ve Harun'a da kavimleri şöyle demişlerdi: *«Sen bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden çeviriyorsun.»*[36]

Peygamberimiz Muhammed (s)'in çağrısına uymayanlar da aynı şekilde şöyle demişlerdir: *«Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter.»*[37] Başka bir ayette de şöyle buyurulmaktadır: *«Hayır. (Ne bilgileri var, ne de kitapları.) Sadece: 'Biz babalarımızı bu yol üzerinde bulduk, biz de onların izinden gidiyoruz.' dediler.»*[38]

Bazı toplumlarda dini emir ve tebliğat zamanla yanlış algılanır, üzerinde bulundukları çizgiden sapmalara uğrar ve bu sapmış şekilleriyle toplumun geleneği halini alırlar. Bu duruma düşmüş toplumlar, katı gelenekçi bir tavır sergilerler. Mevcut statüyü hem din adına ve hem de gelenek adına savunurlar. Hatta o toplumun mensup olduğu din mücedditleri bu toplumlar tarafından dışlanır ve dini yıkmakla, bid'atçı olmakla suçlanırlar.

d. Şımarık Zenginler ve Makam Sahipleri

Zenginler ve makam sahipleri, toplumun mevcut yapısının değişmesine karşı çıkarlar. Çünkü toplumun

---

34. 43/Zuhruf, 23.
35. 21/Enbiya, 53.
36. 10/Yunus, 78.
37. 5/Maide, 104.
38. 43/Zuhruf, 22.

yapısında olabilecek herhangi bir değişiklik onların mevcut konumlarına zarar verebilir. Ancak peygamberlere karşı çıkarken asıl gayelerini açıkça ifade etmez, dolaylı yollara başvururlar. Ayrıca bu kesime mensup olanlar kendilerini daima diğer insanlardan üstün; daha zeki ve becerikli görürler.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de şımarık yetişmiş zengin kesimin hak davaya karşı çıkışlarının genel bir kural olduğunu belirtmektedir: *«Biz hangi ülkeye bir uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıklı şımarmış kimseleri: 'Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkar ediyoruz' dediler.»*[39]

Yüce Allah, bu genel kuralı zikretmekle yetinmez, kıssalarda değişik peygamberlere karşı bu kesimin takındığı tavrı tekrar tekrar gündeme getirir. Mesela Hz. Nuh kıssasında şöyle buyurulmaktadır: *«Kavminden ileri gelen inkarcı grup dedi ki: 'Biz seni de bizim gibi insan görüyoruz ve sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz; aksine, sizi yalancı sayıyoruz.'»*[40]

Hz. Salih kıssasında şöyle buyurulmaktadır:

«Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinden zayıf görülen insanlara: 'Siz, dediler, Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?' (Onlar da): (Evet), doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız!' dediler. Büyüklük taslayanlar: 'Biz, sizin inandığınızı inkar edenleriz' dediler.»[41]

Hz. Şuayb kıssasında da şöyle buyurulmaktadır: *«Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: 'Ey Şuayb, ya mutlaka seni ve seninle beraber inananları kentimizden çıkarırız, ya da dininizden dönersiniz.»*[42]

---

39. 34/Sebe', 34.
40. 11/Hud, 27.
41. 7/A'raf, 75-76.
42. 7/A'raf, 88.

Hz. Muhammed (s)'e de bu kesimin takındığı tavır aynıdır. Müşriklerin ileri gelenleri, inananları küçümseyerek: *«Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi.»*[43] demişlerdir.

Bu kesim, ayetlerden de anlaşıldığı gibi aynı zamanda gelenekçi bir tavır da sergiliyorlardı. Kur'an-ı Kerim'de bu hususa da dikkat çekilmektedir: *«İşte böyle, senden önce de hangi memlekete uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıklıları: 'Biz babalarımızı bir yol üzerinde bulduk, biz de izlerine uyarız' dediler. 'Ben size, babalarınızı, üzerinde bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmiş olsam da (yine babalarınızın yolunu) mu (tutacaksınız)?' dedi. Dediler ki: 'Doğrusu biz seninle gönderileni tanımıyoruz.'»*[44]

Takındığı bu tavır sebebiyle de bazen yalnız kendilerinin değil, bulundukları toplumun tamamını helake sürükler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Biz bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman onun varlıklılarına emrederiz, orada fısk yaparlar (kötü arzularının peşinde koşarlar), böylece o ülkeye (azap edeceğimiz hakkındaki) söz(ümüz) hak olur, biz de orayı darmadağın ederiz.»*[45]

Ayetten de anlaşıldığı gibi toplumda çözülme toplumun zirvesinden başlar. İdarecilerle serveti ellerinde tutanlar, ahlaki çözülmeye uğradıklarında bu durum yavaş yavaş toplumun diğer kesimlerine de sirayet eder. Ama bu ahlaki çözülmeye toplumdan tepki gelirse durum değişir. Gösterilen tepki yeterli bir düzeye eriştiğinde o toplum yok olmaktan kurtulur. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Sizden önceki asırlarda yeryüzünde insanları bozgunculuktan alıkoyacak fazi-*

---

43. 46/Ahkaf, 11.
44. 43/Zuhruf, 23-24.
45. 17/İsra, 16.

*letli kimselerin bulunması gerekli idi. (Eğer bu kimseler o toplumlarda bulunsaydı o toplumları kurtarırdık.)** *Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkar idiler. Halkı ıslahatçı olduğu halde Rabbin bir haksızlık ile memleketleri (yıkıp) helak etmez.»*[46]

Ancak her zengini 'şımarık zenginler' sınıfına sokmamak gerekir. Mal çokluğu şımarıklığın sebeplerinden biridir, ama her zengin şımarık değildir. Her dönemde hak davayı kabullenen, hatta kabullenenlerin ilki olma şerefine nail olanları da vardır. Bunlar arasında Hz. Musa'ya inanan Firavun'un karısı[47] ile Firavun'un saray eşrafından olan mümin kişiyi,[48] halkını tehlikeye sokmamak konusunda özen gösteren ve neticede Hz. Süleyman'ın çağrısına icabet ederek iman eden Sebe' kraliçesi Belkıs'ı,[49] yine Peygamberimiz Muhammed (s)'e iman edenlerin ilklerinden olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı zikredebiliriz.

Peygamberler hakkında sözkonusu ettiğimiz bu toplumsal kurallar, hiç şüphesiz ibret almamız için zikredilmişlerdir. Peygamber tabiileri de, benzeri durumlarla karşı karşıyadır. İslam toplumunun İslam'dan uzaklaştığı dönemlerde İslam'ı gerçeği üzere anlatmayı hedef edinen ve bunun mücadelesini verenleri de aynı akıbet beklemektedir. Zaten Kur'an'da bu kıssaların zikredilmesinin sebeplerinden biri de, daha önce belirttiğimiz gibi, onlardan ibret alınmasıdır.

Kur'an kıssalarında yukarıda belirttiğimiz husus-

---

* Muhammed Süleyman el-Eşkar, *Zübdetü't-Tefsir min Fethi'l-Kadir,* (Şevkani'nin *Fethu'l-Kadir* isimli eserinin muhtasarı), Kuveyt-1985, s. 301.

46. 11/Hud, 116-117.
47. 66/Tahrim, 11.
48. 40/Ğafir, 28.
49. 27/Neml, 44.

ların yanısıra toplumların helak edilmesinde etkili olan amiller anlatılmakta, bunlardan alınacak ibretler dile getirilmekte ve ardından ahlaki tavsiyelerde bulunulmaktadır.

e. Her Toplumun Bir Eceli Vardır

Kur'an'ın dikkat çektiği toplumsal kurallardan biri de budur.

Baş taraflarda dikkat çektiğimiz gibi toplumlar, fertlere benzerler. Nasıl her ferdin bir eceli varsa, toplumların da eceli vardır. Bununla toplumların fertlerinin tamamen helak olup yok olmalarını kastetmiyoruz. Topluma ait medeniyetin yok olmasını, toplumun hakimiyetini yitirmesini, başkalaşmasını kastediyoruz. Bu, bazen toplumu oluşturan fertlerin büyük çoğunluğunun veya tamamının helak edilmesi şeklinde olur. Bazen de, toplumun hakimiyetini yitirerek başka toplumların, başka medeniyetlerin boyunduruğu altına girmesi ve daha önce onu toplum yapan temel hususiyetlerini, onurunu ve hayat sahnesindeki etkinliğini yitirmesi şeklinde olur.

Toplumlar kendi ecellerini kendileri hazırlarlar. Onlar bunu hakketmedikçe Allah onları helak etmez: *«Halkı ıslah edici oldukları halde, Rabbin, haksız yere memleketleri helak etmez.»*[50]

Toplum önce inancını değiştirir, değişen inanç ameli etkiler ve o toplum nihayet helak olmayı hakkeder. Haddizatında düzelme de, bozulma da önce inançla başlar:

«Bir toplum kendilerindekini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez.»[51]

Helak olmanın dışında toplumun başına gelen diğer musibetler de toplumun yaptıkları sebebiyledir. Bu konuda da yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

---

50. 11/Hud, 117.
51. 13/Ra'd, 11.

«Başınıza gelen her musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.»[52] İşlenen kötülüklerin cezasının bir kısmı dünya hayatında verilirken asıl ceza ahirette verilecektir. Dünyada verilen azap bir uyarı mesabesindedir: *«İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat belirdi, ki Allah, yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de (tuttukları kötü yoldan) dönerler.»*[53]

Toplumların helak olmaları, uyarılmalarından sonra olur. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: *«Biz hiç bir memleketi, öğüt vermek üzere gönderdiğimiz uyarıcıları (peygamberleri) olmaksızın helak etmemişizdir. Biz zalim değiliz.»*[54] *«Rabbin, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezlerine göndermedikçe o memleketleri helak edici değildir. Zaten biz, ancak halkı zalim olan memleketleri helak etmişizdir.»*[55]

Toplumların helak olmayı hakketmeleri ancak zahir ve batın kötülüklerinin belli bir düzeye ulaşmasından hatta bunun üzerinden de belli bir süre geçmesinden sonra olur. Yani iç ve dış kötülükler belli bir düzeye eriştikten sonra da Allah o topluma bir mühlet verir:

«Ayetlerimizi yalanlayaları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helake yaklaştıracağız. Onlara mühlet veririm. Zira benim tuzağım çetindir.»[56]

Helak olmayı hakketmiş toplumu, onun maddi gücü kurtaramaz. Maddi gücü mükemmel nice toplum helak olmuştur. Kur'an-ı Kerim, müteaddit yerde bu hususu dile getirmektedir.

«(Onlar), yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, ken-

---

52. 42/Şura, 30.
53. 30/Rum, 41.
54. 26/Şuara, 208-209.
55. 28/Kasas, 59.
56. 7/A'raf, 182-183.

dilerinden önce geçenlerin sonunun nasıl olduğunu görsünler. Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri bakımından kendilerinden daha üstün idiler. Fakat Allah, onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah(ın azab)ından koruyan olmadı. Çünkü onlar (öyle kimselerdi ki) peygamberleri, onlara açık mucizelerle gelirdi; ama inkar ettiler, bu yüzden Allah onları yakaladı. Zira o üstündür, cezası çetin olandır.»[57]

«Seni (içinden) çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehir(ler) var ki biz onları yok ettik de onlara bir yardım eden çıkmadı.»[58]

Tarih ve tarihin yorumu konusunda değerli eserler veren İmadüddin Halil, bu konudaki ayetleri sıraladıktan sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Bu ayetleri tek tek ele aldığımızda *kuvvet* ve *kudret* gibi iki kelimenin çok kullanıldığını görüyoruz. Bu ayetlerde geçen bu iki sıfat Cenab-ı Allah'ın belirlediği kaderden ve sonuna kadar varlık düzeninin bir parçası olan Allah'ın tarihteki sünnetlerinin ve kanunlarının karşısında duramaz. Bir çok insan topluluğuna göre *kuvvet* ve *kudret* toplumun ilerlemesi, yükselmesi, dünyadaki ağırlık alanının genişlemesi için bir ölçü olarak görülmüş ve hala öyle görülmektedir. Ancak bu husus böyle kabul edilmesine rağmen savaş ve barış güçleri ile icad ve kudret kabiliyetleri arasında medeni işlerin alanlarındaki insicam ve denge alanları gözden uzak tutulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim burada bize son derece önemli ve büyük değer taşıyan bir hususu öğretmek istemektedir. O da: Toplumların sadece güç ve kuvvetlerinin onları ayakta tutup gelişerek yola devam edemedikleri ve hayatlarını sürdüremedikleridir. Bu medeniyetin gidi-

57. 40/Mü'min, 21-22.
58. 47/Muhammed, 13.

şinde' ve insanlık toplumlarının dünyadaki etkinliklerinde yönlerden sadece bir tanesidir. Bu güçlerden herhangi birisinin aleyhine büyük bir ilerleme göstermesi toplumun gidişinde karşı karşıya kalacağı zorunlu hususlar önündeki icad etme güç ve kabiliyetini kaybetmesi sonucunu verecek ve bu zorunlu hususları yalnız güç ve kuvvetle gidermeye sürükleyecektir. Bu durumu kesin olarak tükenişe götürecek bunu da sonunda bir çözülme hareketi izleyecektir. Arkasında bir dayanışma ruhu, ulvi bir ahlaki tavır, gayet geniş bir alanı kapsayan bir hayat görüşü, insanlar arasındaki beşeri münasebetler ve Allah'a karşı sorumlulukta ileri bir mevkiin işgali sözkonusu olmadıkça askeri güç ve silahlı kuvvetin bir değeri olabilir mi?

Biz bu asırda gayet güçlü olan Alman askeri kuvvetinin bir denemesiyle karşı karşıyayız. Bu deneme Nazi Partisi'nin Almanya'yı intihara doğru sürüklemesine sebep olmuştur. Gerçekten güç ve kuvvet bakımından Almanya çok ileri bir noktada idi. Fakat kısa bir müddet içinde mazide kalmış bir güç ve kudrete sahip ve sadece hatıra ve haber olarak anlatılan bir efsane oluverdi. İnsanlık tarihinde aynı denemeyi yapan ve aynı sonuca maruz kalmış pek çok güç ve kudret denemesi görüyorum.* Kur'an-ı Kerim bu hususta bize bir anahtar vermekte ve Cenab-ı Allah'ın takdiriyle oluşan tarihteki sünnetinin durmaksızın geçerli olduğunu ve asla değişmeksizin sabit kalacağını açıklamaktadır. İsterse bunun karşısında son derece güçlü baruttan yüksek engeler çekilsin. Çünkü böyle bir anda bu barutu içinden patlatacak, geri çevrilemeyen sözü geçerli olacaktır."[59]

Yüce Allah, uyarıcılar olmaksızın toplumları helak

---

* Aynı deneme, kendisinden alıntı yaptığımız değerli tarihçinin ülkesi Irak tarafından da yapıldı.

59. İmadüddin Halil, *İslam'ın Tarih Yorumu*, (Çev. Ahmet Ağırakça), İstanbul-1988, s. 109-110.

etmediği gibi toplu helak gelmezden önce o toplumları uyarıcı mahiyette bir takım cüzi musibetler verir. Firavun kavmi hakkında şöyle buyurulmaktadır: *«Andolsun ki, biz de Firavun ailesini ders alsınlar diye, yıllarca kuraklık ve mahsul kıtlığıyla cezalandırdık.»*[60]

Toplumlar bu tür musibetlerden ders almaz ve liderlerinin onlara insan değerini vermemelerini içlerine sindirir ve köleliği hoş karşılamaya başlarlarsa işte o zaman toplum helakı hakketmiş demektir. Yüce Allah yine Firavun kavminden misal vermektedir: *«Fakat biz onlardan azabı kaldırınca, hemen sözlerinden caymağa başladılar. Firavun, kavmine seslendi ve dedi: 'Ey kavmim! Mısır'ın mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hala görmüyor musunuz? Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda olan şu adamdan (Hz. Musa'yı kastediyor) daha hayırlı değil miyim?... İşte Firavun bu şekilde kavmini küçümsedi; onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim idiler. Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık, böylece hepsini suda boğduk. Böylece onları, geçmişin karanlıklarına boğup, sonradan gelenlere bir ibret örneği kıldık.»*[61]

3. Geçmiş Toplumların Helak Çeşitleri

Toplumların helak edilmelerini anlatan ayetlerin bir kısmında sadece o toplumların helak edildikleri belirtilmekte, bir kısmında da nasıl helak edildikleri anlatılmaktadır. Azap ve helak çeşitlerinden bahseden ayetlerde ise bir çok azap ve helak çeşitleri sayılmaktadır. Yıldırım, suda boğulma, sel, şiddetli fırtına, yere batırma, kıtlık ve açlık, hastalık, tefrika ve birbirleriyle savaş, meshedilme, başlarına taş yağması başlıca helak çeşitleridir.

60. 7/A'raf, 130.
61. 43/Zuhruf, 50-56.

Bir Değerlendirme ve Yorum

Bütün bu anlattıklarımızdan, toplumların başına gelen musibetlerin, toplumun işledikleri sebebiyle olduğunu gördük. Toplumun başına gelen hafif olsun, ağır olsun, her musibetin müsebbibi toplumun işledikleridir. Toplumun inanç ve ameldeki bozulma ve sapmalarıdır.

İslam medeniyetinin ve İslam toplumunun bugün içinde bulunduğu durumun müsebbibi toplumun kendisidir. İnancındaki, amelindeki sapmalar nedeniyledir. Toplumun sadece dine lakayt olanlarının sapmaları değil, dindarım diyenlerin de inanç ve amellerindeki sapmalar nedeniyledir. Geçmiş toplumların, Yahudilerin, Hıristiyanların sapmaları Kur'an'da boşuna anlatılmamıştır. Aynı sapmalar İslam toplumu için de sözkonusudur. Nitekim Rasulullah (s) şöyle buyurmaktadır: *«Sizden öncekilerin takip ettikleri (sapma) yollarını karış karış takip edeceksiniz; öyle ki onlar bir kelerin deliğine girmiş olsalar, siz de gireceksiniz.»*[62]

Günde beş vakit kılınan namazların her rekatında Fatiha Suresi'nin okunmasının emredilmesi boşuna değildir. Bu surenin sonunda şöyle buyurulmaktadır: *«Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil.»*

Gazaba uğramışların yahudiler, sapıtanların ise hıristiyanlar olduğu bir çok rivayette anlatılmaktadır.[63]

Demek ki müslüman, günde beş vakit namazının her rekatında: "Ya Rabbi Hıristiyanların saptığı gibi sapmayayım, Yahudilerin saptığı gibi sapmayayım." diye dua etmektedir. Müslüman, hayatının her anında

62. Buhari, Enbiya 50; İ'tisam 14; Müslim, İlm 6; İbn Mace, Fiten 17n.
63. Bkz.: Taberi, I/79-84; Beğavi, *Mealimu't-Tenzil*, Beyrut-1987, I/42.

bu iki tür sapmayla karşı karşıya olmalı ki, günün beş vaktinde bu duayı yinelemesi emredilmektedir.

O halde Yahudi ve Hıristiyanların sapma şekilleri hakkında kısaca bilgi vermekte yarar vardır.

Yahudilerin Sapmaları

Yahudilerin ne tür sapmalar içinde olduklarına dair Kur'an ve Sünnette bir takım açıklamalar mevcuttur. Biz bunları maddeler halinde özetlemeğe çalışacağız:

1. Yahudiler, liderlerine ve alimlerine gereken saygıyı göstermezler: Onların bu vasıfları henüz Hz. Musa hayattayken nüksetmişti. Nitekim Hz. Musa onları Kudüs'e götürüp şehre girmelerini istediğinde, şehri koruyan muhafızların güçlü kuvvetli olduklarını duymuş ve Hz. Musa'ya «Git, sen ve Rabbin onlarla savaşın.» demişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de olay şöyle anlatılmaktadır:

«Bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti:

-Ey kavmim! Allah'ın size nimetini hatırlayın; zira O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Alemlerde hiç bir kimseye vermediğini size verdi. Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz.

Onlar şu cevabı verdiler:

- Ey Musa! Orada zorba bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz.

Korkakların içinden Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu iki kişi şöyle dedi:

- Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin.

- Ey Musa! Onlar orada bulundukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz; şu halde sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız, dediler.

Musa:

-Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hakim olamıyorum; bizimle bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır, dedi.»[64]

Halbuki Hz. Musa onlara gönderilmiş bir peygamber idi. Onları Firavun'un zulmünden kurtarmıştı. Çölde bulundukları sırada Hz. Musa, asasıyla taşa vurmuş ve onlardan her bir boy için bir pınar fışkırtmıştı. Açlıklarını gidermeleri için Allah onlara gökten bıldırcın ve kudret helvası yağdırmıştı. Ama bu mucizeleri gözleriyle müşahade etmiş olmalarına rağmen onlar peygamberlerine: *«Git, sen ve Rabbin onlarla savaşın.»* demişlerdi.

Yahudilerin, alimlerinin söylediklerini kulak ardı ettikleri ve din alimlerinin de sebat göstermeyip toplumlarının kötü davranışlarına ortak oldukları hadislerde de anlatılmaktadır.

2. Te'vile saparak dini emirleri eksiltme yoluna gittiler: Yüce Allah onlara Cumartesi günü çalışmayı yasaklamıştı. Onlardan denize yakın oturanlar, Cumartesi günü balıkların kıyıya akın ettiğini görünce o gün tuzaklarını kuruyor ve ertesi gün balıkları topluyorlardı. Böylece Cumartesi günü çalışma yasağına uyduklarını ileri sürüyorlardı.[65]

Yine Allah onlara hayvanların iç yağını haram kılmıştı.[66] Bu yasağı delmek için iç yağını eriterek yiyorlardı.

Rasulullah (s) onların bu durumunu haber vererek onlar gibi davranmaktan bizi sakındırmakta ve şöyle buyurmaktadır: *«Yahudiler gibi davranıp en basit bir hile ile Allah'ın haram kıldığını helal kılmaya kalkışmayın.»*[67]

3. Yahudiler dini saptırırken maddi menfaatlerini kolladılar. Ahireti dünyaya feda ettiler.

---

64. 5/Maide, 20-25.
65. 7/A'raf, 163.
66. Bkz.: 6/En'am, 146.
67. İbnu Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut-1966, III/238.

4. Irkçıdırlar. Kendi ırklarını dünyanın en üstün ırkı kabul ederler. Diğer milletlerle aralarındaki meselelere hep ırkçı bir gözlükle bakarlar.

Hıristiyanların Sapması

1. Yahudilerin aksine, Hıristiyanlar liderlerine ve alimlerine olması gerekenden fazla saygı gösterir, onları yüceltirler. Hz. İsa'ya bir ilah gözüyle bakarlar. Papanın din üzerinde tasarruf yetkisine sahip olduğuna inanırlar. Azizlerinin kevni hadiseler üzerinde etkili olduklarını kabul eder, dualarında onları Allah'la kendileri arasında aracı kılarlar, vs.

2. Yahudilerin aksine dini emirleri çoğaltırlar. Allah kendilerine ruhbanlığı* emretmediği halde, kendileri Allah'ın rızasını kazanmak için ruhbanlığı seçtiler.[68]

3. Yahudiler maddeye doğru bir sapma gösterirken, Hıristiyanlar ruhçuluğa doğru bir sapma gösterdiler.

4. Yahudiler bilerek ve maddi menfaatleri uğruna dinden saparken, Hıristiyanlar cehaletlerinden dolayı hak dinden saptılar.

* *

Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi müslüman, günün her anında bu tür sapmalarla karşı karşıya olduğundan namazının her rekatında "Allah'ım! Beni gazaba geldiğin kimselerden eyleme, sapıtanlardan da eyleme. diye dua etmektedirler. Ancak fiiliyata geçirilmediği

---

* Ruhbanlık: Dine hizmet etmek için evlenmemek ve ibadete çekilmek, dünyadan ve sosyal, siyasal hayattan çekilip "din adamı" olmak.

68. Bkz.: 57/Hadid, 27.

müddetçe sözle duanın ne anlamı var ki!

Müslümanların hayatlarına baktığımızda hem yahudice sapmaları ve hem de hıristiyanca sapmaları rahatlıkla müşahade edebiliriz. Avamın ötesinde genelde *kelamcıların ve fukahanın yahudice, tasavvuf ehlinin de hıristiyanca bir sapma içine girmiş olduklarını* görürüz.

Genellikle müslümanlar geri kalışlarını komplo mantığıyla izah etmeye çalışırlar. Yahudilerin, İngilizlerin, Fransızların, Amerikalıların vs.nin komploları sebebiyle bu duruma düştük derler. Irkçı kesimler, bunlara ilaveten diğer müslüman milletlerin kendilerine ihanet ettiklerinden bahsederler. Geçmişlerine, atalarına toz kondurmazlar. Hep kendileri yapılması gerekeni en mükemmel şekliyle yapmış ama başkaları ihanet etmiş, onlara komplo hazırlamış! Kendi iyiliklerinin kurbanı olmuşlar!

Osmanlının yıkılışından sonra başta hilafet merkezi olan Anadolu dahil İslam aleminin diğer bölgelerinde de batıcı zihniyetlerin hakim olması dindar kesimi, geçmişi bütün yönleriyle savunmaya adeta zorlamıştır.

Oysa Kur'an'ın da belirttiği gibi toplumların başına gelen musibetler, bizzat toplumun kendi yaptıkları sebebiyledir. Düşman elbette komplolar düzenleyecek, ihanetler de olacaktır. Önemli olan bu komploları boşa çıkartacak güçte olmaktır.

Kısacası, geri kalışımızın Kur'ani bir perspektiften izahı mutlaka yapılmalı; toplumumuzda din namına meydana gelen sapmalar Kur'an ve sahih sünnetin ışığında sorgulanmalı ve meselelere cahiliye dönemlerinin karakteristik özelliği olan ırkçı bakış açılarından kurtulmalıyız. Tarih ilminden maksat eğer, geçmişte yapılan hataları tekrar işlememeye yardımcı olmak ise, tarihimiz ve devraldığımız İslam kültürü yeniden ve inananların eliyle sorgulanmalı, sapmalar ayıklanmalıdır.

EĞİTİM AÇISINDAN KUR'AN KISSALARI

Kur'an insanları hidayete kavuşturmak için indirilmiştir. O, hidayetin kendisini içerdiği gibi hidayete erdirici yolları da içermektedir. Hidayet yolu tektir ama hidayete erdirici yollar çeşitlilik arzedebilir. Bu da insanların farklı üslup ve konulardan etkilenmeleri sebebiyledir.

Kimi insan daha akılcıdır, mantıki delillerden etkilenir. Kimisinde ise, duygu yönü ağır basmaktadır; kalbine ve vicdanına yapılan hitaplardan etkilenir.

Kur'an kıssaları, değişik karakter taşıyan insanların her birine ayrı ayrı etki eder; hidayeti kabullenmesi için onu uyarır.

Kur'an kıssalarının kiminde akla hitap daha ağırlıklı, kimisinde ise, kalb ve duygulara hitap daha ağırlıklıdır.

Akla hitap eden kıssalara misaller:

Bu konudaki misallere geçmeden önce şunu hatırlatmakta yarar vardır. Kur'an-ı Kerim akla hitap ederken de, kalbe hitap ederken de sadece mantıki ya da sadece duygusal hitaplarda bulunmaz. Hitaplarında bazen akla hitap ön plandadır, bazen de duygu ve kalbe hitap daha ön plandadır. Her bir hitabında diğer yönü de ihmal etmez. Çoğunlukla önce kalb ve duygulara hitap

ederek kişinin dikkatini çeker ve onu hitabı algılamaya hazırlıklı kılar. Ardından da aklına hitap eder. Hacc suresinin baştaraflarında bunu rahatlıkla müşahade ediyoruz.

Sureye, kıyametin dehşetini anlatan bir tablonun tasviriyle başlanır:

«Ey insanlar! Rabbinizden korkun, çünkü kıyamet depremi, cidden korkunç bir şeydir. Onu gördüğünüz gün, her emziren, emzirdiğinden geçer; her gebe yükünü bırakır. İnsanları sarhoş görürsün, oysa sarhoş değillerdir, ama Allah'ın azabı şiddetlidir.»[69]

İnsanı irkilten bu tablodan sonra kıyametin isbatı daha çok akla hitap edilerek anlatılmaktadır:

«Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz (bilin ki) biz sizi (önce) topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra şekillenmiş veya şekillenmemiş bir çiğnem et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz. Sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç (ve kabiliyetler)inize ermeniz için (sizi büyütüyoruz). İçinizden kimi (henüz çocukken) ölüyor, kimi de ömrün en kötü çağına (bunaklık derecesindeki ihtiyarlığa) itiliyor ki, bilirken bir şey bilmez hale gelsin. Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel çiften bitirir. Bu böyledir. Çünkü Allah, tek gerçektir. (Her şey O'nunla varlık kazanır) ve O, ölüleri diriltir ve O, her şeye kadirdir.»[70]

Kur'an'daki hitaplar ne kuru akılcı veya ne de tamamen duygusaldır. Böylece hitaplarda değişik insan karakterleri gözönünde bulundurulmakla birlikte, kişilerde oluşmuş bu neviden aşırılıklar da itidal çizgisine

69. 22/Hacc, 1-2.
70. 22/Hacc, 5-6.

doğru çekilmektedir. Kuşkusuz neticede hitapları değerlendirecek olan akıldır. Ancak insan yalnız akıldan ibaret değildir. Akıl ve kalb bütünlüğünün sağlanması esastır. İnsan ancak bu yolla mutlu olur ve iç çekişmelerden kurtulur.

Kur'an kıssalarında serdedilen mantıki delillerin büyük çoğunluğunun kullandığı malzeme şu görünen evrenden seçilmiştir. Evrensel bir dinin özelliği de bu olmalıdır. İnsan, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun ve mesleği ne olursa olsun bu delilleri rahatlıkla anlayabilir ve değerlendirebilir.

Bu kısa girişten sonra misallere geçebiliriz:

Dinin temel inanç prensiplerinden biri, ahiret inancıdır. Bu inancın akılla isbatlanması ise o kadar kolay bir mesele değildir. Ama bu prensip Kur'an'da gayet açık ve herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir delille ispatlanmaktadır:

Rivayet edilir ki As b. Vail veya Übey b. Halef Peygamber (s)'e çürümüş bir kemik getirerek o kemiği ufalamaya başlamış ve alaylı bir üslupla: "Ey Muhammed! Allah, böyle çürüyüp dağıldıktan sonra mı bunu diriltecek?»"demiştir. Bunun üzerine şu ayetler inmiştir:[71]

«İnsan, bizim kendisini bir nutfe (sperma)dan yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi? Kendi yaratılışını unutarak bize mesel verdi: 'Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' dedi. De ki: 'Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir.' O ki size yeşil ağaçtan ateş yaptı da siz ondan yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmağa kadir değil midir? Elbette kadirdir! O, çok bilen yaratıcıdır. O'nun işi bir şeyi(n olmasını) istedi mi ona sadece 'ol' demektir, hemen oluverir.»[72]

71. Kurtubi, VIII/59-60.
72. 36/Yasin, 77-82.

Hz. İsa'nın babasız yaratılışı da aynı şekilde gayet açık ve herkesin anlayabileceği bir mantıki delil ile ifade edilmiştir:

«Allah yanında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı, sonra ona 'ol' dedi ve oluverdi.»[73]

Yine Hz. İsa'nın ilah olduğunu iddia eden Hıristiyanlara verilen şu cevap da, herkesin anlayabileceği bir delildir:

«Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler elbette kafir olmuşlardır. Oysa yalnız bir ilah vardır, başka ilah yoktur. Bu dediklerinden vazgeçmezlerse elbette onlardan inkar edenlere acı bir azap dokunacaktır. Hala tevbe edip O'ndan af dilemiyorlar mı? Allah bağışlayan, esirgeyendir. Meryem oğlu Mesih, bir elçiden başka bir şey değildir. İkisi de (öteki insanlar gibi) yemek yerlerdi. Bak, onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) çevriliyorlar? De ki: 'Allah'ı bırakıp size ne zarar, ne de yarar vermeğe gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işiten, bilendir (O'na tapmanız gerekir).'»[74]

Ayetler iki delil ile onlara cevap vermektedir:

Birinci delil, tarihten alınmış olup Hz. İsa'nın İsrailoğulları'nı, kendisinin ve onların Rabbi olan Allah'a ibadet etmeğe ve O'na ortak koşmağa davet ettiği ve bu görevden önce de peygamberlerin aynı görevi yürüttüğüdür.

İkinci delil ise, Hz. İsa'nın ve annesinin yemek yedikleridir. Yemek yemek, insanların ve hayvanların özelliklerindendir. Allah'ın böyle bir şeye ihtiyacı yoktur. Hz. İsa yemek yediğine göre, ilah değil, insandır.[75]

---

73. 3/Alu İmran, 59.
74. 5/Maide, 73-76.
75. Tihami Nakre, *Saykuliciyyetu'l-Kıssa fi'l-Kur'an*, Tunus-1971, s. 487.

Görüldüğü gibi bu misallerde daha çok insan mantığına hitap edilmektedir.

Akli delil getirilirken, muhatabın seviyesi de gözönünde bulundurulmalıdır. Buna dair bir misal:

Hz. İbrahim, putları kırıp baltayı büyük putun boynuna astığında (Nemrud) onu hapse atar. Sonra onu hapisten çıkarır ve aralarında bir konuşma geçer. İşte konuyu ele alan ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

«Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak) Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? İbrahim: 'Benim Rabbim O'dur ki yaşatır, öldürür.' demişti. 'Ben de yaşatır, öldürürüm' dedi. İbrahim: 'Allah, güneşi doğudan batıya getirir, sen de onu batıdan getir.' deyince inkar eden o adam şaşırıp kaldı. Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez.»[76]

Hz. İbrahim, «Benim Rabbim O'dur ki yaşatır, öldürür.» dediğinde, buna karşılık olarak Nemrud'un «Ben de yaşatır ve öldürürüm.» demesi bir mugalatadan başka bir şey değildir. Hz. İbrahim, cansız şeylere can verenin ve canlarını alanın Allah olduğunu kastetmişti. Nemrud'un kendisi de, can veren ve alanın kendisi olmadığını biliyordu. Ama mugalata yaparak iki kişi çağırttı ve birini öldürerek diğerini de salıverdi.[77] Böylece birini salıvermekle ona can verdiğini isbat etmiş oldu kendisince. Onun bu davranışı, olayı seyredenlerin de gözünü boyamıştı. Çünkü onlar, zaten önceden Nemrud'un ilahlık taslamasını kabullenmiş ve köleliği ruhlarına sindirmişlerdi. Hz. İbrahim gerçeği o köle ruhlu topluluğa anlatacak durumda değildi; akıl seviyeleri ve konumları bunu anlamaya müsait değildi. Gerçeği anlatmış olsaydı bile, onlar bunu tasdik etmeyeceklerdi.[78] İşte bu nedenle

---

76. 2/Bakara, 258.
77. Ebu's-Suud, I/251.
78. Tabatabai, *el-Mizan*, II/351.

Nemrud'un bu iddiasına karşılık vermedi, orada bulunanların da anlayabileceği başka bir delil getirdi: «Allah, güneşi doğudan batıya getirir, sen de onu batıdan getirsene!» dedi.

Kalbe hitap eden kıssalara misaller:

Peygamber kıssalarının yoğun olarak geçtiği surelerden biri Enbiya Suresi'dir. Enbiya ismini alması da bundan dolayıdır.

Sure, kalpleri titreten bir ultimatom ile başlıyor: *«İnsanların hesap vermeleri yaklaştı. Fakat onlar hala gaflet içerisinde yüz çeviriyorlar.»*[79]

Konuya giriş yapıldıktan sonra ikinci bir ultimatom geliyor: *«(Halkı) zulmeden nice şehri kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka bir topluluk getirdik. Azabımızı hissettikleri zaman onlar, derhal oradan (kaçmak için hayvanlarını) mahmuzluyorlardı. (Boşuna) kaçmayın (bol bol verilip) içinde şımartıldığınız (nimetler) ve yurtlarınıza dönün, çünkü sorguya çekileceksiniz! Eyvah bize, dediler, gerçekten biz (nefislerimize) zulmedenlermişiz! Bu mırıldanmaları sürüp giderken biz onları, biçilmiş (ekin gibi) yaptık, sönüp gittiler.»*[80]

Zalim kavimler hakkında söylenen bu sözler, en katı kalpleri bile harekete geçirecek bir üslup içerisinde söylenmiştir. Ayetlerde kullanılan üslup, yapılan tehditler duygu grafiğini yükselttikçe yükseltiyor.

Bu ultimatomlardan sonra geçmişten halihazıra geçiş yapılıyor. Göklerin boşuna yaratılmadığı anlatılıyor ve halihazırda yaşayan münkirler uyarılıyor. Bu arada kıyamete dikkat çekiliyor. Allah'ın azamet ve kudreti anlatılıyor ve tehlike çanlarının çalmakta olduğu belirtiliyor. Okuyucu ister-istemez kendini ve toplu-

79. 21/Enbiya, 1.
80. 21/Enbiya, 11-15.

munu yoklama ihtiyacı duyuyor: Acaba ben de, toplumum da böyle bir azabı hak etmiş miyiz, diye. Biz de ekin gibi yere serilip azap fırtınalarıyla savrulacak mıyız?

İşte tam bu sırada peygamber kıssaları ard arda sıralanıyor. Allah'ın peygamberlerine lütuf ve ihsanları anlatılıyor bu kıssalarda. Hz. Musa'ya, Harun'a, İbrahim'e, Lut'a, Nuh'a... yapılan lütuflar dile getiriliyor. Hz. Nuh ve ona inananların tufandan kurtarıldıkları anlatılıyor.

Kalplerde yükselen korku ve dehşet hissi yavaş yavaş azaltılıyor. Korku ve dehşet bulutları dağılıyor ve umut ışığı parıldamağa başlıyor. Okuyucunun üzerindeki baskı hafifliyor. Ve bu sırada peygamberlerin dualarından örnekler veriliyor. Büyük sıkıntılara ve ağır hastalıklara mübtela olan Hz. Eyyub'un Allah'a duası: *«Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin.»*[81] Ardından da duasının kabul edildiği şöyle dile getiriliyor: *«Biz de duasını kabul ettik, kendisine bulaşan derdi kaldırdık; ona tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olarak kendisine ailesini ve onlarla beraber bir katını daha verdik.»*[82] Ardından Hz. Yunus'un duası: Hz. Yunus kavmini hak yola davet etmiş, onlar da reddetmişti. Bunun üzerine onları Allah'tan gelecek bir azapla tehdit eti. Azap için bir mühlet verilmiş ve azabın ne zaman geleceği belirtilmişti. Azap anı geldi ama onlar hala aldırmıyordu. Allah kendisine oradan ayrılmasını bildirmeden o, çekip oradan uzaklaşmıştı. Bir gemiye binerek yoluna devam etti. Gemidekilerden bir kişinin denize atılması gerekiyordu, kur'a atıldı ve kur'ada Hz. Yunus çıktı. Hz. Yunus denize atıldı. Onu bir balık yuttu.[83] Gece karanlığı, denizin

---

81. 21/Enbiya, 83.
82. 21/Enbiya, 84.
83. Bkz.: 37/Saffat, 139-141.

karanlığı ve Yunus, büyük bir balığın karnında... Bu karanlıklar içerisinde Allah'a yakararak dua etti: «*Senden başka tanrı yoktur. Sen eksiklerden uzaksın, yücesin. Ben zalimlerden oldum.*» ve Allah duasını kabul ediyor, onu balığın karnından kurtarıyor.[84]

Görüldüğü gibi bu suredeki kıssalar daha çok kalb ve vicdana hitap ediyor. İnsanların duyguları harekete getirilerek eğitilmeleri hedefleniyor.

Kıssalardaki eğitim, Kur'an'daki eğitimin aynısıdır. Sadece model sunma açısından kıssaların bir farklılığı vardır ve bu da eğitim açısından önemli bir husustur.

Hatta Kur'an'ın yirmi üç yıl zarfında inmesi, Kur'an ayetlerinin büyük bir bölümünün olaylara ilintili olarak inmesi, bu müddet boyunca Kur'ani emirlerin bizzat peygamber tarafından pratiğe aktarılması bunun önemini göstermektedir. Nitekim Hz. Aişe'ye Peygamber (s)'in ahlakı sorulduğunda, "Onun ahlakı Kur'an idi." demiştir.[85]

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaların büyük çoğunluğunun peygamberlerin kıssalarından oluştuğunu belirtmiştik. Peygamberler ise, iyi insan modelleridir. «*Andolsun Allah'ın elçisinde sizin için, Allah'ı ve ahireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için, (uyulacak) en güzel bir örnek vardır.*»[86]

Yüce Allah yine şöyle buyurmaktadır: «*İbrahim'de ve onunla beraber bulunanlarda sizin için güzel bir örnek var.*»[87]

Kur'an bütün yönleriyle iyi insana model olarak peygamberleri göstermektedir. Her peygamber, bütün yönleriyle iyi bir örnektir. Diğer insanlardan herhangi

---

84. 21/Enbiya, 87-88.
85. Müslim, Misafirin 139.
86. 33/Ahzab, 21.
87. 60/Mümtehine, 4.

biri bütün söz ve davranışlarıyla model olarak sunulmamıştır. Diğer fertlerin şu veya bu davranışı model olabilir ama bütün davranışları model olamaz. Ancak bir toplum bir bütün olarak başka topluma model olarak sunulabilir. Hz. İbrahim'in model olarak sunulduğu ayette olduğu gibi onunla birlikte olanlar, bir grup halinde model olarak sunulmuşlardır. Peygamberimizin ashabı için de durum aynıdır.

Özellikle dini eğitim açısından model ve örnek göstermenin önemi büyüktür. Bu nedenle imanın, kalbin derinliklerine kök salması açısından kıssaların önemli bir görevi vardır.

Kur'an'daki kıssaların eğitim açısından önemli bir yönü de, Yaratıcı, insan ve kainat arasında iletişim kurmalarıdır. Toplumların Yaratıcıya karşı durumları tabiat olayları üzerinde de etkili olmaktadır. İman edip salih amel işleyen toplumların bu tavırları tabiat olaylarına karşı güvence olmakta, hatta tabiat olaylarının lehlerine gelişmelerini sağlamaktadır. Nitekim Hz. Nuh, kavmine şöyle demişti: *«Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin (O'na yönelin) ki gökten üzerinize bol bol rahmet göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Suç işleyerek (Allah'tan) yüz çevirmeyin.»*[88]

Küfürde ısrar edip ahlaki yönden çözülmüş toplumlar ise tabiat olaylarıyla cezalandırılmaktadır. Hz. Nuh'un kavmi tufan ile, Ad ve Semud kavimleri yıldırım ile cezalandırılmışlardır. Kimi kavimler de açlık ve sıkıntı ile cezalandırılmışlardır.

Kıssalarda anlatılan Yaratıcı, insan ve kainat ilişkileri, inanan kişilerin tabiat olaylarına karşı değil, diğer insanlara karşı da korkusunu yener. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«İnananlar ve imanlarını bir haksız-*

---

88. 11/Hud, 52.

lığa bulamayanlar... İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır.»[89] Hz. İbrahim, kavmi kendisiyle tartışıp tehditler savurduklarında şöyle demiştir: *«Hem siz, Allah'ın size (tanrı oldukları) hakkında hiç bir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben nasıl sizin (O'na) ortak koştuğunuz şeylerden korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki topluluktan hangisi (tek Allah'a inananlar mı, yoksa Allah'a ortak koşanlar mı) güvende olmağa daha layıktır?»*[90]

89. 6/En'am, 82.
90. 6/En'am, 81.

KUR'AN KISSALARININ TEKRARI

Kur'an'da tekrar, bazen bir cümlenin çeşitli yerlerde tekrar edilmesi, bazen de olayın tekrarı şeklindedir. Olayın tekrarı kıssa konusuna girer. Bazen bir kıssanın bir olayı müteaddit surelerde tekrar edilmiştir Mesela Allah'ın meleklere Adem'e secde etmelerini emretmesi ve İblis'in secde etmekten kaçınması olayı beş yerde;[91] Hz. Musa'nın, Firavun'un sihirbazlarıyla yarışıp asasının, onların büyülerini yutması mucizesi dört yerde[92] tekrar edilmektedir.

Önceki alimler, tekrarın sırrı olarak daha çok şunu söylüyorlardı: Bir olayın bir çok yerde farklı üsluplarla anlatılması ve bu anlatımların hepsinde başarılı bir anlatım seviyesi tutturulması, fesahat ve belağat üstünlüğüne delildir. Kur'an-ı Kerim, bazı kıssalarda geçen olayları bir çok yerde tekrar ederek farklı üsluplarla anlatmaktadır. Bu farklı üslupların hepsi de fesahat ve belağatın zirvesindedir. İşte bu, Kur'an'ın icaz yönlerinden biridir. Çünkü kişi ne kadar fesahat ve belağat sahibi olursa olsun ancak farklı iki, bilemediniz üç üslupla anlattığında başarılı olabilir. Üslup sayısını arttıracak olursa başarılı olamaz.

---

91. Bkz.: 2/Bakara, 34; 7/A'raf, 11; 17/İsra, 61; 18/Kehf, 50; 20/Taha, 116.
92. 7/A'raf 113-120; 10/Yunus, 80; 20/Taha, 70; 26/Şuara, 38-46.

1. Tekrarın Sebebi

Psikolojik açıdan meseleye bakıldığında tekrarın insan üzerinde büyük etkisi olduğu görülür. Günümüz ticaret şirketleri bu hususu gayet iyi tesbit etmişlerdir. Bir malı reklam ederken bir sürü afiş asıyorlar. Afişlerin hepsi de aynı. Ya da aynı reklamı radyo veya televizyonda belli aralıklarla tekrar tekrar yayınlatıyorlar. Aynı reklamı bu denli tekrar etmeleri, bunun insan psikolojisi üzerindeki etkisini tesbit etmelerinden kaynaklanmaktadır.

İnsanlar aynı reklamı görerek ya da duyarak içlerinde ona yakınlık duymaya başlarlar. Giderek o reklam hayatlarının bir parçası haline gelir.

Herhangi bir düşünceyi yerleştirmek istediğiniz zaman o düşünceyi ölçülü bir şekilde tekrar etmek etkili bir yoldur. Zamanla insanların o düşünceye yakınlık kazandıklarını görürsünüz.

Belki geçici bir düşüncenin böyle bir tekrara ihtiyacı yoktur ama bir düşüncenin kalıcı olmasını istiyorsanız kalblerin derinliklerine kök salması için tekrara ihtiyaç vardır. Tıpkı bir fidanın kök salıp büyümesi için tekrar tekrar sulanmaya ihtiyacı olduğu gibi.

İman da böyledir. Kalplere yerleşip kök salması için tekrar edilmesi ve fidan gibi sulanması gerekir. Namazın günde beş defa tekrar edilmesinin sebebi de bu olsa gerek. İman ancak ibadetlerle kök salar, güçlenir ve korunabilir. İbadet olmadan imanı muhafaza etmek ya da kalbe yerleşerek kökleşmesini sağlamak mümkün değildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

«Bedeviler: 'İnandık.' dediler. De ki: 'Siz inanmadınız, fakat İslam olduk deyin.' İman kalplerinize girmedi. Eğer Allah'a ve Rasulüne itaat ederseniz (Allah) yaptıklarınızdan hiç bir şeyi eksiltmez. Allah çok bağışlayan,

çok esirgeyendir. Müminler onlardır ki Allah'a ve Rasulüne inandılar, sonra şüphe etmediler; Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaştılar. İşte (iman iddiasında) doğru olanlar onlardır.»[93]

Rivayetlere göre bu ayetler, İslam'a henüz yeni giren Benu Esed kabilesi hakkında inmiştir. Bunlar Medine'ye gelip müslüman olduklarını bildirdikten sonra Rasulullah'a minnet ederek "başkaları seninle savaştılar, ama biz savaşmadık" demiş ve kendilerine maddi bir takım yardımların yapılmasını istemişlerdir.[94]

Ayetler, iman hakikatlerinin henüz kalplerine yerleşmediğini, imanın gerçekleşmesi için Allah ve Rasulüne itaat etmeleri gerektiğini bildirmektedir. İmanları henüz yenidir ve denenmemiştir. Beslenip kökleşmesi itaatla sağlanacaktır. İmanlarının kalplerine yerleşmesi için, ondan dönüşlerine sebep olabilecek her türlü gediğin kapatılması gerekir. Nitekim bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

«Andolsun biz bu Kur'an'da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık.»[95]

Tekrar edilen konular daha çok tevhidi yerleştirmeyi hedefleyen hususlardır. Kıssası en çok tekrar edilen peygamberlerin başında Hz. Musa gelmektedir. Çünkü o, uzun yıllar Firavun'un emri altında köleliştirilmiş bir kavme gönderilmişti. Meşakkatli bir mücadeleden sonra onları Firavun'un zulmünden kurtardı. Firavun ve yandaşlarının onlara zulmü, Kureyş ileri gelenlerinin, Muhammed (s) ve inananlara yaptıkları zulme benzemektedir. Ayrıca Hz. Musa da bir şeriat sahibidir ve bu yönden de peygamberimize benzemektedir.[96] Hz.

93. 49/Hucurat, 14-15.
94. Vahidi, *Esbabu'n-Nuzûl*, s. 225.
95. 17/İsra, 89.
96. Tihami Nakre, *Saykuluciyyetu'l-Kıssa fi'l-Kur'an*, s. 123.

Musa'dan sonra Kur'an'da en çok kıssası tekrar edilen peygamber Hz. İbrahim'dir. Tevhid konusunun değişik üsluplarla en çok anlatıldığı kıssa da Hz. İbrahim kıssasıdır.

En çok tekrar edilen kıssalardan biri de, Hz. Adem ile şeytan kıssasıdır. Çünkü bu kıssa insanlığın kıssasıdır. Şeytan ile insan arasındaki çatışma her zaman ve her yerde vuku bulmuş ve yine her zaman ve her yerde kıyamete kadar devam edecektir.

O halde tekrar edilen konular, önemlerinden dolayı tekrar edilmişlerdir. Ayrıca Kur'an'da bir olay tekrar edilirken aynıyla tekrar edilmiyor. Mesela bir yerde özet olarak anlatılırken başka yerde tafsilatlı bir şekilde anlatılıyor. Bir yerde olayın bir unsuru anlatılmadığı halde başka bir yerde o unsur da ilave ediliyor.

Kur'an'ın indiği dönem açısından meseleye bakıldığında bazı olayların tekrarı şu anlamda önem arzediyordu: Daha önce de sözkonusu ettiğimiz gibi kıssaların hedeflerinden biri, Peygamber (s)'in gönlünü yatıştırmak ve azmini bilemek idi. Yirmi üç yıl süren davet ve tebliğ hayatı boyunca o, bir çok sıkıntı ve problemle karşılaştı. Benzeri problem ve sıkıntılar tekrar edildikçe, o problemini hafifletecek geçmişteki olay, kendisine tekrar hatırlatılmış oluyordu.

Daha sonraki dönemler açısından meseleye bakıldığında ise, tekerrür eden her olay farklı surelerde veya aynı surenin farklı bir siyakında zikredilmektedir. Her sure ise, belli bir konuyu bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Olay tekrar anlatılırken, daha önce anlatılmamış bir unsurunun ilave edilmesi, o unsurun zikredildiği surenin genel muhtevasıyla ilgili olması nedeniyledir.

Mesela; Bakara Suresi, inanç bakımından insanları gruplara ayıran bir suredir. Sure, bu grupların vasıfla-

rını, geçmişlerini ve geleceklerini, aralarındaki çatışmayı konu alan bir suredir. Bu nedenle Adem kıssasının bu konuyla ilgili yönlerini ele almıştır. Alu İmran Suresi, daha çok Ehl-i Kitabı ilgilendiren bir suredir. Surede Hz. İsa'nın yaratılışından da bahsedilmektedir. Hz. Adem kıssasının bu surede zikredilmesi bu nedenledir ve Hz. Adem'in yaratılışı meselesi burada gündeme getirilmektedir. Hz. İsa'nın babasız olarak yaratılışının Allah indinde tıpkı Hz. Adem'i topraktan yaratması gibi olduğu; Hz. Adem'i anasız ve babasız topraktan yaratan Allah'ın Hz. İsa'yı babasız yaratmağa kadir olduğu anlatılmaktadır.[97] Yine Nisa Suresi, toplumsal yapıdan ve toplumun küçük bir ünitesi olan aile kurumundan bahsetmektedir. Bu surede de konuyla ilgili olarak Hz. Adem kıssasından bahsedilmekte, bütün insanların Hz. Adem ve Havva'dan türedikleri burada anlatılmaktadır.[98]

2. Tekrarlarda Çelişki Var mıdır?

Kur'an, kendisinde çelişki bulunmadığını meydan okuyarak zikretmektedir: «*Kur'an'ı tedebbür etmiyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.*»[99] İşte bu nedenle Kur'an'da nesh iddiasını da reddediyoruz. Gerçekten Kur'an, baştan sona kadar birbirini desteklemektedir.[100]

Kur'an'ın kıssaları açısından da durum aynıdır. Tekrarlanan kıssalarda bir çelişki sözkonusu değildir. Kur'an'ın, kıssalarının vakii olmasını hedeflemediğini, işlenen konuyu destekler mahiyette hayal mahsulü

---

97. Bkz.: 3/Alu İmran, 59.
98. Bkz.: 4/Nisa, 1.
99. 4/Nisa, 82.
100. Bkz.: *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele* isimli eserimizin Nesh'le ilgili bölümü; Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1991.

sanat kıssaları gibi olayları ele aldığını söyleyenler tekrarlanan kimi kıssalarının olay ya da olaylarının anlatımı arasında bir takım çelişkiler arama peşinde koşmuşlarsa da bunun gerçekle bir ilgisinin bulunmadığını "*Kur'an Kıssalarının Menşei*" bölümünde anlatmış ve bu hususu delilleriyle serdetmiştik. Orada bir kaç misali ele aldığımız için burada yalnız birini zikretmekle yetineceğiz:

Hz. Hud kıssası:

Hz. Hud, Ad kavmine gönderilmiştir. Kıssası A'raf, Hud, Mu'minun, Şuara, Fussilet ve Ahkaf surelerinde geçmektedir.[101] Zariyat, Kamer, Hakka ve Fecr surelerinde de Ad kavminin nasıl helak olduklarından bahsedilmektedir. İlk grupta zikrettiğimiz surelerde Hz. Hud'un kavmine söyledikleri ve onların verdikleri cevaplar anlatılmaktadır. Konuyu uzatmamak için sadece A'raf Suresi ile Hud Suresi'nde anlatılanları nakletmekle yetineceğiz:

A'raf Suresi:

«Ad Kavmi'ne de kardeşleri Hud'u (gönderdik). O, (kavmine) dedi ki:

Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. (Hala O'na karşı gelmekten) sakınmayacak mısınız?

Kavminden ileri gelen kafirler dediler ki:

- Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz.

(Hud) dedi ki:

- Ey kavmim! Bende beyinsizlik yoktur, aksine ben alemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim. Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri tebliğ ediyorum ve ben

---

101. Bkz.: 7/A'raf, 65-72; 11/Hud, 50-60; 23/Mü'minun, 31-42; 26/Şuara, 124-140; 41/Fussilet, 85-86; 46/Ahkaf, 21-26.

sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra (onların yerine) hakimler kıldı ve yaratılışta sizi onlardan üstün yaptı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.

Dediler ki:

- Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin (azabı bize) getir.

(Hud) dedi ki:

- Artık size Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiç bir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!»[102]

Hud Suresi:

«Ad kavmine de kardeşleri Hud'u (gönderdik). Dedi ki:

Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Siz (putları tanrı edindiğinizden dolayı Allah'a karşı) yalan uyduranlardan başkası değilsiniz. Ey kavmim! Ben (Allah'ın emirlerini tebliğ etmek için) ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Hala aklınızı kullanmıyor musunuz? Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret isteyin, sonra da O'na tevbe edin (O'na dönün) ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın, günahkarlar olarak (Allah'tan) yüz çevirmeyin.

Dediler ki:

Ey Hud! Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de

---

102. 7/A'raf, 65-70.

senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz. Biz, 'Seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış' demekten başka bir söz söylemeyiz!

(Hud) dedi ki:

- Ben Allah'ı şahit tutuyorum, siz de şahit olun ki, ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım. O'ndan başka (taptıklarınızın hepsinden uzağım). Haydi hepiniz bana tuzak kurun. Sonra da bana mühlet vermeyin, (elinizden geleni yapın)...»[103]

Naklettiğimiz bu karşılıklı iki konuşmayı birbirleriyle karşılaştıracak olursak her iki konuşma arasında benzer yönler de vardır, birbirlerinden farklı yönler de. Aralarında farklı yönlerin bulunması, farklı konuşmaların nakledilmiş olmasından dolayıdır. Herhalde Hz. Hud, kavmini bir araya toplayıp onlara sadece bir defa tebliğ yapmış değildir. Defalarca tebliğini yapmıştır. Bu iki konuşma, ayrı ayrı yapmış olduğu tebliğlerden ve onların itirazlarından nakledilmiş pasajlardır. Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi sırf surenin siyakı gerektirdiği için aynı konuşma değişik üsluplara sokulmuş değildir.

Kur'an-ı Kerim, ele aldığı konuyu boşluk bırakmayacak şekilde incelemektedir. Ne var ki bazen konunun bir yönünü bir surede işlerken, diğer yönünü başka bir surede ele almış olabilir. Bu nedenle Kur'an'daki bir konu incelendiğinde ilgili tüm nasslar bir araya getirilmeli ve üzerinde iyi düşünülmelidir. İşte o zaman konunun dört bir yandan incelenmiş olduğu görülecektir. Ayrıca dikkatli bir şekilde incelendiğinde sırf te'kidi hedefleyen bir tekrarın da bulunmadığı görülecektir. Her tekrar mutlaka anlatılan konunun bir boşluğunu doldurur mahiyettedir.[104] Sadece, pratik hayatla ilgili

---

103. 11/Hud, 50-57.
104. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydani, *Kavaidu't-Tedebbüri'l-Emsel li Kitabillah*, Dmaşk-1989, s. 67.

bazı konuların ayrıntılarına girilmemiş, bu ayrıntılar peygamberin açıklamalarına havale edilmiştir.

Bu bağlamda şunu da belirtmekte yarar vardır: Bilindiği gibi tefsir usulüyle ilgili kitaplarda 'Kur'an'ın en iyi tefsirinin yine Kur'an'la yapılan tefsir olduğu' belirtilmektedir. Bu, açıklayıcı mahiyette olan Kur'an nassının, açıkladığı başka bir Kur'an nassında anlatılan anlamın aynını anlattığı anlamına gelmez. İkinci nass, birincisini açıklamanın yanı sıra konunun herhangi bir gediğini de kapatıyor. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydani *Kavaidu't-Tedebbüri'l-Emsel li Kitabillah* isimli eserinde buna dair pek çok misal vermektedir. Bunlardan bir ikisini buraya aktarmakta yarar görüyoruz:

Birinci Misal:

Takva ile ilgili meselelerin birinde elimizde üç nass vardır:

Birincisi: Nüzul sırası itibariyle 87. sure olan Bakara Suresi'nin son taraflarındaki Mudayene ayetinin sonundaki şu ayettir:

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

«Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilir.»[105]

İkincisi: Nüzul sırası itibariyle 88. sure olan Enfal Suresi'nde geçen şu ayettir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ
عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

105. 2/Bakara, 282.

«Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.»[106]

Üçüncüsü: Nüzul sırası itibariyle 94. sure olan Hadid Suresi'nde geçen şu ayettir:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ
كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»[107]

Müfessirlerden bazısı, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir ediyorum diyerek bu üç ayetten kastedilen anlamın aynı olduğunu söylemektedir. Onlara göre bu üç ayet de şunu anlatmaktadır: Allah'tan korkan kişiye Allah, marifet kapılarını açar ve ilmin derinliklerinde cevelan etmesi için basiretini aydınlatır. Sufiler daha öteye giderek bu ayetlerde kastedilenin, ilmi tahsil yollarıyla ulaşılamayan; ancak ilham -ya da keşf diye isimlendirdikleri- yolla elde edilen ledünnî ilme ulaşmanın kastedildiğini ileri sürerler. Onlara göre bu ilme ulaşabilmenin yolu sadece ve sadece takvadır. İster-istemez soruyoruz: Takvaya giden yolu öncesinde bilmeyen kişi nasıl Allah'tan hakkıyla korkabilir ve muttaki olabilir ki? Belki Allah'tan korktuğunu zannederek ma'siyet işliyordur?

---

106. 8/Enfal, 29.
107. 57/Hadid, 28.

Bu üç ayeti anlamaya çalışırken; üçü de birbirlerini açıklıyor demek yerine, her biri konuyla ilgili bir yönü açıklıyor; ayetler birbirlerini tamamlıyor kuralını kendimize rehber edinir ve bunun ışığında her ayeti siyakı içerisinde değerlendirirsek şu hususlarla karşılaşırız:

1. Parlak hükümler, yüce irşadlar ve Allah'ın müminlere öğretmesini içeren Müdayene ayetinin sonunda zikredilen, ayetin içerdiği bu hükümlerle irşadlara ve indirilen kitabındaki Rabbani öğretime tamamen uygundur.

Çünkü teklifî emirlerden bahsedilirken Allah'tan korkmanın (takvanın) emredilmesi, tamamen yerinde bir husustur. İşte bu nedenle ayetin sonunda وَاتَّقُوا اللّٰهَ Allah'tan korkun, buyurulmaktadır.

Yüce hüküm ve irşadlar, indirilmiş Rabbani bir öğretimdir ve bunlarla birlikte Allah'ın öğretim nimetinin zikredilmesi tamamen yerinde bir husustur. İşte bu nedenle Allah'tan korkma (takva emredildikten) sonra وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ Allah size öğretiyor, buyurulmaktadır.

Ayet, Allah'ın her şeyi bildiğini zikrederek O'nu yüceltmekle son buluyor. Yani Allah'ın kullarına öğrettiği, hakkın ta kendisidir ve onlara yararlı olan da, bu öğrettikleridir İşte bu nedenle de ayet وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ : Allah her şeyi bilir, sözleriyle son bulmaktadır.

2. Enfal Suresi'ndeki *«Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırdedecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.»* ayeti, müttakilerin dünyadaki mükafatlarından birini anlatmaktadır ki o da "furkan"dır; müttaki kişiye, hak ile batılı birbirinden ayır-

detmek hasletini kazandıran basirettir. İşte bu, Allah'ın muttaki kullarının basiret, kalb ve zihinlerine verdiği özel bir nur olup ilmi muvaffakiyetin nevilerinden biridir.

3. Hadid Suresi'ndeki *«Size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin.»* ayetinin siyakından bunun, kıyamet günü kendilerine verilecek bir mükafat olduğu anlaşılmaktadır.

Ayetteki hitap Ehl-i Kitaptan olup iman edenleredir. Allah onlara şöyle buyuruyor: *«Rahmetinden size iki kat (veya iki pay) verecektir.»* Biri, daha önceki imanınızdan dolayı, ikincisi de Muhammed ve Kur'an'a iman etmenizden dolayı.

Sure'nin daha önceki bölümlerinde kıyamet günü müminlere bir nur verileceğinden ve münafıkların bu nurdan mahrum olacaklarından bahsedilmişti.

Nassların birbirlerini tamamladıkları kuralından hareket ettiğimizde anlamlar işte böyle bütünlüğe kavuşmaktadır. Ama ayetlerin aynı anlamı kasdettikleri ve birbirlerini açıkladıkları kuralını rehber edinseydik, ayetlerin delalet ettikleri anlamlardan bir kısmı kaybolurdu.

Bu üç nassa, nüzul sırası itibariyle 99. ve Mushaf'taki tertip itibariyle 65. sure olan Talak Suresi'ndeki şu üç nassı da ilave edecek olursak:

1. وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝٢ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

«Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış (yolu) yaratır. Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır.»[108]

2. وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ اَمْرِهِ يُسْرًا

108. 65/Talak, 2-3.

«Kim Allah'tan korkarsa (Allah) ona işinde bir kolaylık yaratır.»[109]

3. وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهٖ وَيُعْظِمْ لَهٗ اَجْرًا

«Kim Allah'tan korkarsa (Allah) onun kötülüklerini örter ve mükafatını büyütür.»[110]

Bu ayetlerin delalet ettikleri üzerinde düşünüldüğünde onların, önceki ayetlere yeni anlamlar ilave ettikleri görülür. Böylece Allah'tan korkanların mükafatlarına yeni beş çeşit mükafat ilave edilmektedir.

Birincisi; müttaki (Allah'tan korkan kişi), hayatının herhangi bir işinde bir darlığa düştüğünde Allah ona o darlıktan kurtulması için bir çıkış yolu verir.

İkincisi; Allah onu daima ummadığı ve daha önce planlamadığı yerden rızıklandırır.

İlk ayet, bu iki mükafata delalet etmektedir.

Üçüncüsü; Allah kendisine işlerini kolaylaştırır. Takvasının bir mükafatı olarak hayatında işleri ona zorluklar çıkarmaz.

İkinci ayet buna delalet etmektedir.

Dördüncüsü; Allah, müttakinin günahlarını örter; bağışlar.

Beşincisi; Kıyamet günü Allah ecrini büyütür.

Üçüncü ayet de bunlara delalet etmektedir.[111]

İkinci Misal

Kur'an-ı Kerim'de, çocukları öldürmekten sakındırmakla ilgili iki ayet vardır:

Birincisi: Önce ineni budur. Mekke döneminde inmiştir ve nüzul sırası itibariyle 50., Mushaf'taki tertibi itibariyle 17. sure olan İsra Suresi'nde geçmektedir. Ayet şöyledir:

109. 65/Talak, 4.
110. 65/Talak, 5.
111. Meydani, a. g. e., s. 71-74.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ
إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

«Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırıyoruz. Onları öldürmek büyük günahtır.»[112]

İkinci ayet: Medine'de inmiştir. Nüzul sırası itibariyle 55., Mushaf'taki tertibi itibariyle 6. sure olan En'am Suresi'nde geçmektedir. Surenin büyük çoğunluğu Mekki'dir, ama bu ayet Medeni'dir. Ayet şöyledir:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ

«Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin, sizleri de, onları da biz rızıklandırıyoruz.»[113]

Bu iki ayeti incelediğimizde onların, birbirlerinin tekrarı değil, tamamlayıcısı olduklarını görürüz. İsra Suresi'nde Yüce Allah çocukların rızkını tekeffül ettiğini belirttikten sonra ardından onlara infak eden velilerinin rızkını da tekeffül ettiğini belirtir. Çünkü burada çocuklara infaktan dolayı ileride fakir düşmek korkusu sebebiyle çocuklardan kurtulmaya çalışma sözkonusudur. Yüce Allah bu durumda çocukları öldürmeyi yasaklıyor ve velilerine, yaşlandıklarında rızıklarının, çocuklarının sebebiyle ya da onlar yoluyla gelebileceğini açıklıyor. Çocukların rızıklarının Allah tarafından tekeffül edildiğinin önce zikredilmiş olması buna delalet etmektedir: *«Onları da, sizi de biz rızıklandırıyoruz.»* Fakirliğin de

112. 17/İsra, 31.
113. 6/En'am, 151.

meçhul gelecekte vuku bulmasından korkulan bir şey olduğuna ve o anda fakirliğin söz konusu olmadığına da şu söz delalet etmektedir: خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ Yani gelecekte fakirliğin vuku bulmasından korkulduğu için.

En'am Suresi'ndeki ayette ise yüce Allah, ilk ayettekinin aksine önce velilerin rızkını tekeffül ettiğini belirtiyor ve ardından çocuklarının rızkını tekeffül ettiğini zikrediyor. Çünkü burada söz konusu olan içinde bulunulan fakirlik probleminden dolayı çocukların öldürülmesi çabasıdır. Ayetteki şu sözler buna delalet ediyor:

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ

Yani fiilen içinde bulunduğunuz fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Bu nedenle burada münasip olan çocuklarının rızıklarının tekeffülünden önce velilerin rızıklarının tekeffül edilmesidir.

Böylece iki ayet hem birbirlerini tamamlamış hem de konu çeşitli yönleriyle işlenmiş ve konunun temel meselesi olan çocukların öldürülmesinin yasak olduğu belirtilmiş oluyor.

Böylece nüzul sırası mantıki düşünme silsilesine de uygun düşmüş oluyor. Çünkü ilk ayette, gelecekte olabilecek fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmesini yasaklıyordu. Ancak bu aşamadan sonra şu soru akla geliyor: İleride fakir düşeceğim korkusuyla çocukların öldürülmesi yasak, ama şu anda fakir olan ve yaşama kavgası veren kişinin, kendilerine nafaka bulamayacağı çocuklarından kurtulması acaba caiz değil midir? Zihne

gelebilecek bu sorunun cevabı: *«Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Sizleri de onları da biz rızıklandırıyoruz.»*[114]

Netice olarak Kur'an'daki tekrarlar, aynı konu veya meselenin salt tekrarından ibaret değildir. Her tekrarda bir anlam ilavesi, meseleye değişik bir bakış açısı kazandırma vardır.

---

114. Meydani, a. g. e., s. 74-76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSRAİLİYAT

"İSRAİLİYAT"IN TANIMI VE KISIMLARI

1. "İsrailiyat" ın Tanımı

Kur'an kıssalarından bahsederken İsrailiyat konusunu da işlemek, haddizatında bir zorunluluktur. Çünkü tefsir kitaplarında nakledilen İsrailiyat'ın hemen hemen tamamı kıssalarla ilgili bölümlerde geçmektedir.

İsrailiyat, *israiliyye* kelimesinin çoğuludur ve bu kelime, israilî bir kaynaktan nakledilen kıssa veya olay anlamındadır.[1] İsrail, Hz. Yakub'un ismi veya lakabıdır. Yahudiler ona nisbet edilerek kendilerine Benu İsrail (İsrailoğulları) denilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de Yahudileri «Benu İsrail» diye isimlendirmektedir. O halde İsrailiyat, Yahudi kaynaklardan aktarılan malumat anlamındadır. Ne varki tefsir ve hadis ilimleriyle uğraşanlar, «İsrailiyat» kelimesini daha geniş bir anlamda kullanmışlardır. Yahudi ve Hıristiyan kültürlerin yanı sıra geçmişlerin mitolojilerinden tefsir ve hadis kitaplarına sokuşturulan haberlerin tamamına israiliyat demişlerdir. Hatta bazıları, geçmiş kaynaklarda mevcut olmayıp İslam düşmanlarının, sırf İslam'ı bulandırmak, İslam inanç ve kültürünü bozmak için uydurdukları haberleri de bu kelimenin kapsamına almışlardır.[2] Buna göre diğer kültürlerden İslam kültürüne sokuşturulan haberlerin tamamına İsrailiyat denmektedir.

Bu tür haberlerin hepsi için İsrailiyat isminin kulla-

---

1. Zehebi, Muhammed Huseyn; *el-İsrailiyyat fi't-Tefsir ve'l-Hadis*, Mısır-1986, s. 13.
2. Zehebi, a. g. e., s. 13-14.

nılması ise, nakledilen bu tür haberlerin büyük çoğunluğunun yahudi kaynaklı olması sebebiyledir.

2. "İsrailiyat"ın Kısımları

İsrailiyatın kısımlarına geçmeden önce kısaca Kur'an'ın kendisinden önceki kitaplarla ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz.

Hemen şunu belirtelim ki; peygamberler, Hz. Adem'den Peyamberimiz Muhammed'e kadar birbirlerinin izleyicisidirler. Hepsi aynı yolu savunmuşlardır. Kur'ani terminolojide bu yolun adı İslam'dır.

Peygamberlerin hepsi aynı yolun izleyicileri olduklarına göre birine indirilen her kitap, kendinden öncekine indirilen kitabın doğrulayıcısıdır. Ancak bir kitabın kendinden önceki kitabın doğrulayıcı olması, o kitabın bir fotokopisi olması anlamında değildir. Hepsinde itikat konuları aynıdır, ama pratik hayatla ilgili meselelerde bir takım farklılıklar vardır. İşte bu gibi konularda, farklılık arzeden hususlarda bir sonraki kitap, bir önceki kitabı nesheder yani o farklı hususlardaki hükümlerini iptal eder. Eğitim üslupları açısından da aralarında bir takım farklılıklar sözkonusu olabilir. Çünkü eğitimde takip edilecek metodlar, toplumların yapıları, kültürel birikimleri ve psikolojilerine göre tesbit edilir.

Kur'an-ı Kerim de, kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olarak indirilmiştir. Nitekim bu durum müteaddit ayetlerde belirtilmektedir.[3]

Kur'an'ın kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olarak indirildiğini belirten bir ayette, Kur'an'ın diğer kitaplar karşısındaki durumunu anlatan bir vasfı daha ilave edilmektedir:[4]

وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

---

3. Mesela bkz.: 2/Bakara, 41, 89, 91, 101; 3/Alu İmran, 3, 39, 50, 81; 4/Nisa, 47; 5/Maide, 48.
4. 5/Maide, 48.

مُهَيْمِن sözcüğü « على » ile kullanıldığında "gözleyen, kollayan ve koruyan" anlamındadır.[5] Buna göre ayetin anlamı şöyledir: *«Sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu kitabı gerçekle indirdik.»*[6]

Kur'an-ı Kerim'in, kendinden önceki kitapları kollayıp koruması, onlardan hangi hükümlerin geçerli ve hangilerinin geçersiz olduğunu belirtmesidir.[7]

مُهَيْمِن sözcüğü مُهَيْمَن şeklinde de okunmuştur. Buna göre ayetin anlamı şöyledir: *«Sana da kendin den önceki kitapları doğrulayıcı ve değiştirilmekten emin kılınmış olarak bu kitabı gerçekle indirdik.»*[8] Yani Kur'an'ın diğer kitaplar karşısındaki özelliklerinden biri, Allah tarafından korunmuş olması, değişiklik ve tahrife uğramayacağıdır. Nitekim Kur'an'ın korunmasının Allah'ın teminatı altında olduğu başka bir ayette de belirtilmektedir.[9] Oysa diğer kitaplar için durum böyle değildir. Onların korunması din bilginlerine bırakılmıştır.[10] Din bilginleri ise o kitapları koruyamamış ve o kitaplar tahrif edilip değiştirilmişlerdir. Herhalde Kur'an'ın korunması da İslam bilginlerine bırakılmış olsaydı, o da aynı akıbete uğrayacaktı. Ama son kitap olduğu için korunması Allah'ın teminatı altına alınmıştır.

Bu kısa girişten sonra İsrailiyatın kısımları konusuna geçebiliriz.

İsrailiyatı çeşitli açılardan kısımlara ayırmak mümkündür. Ancak bizi ilgilendiren, İslam'a uyma ve uymama, bir de onları nakletmenin caiz olup olmaması gibi hususlardır. İşte bu açıdan israiliyatı üç kısma ayırabiliriz:

---

5. Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, Beyrut-1987, s. 1600.
6. Ebu's-Suud, III/45.
7. Bkz.: Zamehşeri, *Keşşaf*, I/640; Ebu's-Suud, III/45.
8. Aynı kaynaklar ve aynı yer.
9. 15/Hicr, 9.
10. Bkz.: 5/Maide, 44.

a. İslam'a uygun olan İsrailiyat.

b. İslam'a uygun olmayan İsrailiyat.

c. Hakkında hüküm bulunmayan; doğrulanması ya da yalanlanması için elde bir kıstas bulunmayan İsrailiyat.

Tevrat ve İncil, bütünüyle tahrif edilmiş kitaplar değildir. Bu nedenle hak ile batılı bir arada bulundururlar.

Bunlardan Kur'an ve sahih sünnete uygun düşenler haktır. İslam'a uygun olan İsrailiyattan maksat, bu tür hususlardır. Peygamber (s)'in "İsrailoğullarından nakledin, bunda bir sakınca yoktur."[11] anlamındaki hadisi bu tür İsrailiyata hamledilmiştir.

Kur'an ve sahih sünnetle bağdaşmayan İsrailiyat ise batıldır ve bu gibi İsrailiyat, ancak reddedilmek ve eleştirilmek kaydıyla nakledilebilir. İsrailiyatı nakletmeyi yasaklayan rivayetler de bu tür İsrailiyata hamledilmiştir.[12]

Bir kısım İsrailiyat ise, dini hüküm taşımayan hususlarla, olmuş olması da, olmamış olması da ihtimal dahilinde olan olayları nakleden İsrailiyattır. Bu tür İsrailiyatın nakledilmesini bazı alimler caiz görmüştür. Kimi de İsrailiyattan olduklarının belirtilmesi kaydıyla caiz olduğunu söylemişlerdir.

Kanaatimizce bu tür İsrailiyatın da nakledilip dini kitaplarda rivayet edilmesi ya da va'zlarda söylenmesi caiz değildir. Eğer bunlarla insanlara öğüt vermek isteniyorsa, öğüt vermek için Kur'an ve sahih sünnet yeterlidir. Eğer bilgi vermek isteniyorsa dini bilgi namına yine Kur'an ve sahih sünnet yeterlidir ve insanları etkileme, onlara mutedil bir şahsiyet ve hayata doğru bir bakış açısı kazandırma açısından da bu iki kaynak yeterlidir.

---

11. Buhari, Enbiya 50; Müslim, Zühd 72; Tirmizi, İlim 13; İbnu Hanbel, III/39.
12. Bu konudaki rivayetler için bkz.: Ahmed b. Hanbel, III/387; İbnu Kesir, V/329.

İSRAİLİYATIN TARİHÇESİ

1. İsrailiyatın İslam Kültürüne Girmesinin Sebepleri

Kur'an-ı Kerim'in naklettiği kıssaların pek çoğu Tevrat'ta da geçmektedir. Hem Kur'an-ı Kerim, kıssaların ayrıntıları üzerinde durmazken Tevrat ayrıntılara girmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim bu kıssaları aktarırken ibret alınacak yönlerine dikkat etmekte, ibret alınmaya konu olmayacak hususlara temas etmemektedir.

Okuyucuların bir kesimi özellikle de halk tabakası, alınacak ibretten çok kıssalardaki olaylara takıldılar. Kur'an'da olayların ayrıntılarını bulamayınca bu isteklerini karşılamak için Ehl-i Kitaba müracaat ettiler.

Haddizatında müslümanların ilk dönemlerde karşılaştıkları Ehl-i Kitabın kendileri de, kendi kitapları hakkında yeterli bilgilere sahip değillerdi. Bu nedenle müslümanların onlardan dinledikleri arasında kendilerinin folklorik bilgileri de vardı. Gerçi kitapları da tahrif edilmiş ve sağlıklı bilgiler ihtiva etmiyordu ama ilave olarak halk kültürünün de anlatılanlara karışması tehlikenin boyutlarını daha da artırıyordu.

İsrailiyatın İslam kültürüne karışmasının sebepleri konusunda *İbnu Haldun* şöyle demektedir: Araplar ne Kitap Ehli, ne de ilim ehli idiler. Bedevilik ve ümmilik onlara hakim idi. İnsan nefsinin arzu duyduğu kainatın

yaratılış sebebi, yaratılışın başlangıcı, varlığın sırları gibi hususlarda bilgi sahibi olmayı arzu ettiklerinde onu önce kitap ehli olanlara sorar ve onlardan istifade ederlerdi. Bu kitap ehli ise, Tevrat ehli olan Yahudilerle onların dinine tabi olan Hıristiyanlar idi. O gün Araplar arasında yaşayan Tevrat ehli de haddizatında onlar gibi bedevi idiler. Tevrat'tan bildikleri Kitap Ehli'nden avamın bildikleri şeylerdi.[13]

Ayrıca Yahudiler İslam'ın en azılı düşmanlarıdır. Sırf İslam'ın safiyetini bozmak için de yalan yanlış şeylerin İslam kültürüne girmesine çalışmışlardır.

İnsanların yapı olarak hikaye ve masal türünden şeyler dinlemeğe meyyal olmaları, abartılmış şeylere düşkünlükleri de, İsrailiyatın İslam kültürüne karışmasına yardımcı olmuştur.

İsrailiyatın İslam kültürüne karışmasının diğer bir sebebi de, Ehl-i Kitaptan bazı alimlerin İslam dinine girmiş olmalarıdır. Bu bilginler ya diğer müslümanların kendilerine müracaat etmeleri sonucunda ya da kendiliklerinden İsrailiyatı anlatıyorlardı.

İsrailiyatın İslam kültürüne girmesinin sosyolojik sebeplerinden biri de, İslam'ın evrensel bir din oluşudur. İslam, Ehl-i Kitabı da kendisine davet etmiştir. Bunun bir sonucu olarak müslümanlar Ehl-i Kitab'a da İslam dinini tebliğ ediyorlardı. Bu arada müslümanlarla Ehl-i Kitap arasında zaman zaman tartışmalar oluyor, sohbetler yapılıyordu. Böyle bir ortamda kültürel etkileşimin olması tabiidir.

2. İsrailiyatın Tarihçesi ve Seyir Çizgisi

Ehl-i Kitab'ın Araplarla ilişkisi İslam öncesine dayanır. Bunların büyük çoğunluğu Yahudi idiler ve Miladi 70 yılında Arap yarımadasına gelip yerleşmişlerdir.[14]

13. İbn Haldun, *Mukaddime*, 4. Baskı, Beyrut-Tarihsiz, s. 439.
14. Zehebi, a. g. e., s. 16.

Ayrıca Arapların biri yaz, biri de kış mevsiminde olmak üzere ticaret için iki yolculukları vardı. Nitekim Kur'an-ı Kerim de bundan bahsetmektedir.[15] Kış yolculuğu Yemen'e, Yaz yolculuğu da Şam'a yapılıyordu ve buralarda çoğunluğu Yahudi olan Ehl-i Kitap yaşardı. Gerek Arap yarımadasında ve gerek bu yolculuklar sırasında Araplarla Ehl-i Kitap arasındaki münasebetlerin sonucu olarak Arap kültürüne Ehl-i Kitap kültürünün de karışınış olması tabiidir.[16] Ancak cahiliye döneminde bu etkilenmenin büyük boyutlara ulaştığını söyleyemeyiz. Çünkü Araplar müşrik idiler ve Ehl-i Kitap kültürüne ilgi duymuyorlardı.

Etkilenme daha çok İslam'ın gelişinden sonra ve yukarıda dikkat çektiğimiz sebeplerle olmuştur.

Sahabe döneminde kimi sahabi bazı hususlarda Ehl-i Kitab'a danışmışlarsa da kendilerine anlatılanlar hususunda dikkatli idiler. Hele Rasulullah'a isnad edilen hususlarda daha da dikkatli davranıyorlardı. İslam'ı bilme noktasındaki hakimiyetleri sebebiyle de, İslam'a uymayan haber ve düşüncelere geçit vermiyorlardı.

Tabiun döneminde yalan uydurmalar çoğaldı. Rasulullah (s)'ın söylemediği şeyler ona isnad edilmeğe başlandı. Bunun üzerine bu konuda uyanık müslümanlar bir hadis duyduklarında onu rivayet edenden, hadisi kimden duyduğunu sormaya başladılar. Artık hadisler senedleriyle birlikte rivayet edilmeye başlandı. Müslimin nakline göre *İbnu Sirin* (öl. 110/728) şöyle demektedir: Müslümanlar, Rasulullah'tan rivayet edilenlerin senedini sormuyorlardı. Ama fitne vuku bulduktan (Hz. Osman öldürüldükten) sonra, hadis rivayet edenlere: 'Hadisi kimden dinlediniz?' diye soruyorlardı. Hadisi rivayet edenler bid'at ehli ise, o hadisi almıyorlardı.[17]

15. Bkz.: 106/Kureyş Suresi.
16. Zehebi, a. g. e., s. 16.
17. *Sahihu Müslim,* 'Mukaddime', s. 5.

Tabiun döneminde hadislerin senedlerine önem verilmekle birlikte Ehl-i Kitab'a müracaatlar da çoğaldı. Ayrıca Ehl-i Kitap'tan İslam'ı kabul edenler de çoğalmıştı. Böylece tefsir ve hadise İsrailiyattan pek çok şey karıştı. Kıssalarla ilgili İsraili haberler, avam tarafından şevkle dinleniyordu.[18]

Bu dönemden sonra tefsirde İsrailiyata daha çok yer verilmeye başlandı. Bilahare kimi müfessirler naklettikleri rivayetlerin senedlerini de zikretmez oldular. Artık doğruyu yalandan ayırt etmeye yarayan sened zinciri de yoktu.

Gerçi her dönemde bu tür İsrailiyatı reddeden, değerli ilmi çalışmalar ortaya koyan pek çok alim yetişmiştir. Ancak avamın bu tür haberlere ilgi duyması, halkın teveccühünü kazanmayı amaçlayan alimlerin her dönemde var olması, bazen de hangi haberlerin İsrailiyattan olduğunun bilinmemesi ve bazen de yasak olan İsrailiyatla yasak olmayan İsrailiyatın birbirine karıştırılması sonucunda rivayet tefsirlerinin hemen hemen tamamı şu veya bu oranda İsrailiyata yer vermişlerdir.

İsrailiyatın ne oranda tefsirlere karıştığını anlamak bakımından meşhur bazı müfessirlerin tefsirlerine geçmiş İsrailiyata misaller vermek istiyoruz:

a. Taberi ve İsrailiyat

Taberi'nin (öl. 310/922) tefsiri, günümüze kadar ulaşabilmiş ilk tefsirlerdendir. Rivayet tefsiri olmakla birlikte dirayete de yer vermekte; dil izahları ve rivayetler arasında da bazen tercihler yapmaktadır. Dönemine kadar ki görüşleri derlemesi bakımından adeta bir tefsir ansiklopedisidir.

Taberi naklettiği rivayetlerin sened zincirini vermektedir. Bu yönüyle de önemi büyüktür.

18. Zehebi, a. g. e., s. 23.

Ancak bu üstün özelliklerine rağmen İsrailiyata da yer vermiştir. Naklettiği İsrailiyatın bir kısmını eleştirip İslam'la bağdaşamayacağına dikkat çektiği halde büyük bir kısmını hiç eleştirmeden senedini zikretmekle yetinmektedir. Onu savunanlar, onun, naklettiği rivayetlerin tamamının sened zincirlerini zikrettiğini, sorumluluğun artık ona ait değil, okuyucuya ait olacağını ileri sürüyorlarsa da İslam'la bağdaşmayan bu tür rivayetleri nakledip onları eleştirmemesi büyük bir eksikliktir.

Misaller:

«Andolsun, biz Süleyman'ı imtihan ettik: Tahtının üstüne bir ceset bıraktık, sonra bize yöneldi.»[19] ayetini tefsir ederken Katade'nin şöyle dediğini nakletmektedir:[*] Hz. Süleyman Beyti Makdis'i inşa etmekle emrolundu. Kendisine, onu inşa et ama demir sesi duyulmasın denildi. Buna bir yol bulamayınca kendisine, denizde Sahru'l-Marid isminde bir şeytanın yaşadığı söylendi. Nihayet o şeytanı getirtti. Durumu kendisine anlattı. Hz. Süleyman'ın hakimiyeti mühründe idi. Hz. Süleyman tuvalete ve hamama girdiğinde mührünü beraberinde almazdı. Bir gün bir hanımıyla yattıktan sonra hamama gitti. Hamama girmeden mührünü o şeytana teslim etti. Şeytan götürüp o mührü denize attı. Böylece Hz. Süleyman hakimiyetini yitirdi. Şeytan onun kılığına girdi ve Hz. Süleyman'ın tahtına oturarak hükmetmeye başladı. İnsanlar verdiği kararların bir kısmını yadırgamaya başladılar. Allah'ın peygamberi bozuldu, yanlış kararlar veriyor denilmeye başlandı. Nihayet kırk gün sonra Hz. Süleyman mührünü bir balığın karnında buldu. Mührünü alıp geri döndüğünde yolda onu gören cin ona secdeye kapandı. Halkının arasına geldiğinde o şeytanın cesedini tahtının üzerinde buldu.[20]

---

19. 38/Sâd, 34.
* Rivayeti özet olarak naklediyorum.
20. Taberi, XXIII/157-158.

Bu hikayenin uydurma olduğu açıktır. Şeytanın, bir peygamber olan Hz. Süleyman'ın kılığına girmesi, şu kadar gün boyunca tahtına oturup dilediği şekilde kararlar vermesi, Hz. Süleyman'a inanan halkı aldatıp onların gözünde peygamberlerini küçük düşürmesi düşünülemez.[21]

Yine Sad Suresi'nde geçen: «*Sana davacıların haberi geldi mi? Hani odasının duvarına tırmanmışlardı, Davud'un yanına girmişlerdi de (Davud) onlardan korkmuştu. Korkma, dediler, biz iki davacıyız. Birimiz, ötekinin hakkına saldırdı. Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, (adaletten ayrılıp bize) zulmetme. Bizi yolun ortasına (adaletle) götür. Bu kardeşimin doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken onu da bana ver dedi ve konuşmada bana ağır bastı (onunla baş edemedim).*

(Davud) dedi ki: 'Andolsun (o), senin koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir. Zaten (mallarını birbirine) karıştıran (ortak)ların çoğu birbirine zulmederler. Yalnız inanıp iyi işler yapanlar bunun dışındadır ki, onlar da ne kadar azdır!' Davud (bu hükümle) kendisini denediğimiz (kendisine bir bela vereceğimizi) sandı da Rabbinden mağfiret diledi, eğilerek secdeye kapandı ve tevbe edip (bize) döndü.»[22] ayetinin tefsirinde Taberi şu anlamdaki rivayetlere yer vermektedir:

Hz. Davud ibadetle meşgul iken şeytan kendini altından yapılmış bir güvercin kılığına sokarak gidip Hz. Davud'un önüne kondu. Hz. Davud onu yakalamak için elini uzattı, ama güvercin biraz öteye uçtu. Hz. Davud güvercinin peşine takıldı. Nihayet dama çıktı ve güvercini kovalarken yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok

21. Zehebi, a. g. e., s. 103.
22. 38/Sad, 21-24.

güzeldi. Hz. Davud ona tutuldu. Hele kadın, açık yerlerini saçlarıyla örtünce Hz. Davud'un ona tutkusu daha da arttı. Hemen kocasının kim olduğunu soruşturdu. Kocasının devlet göreviyle bir yere gitmiş ve Orya isminde bir komutan olduğunu öğrendi. Üst komutanına haber göndererek öldürülsün diye Orya'yı zorlu bir savaşa göndermesini emretti. Orya o savaşta başarı elde etti ve öldürülmedi. Daha zor ikinci bir savaşa gönderilmesini emretti. İkincisinde de Orya galip geldi. Onu üçüncü bir savaşa gönderttti ve bu savaşta öldürüldü. Bunun üzerine Hz. Davud Orya'nın o güzel karısıyla evlendi.[23]

Hz. Davud hakkındaki bu uydurma haber Ehl-i Kitap'tan alınmıştır. Taberi bu anlamdaki rivayetleri nakletmekte ve hiç bir eleştiri yöneltmemektedir.

Böyle bir şeyi ancak adi bir padişah yapabilir Hz. Davud gibi adil bir hükümdarın hele bir peygamberin bunu yapması düşünülemez.

Taberi'nin bu gevşekliği Yuhanna ed-Dımaşkî isimli Hıristiyanın Peygamberimiz hakkında uydurduğu[24] şu iftiranın da tefsirinde yer almasına sebep olmuştur: Güya Peygamberimiz (s), azadlısı Zeyd'in evine gitmiş ve Zeyd'in eşi Zeyneb'i yarı çıplak bir vaziyete görerek ona aşık olmuştur.[25]

b. İbnu Kesir ve İsrailiyat

Rivayet tefsirlerinin en meşhurlarındandır. Taberi gibi kendisi de rivayet senedini zikreder. İsrailiyat ve uydurma haberler konusunda en dikkatli müfessirlerin başında gelir. Tefsirinin bir çok yerinde müfessirlerin rivayet ettikleri israiliyata dikkat çeker; bazen haberin uydurma olduğunu, Ehl-i Kitap menşe'li olduğunu ve

---

23. Taberi, XXIII/146-149.
24. Zehebi, a. g. e., s. 14, 5 nolu dipnot.
25. Taberi, XXII/13.

İslam'la bağdaşmadığını söylemekle yetinir. Bazen de gerekçeleriyle niçin İslam'a uymadığını tafsilatlı bir şekilde anlatır.

Uydurma haber ve İsrailiyat nakletme, onlara dikkat çekme ve onları reddetme hususunda müfessirlerin ilk sırasında yer almasına rağmen İsrailiyat - az da olsa- onun eserine de girmiştir.

Mesela: *«Allah 'Yere at onu (asanı), ey Musa!' dedi. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan oldu. Allah buyurdu: 'Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.'»*[26] ayetlerinin tefsirinde Vehb b. Münebbih'ten şu rivayeti nakletmekte ve hiç bir eleştiri yöneltmemektedir. Özet olarak rivayet şöyledir:

Asasını yere attığında bir de ne görsün, aç gözlerle etrafını süzen koca bir ejderha! Kayalara yöneliyor bir lokmada onları yutuyor. Dişleriyle ağaca saldırıyor ve onları kökünden söküp yiyor. Boyunun üzerindeki kıllar adeta birer ok şeklindeydi. Gözlerinden alevler fışkırıyordu. Korkunç bir ses çıkarıyordu. Hz. Musa onu bu durumda görünce arkasına bakmadan kaçmaya başladı. Sonra Rabbini hatırladı ve utancından durdu. Melek, kendisine gidip ejderhayı boynundan yakalamasını söyledi. Hz. Musa'nın üzerinde yünden bir aba vardı, yenini eline sardı ve ejderhayı yakalamaya çalıştı. Elinin üzerinden yen açıldı ve eli ejderhanın ağzına geldi. Ejderhanın dişlerinin gıcırtısını bile duydu. Ama eliyle yakaladığında bir de ne görsün! Kendi asası! Eski halini almış.[27]

İbnu Kesir, az da olsa bu tür İsrailiyata yer vermektedir. Ancak onun naklettiği bu İsrailiyat, akideye taalluk eden cinsten değildir. Belki okuyucusunu lüzumsuz meşgul eden neviden İsrailiyattır.

---

26. 20/Taha, 19-21.
27. İbnu Kesir, V/274.

c. *Razi ve İsrailiyat*

Razi'nin (öl. 606/1209) tefsiri re'y tefsiridir. Dolayısıyla rivayete fazla yer vermez. Bununla birlikte re'y tefsirlerinin rivayetten, rivayet tefsirlerinin de dirayetten tamamen hali olmadıklarını hatırlatalım.

Razi, tefsiri ilgilendirmeyen bir çok malumata yer vermekle birlikte İsrailiyat konusunda dikkatlidir. Özellikle peygamberlerin masumiyetlerini rencide eden İsrailiyat konusunda daha da dikkatli davranmaktadır. Nitekim Ehl-i Sünnet'ten peygamberlerin masumiyetine dair ilk eser Razi'nin eseridir.

Yer yer müfessirlerin naklettikleri İsrailiyata dikkat çekerek onları delilleriyle reddeder.

Bununla birlikte İsrailiyattan ve uydurma haberlerden tamamen hali olduğunu söyleyemeyiz.

Misaller:

«Görmedin mi Rabbin ne yaptı Ad (kavmin)e? Yüksek sütunlarla dolu İrem'e?»[28] ayetlerini tefsir ederken şöyle demektedir: Rivayet edilir ki, Ad'ın iki oğlu vardı. Biri Şeddad, diğeri de Şedid isminde. Bunlar, hakimiyet kurup çok kimseyi yendiler. Bir müddet sonra Şedid öldü ve hakimiyet tamamen Şeddad'a kaldı. Şeddad, dünyaya hükmetti, krallar ona boyun eğdi. Bir ara ona cennetten bahsedildi. Ben de onun gibisini inşa ederim dedi. Adn diyarında İrem şehrini inşa ettirdi. Şehrin inşaatı 300 yıl sürdü. O sırada Şeddat 900 yaşındaydı. İrem, görkemli bir şehirdi. Surları altun ve gümüştendi. Sütunları Zeberced taşı ve yakuttandı. Değişik cinsten ağaçları ve nehirleri vardı. Şehrin inşaatı bittiğinde Şeddad halkını yanına alarak İrem'e yerleşmek üzere yola koyuldu. Şehre bir günlük mesafedeyken Allah gökten bir gök gürlemesi gönderdi ve Şeddad halkıyla birlikte helak oldu. Abdullah b. Kulabe hakkında rivayet edilir: Abdullah

---

28. 89/Fecr, 6-7.

develerini kaybetmiş ve onları aramaya koyulmuş. Develerini ararken Şeddad'ın bahçesiyle karşılaşmış ve oradan yüklenebildiği şeyleri alıp gelmiş. Olaydan haberdar olan Muaviye bu zatı yanına çağırtmış ve olayı kendisine anlatmasını istemiş. Bu arada Ka'b'ı da çağırtmış ve ona bunu sormuş. Ka'b: Orası İrem şehridir, demiş ve şunu ilave etmiş: Senin döneminde kısa boylu, kumral ve hem kaşlarında, hem de boynunda birer ben bulunan biri develerini ararken o şehri bulacak, demiş. Tam bu sırada etfafına bakınmış ve İbnu Kulabe'yi görmüş: İşte! Allah'a yemin ederim ki o adam budur, demiş.[29]

Razi'nin naklettiği bu hikayenin uydurma olduğu açıktır. Şu ana kadar surları altun ve gümüşten inşa edilmiş bir şehre rastlanmış değildir. Nitekim İbnu Kesir de, İrem şehrinin surlarının altun ve gümüş olduğuna, müfessirlerin bu şehrin ihtişamı hakkında naklettiklerinin doğruluğuna dair bir delilin mevcut olmadığını söylemektedir.[30]

Razi, bir çok müfessirz gibi, Hz. Eyyub'un mübtela olduğu hastalık, bu arada şeytanla tartışmaları ve benzeri uydurma haberleri de tefsirinde nakletmektedir.[31]

"İsrailiyat" sözcüğüyle müfessirlerin sadece Yahudi yahut Hıristiyanlardan nakledilen haberleri kasdetmediklerini, İslam'la bağdaşmayan diğer haberlere de İsrailiyat dediklerini belirtmiştik. Şimdi bu anlamda Razi'nin naklettiklerine bir-iki misal zikredeceğiz:

Sihir işiyle de ilgilenen Razi, kahin ve müneccimlerin gaybı bildiklerini; kehanetle uğraşan ve Melikşah'ın oğlu Sencer döneminde Bağdad'a getirtilen bir kadının otuz yıl boyunca geleceğe dair verdiği haberlerin hepsinin aynıyla vuku bulduğunu iddia etmektedir.[32]

29. Razi, XXXI/167.
30. İbnu Kesir, VIII/418.
31. Razi, XXII/203-204.
32. Razi, XXX/168-169.

Asr Suresi'nin tefsirinde bu surenin önemini anlatırken şöyle bir rivayet nakletmektedir: Rivayet edilir ki bir kadın, Medine sokaklarında çığlıklar atarak: "Bana söyleyin, Peygamber nerede?" diye bağırıyordu. Rasulullah (s) onu gördü ve; "Ne oldu?" dedi. Kadın dedi ki: "Kocam bir yere gitmişti, ben de zina ettim. Zinadan bir çocuğum oldu. Onu sirke küpüne atıp boğdum. Sonra o küpteki sirkeyi sattık. Benim için tevbe yolu var mı?" Rasulullah (s) ona şu karşılığı verdi: "Zina yapmana gelince, bundan dolayı recmedileceksin. Çocuğu öldürmenin cezası ise cehennemdir. Sirkeyi satmana gelince, büyük bir günah işlemişsin. Ama ben de sandım ki ikindi namazını kılmamışsın."[33]

Herhangi bir ameli terkten dolayı -amelleri terketmekten sakındırmak için dahi olsa- bu şekildeki mübalağalarla aynı şekilde bir amelin mükafatını -amellerle teşvik için dahi olsa- bu şekildeki mübalağalarla anlatmak da İsrailiyatın içine girer.

İsrailiyatla ilgileri az olan, hatta İsraili haberleri eleştiren üç müfessirin tefsirlerinde İsrailiyata dair misaller verdik. Bir de İsrailiyata kapılarını açmış müfessirler var. Bu müfessirlerden misal olarak Ebu İshak es-Sa'lebi (öl. 427/1036), Sa'lebinin tefsirini ihtisar eden ve ona nisbetle İsrailiyata daha az yer veren Beğavi (öl. 516/1122) ve Beğavi'nin tefsirini ihtisar eden Hazin'i (öl. 741/1340) zikredebiliriz. Bu tefsirlerin her birine dair misaller nakletmek uzun yer işgal edecektir. Biz bunlardan halk arasında daha yaygın olan, Hazin tefsirinden misaller vermekle yetineceğiz.

d. Hazin ve İsrailiyat

Hazin (öl. 741/1340) tefsirini, Beğavi'nin tefsirini ihtisar etmek ve daha önceki müfessirlerden de derledik-

33. Razi, XXXII/85.

lerini ilave etmek suretiyle telif etmiştir. Naklettiği rivayetlerin senedlerini zikretmez. Kütüphaneci olan Hazin, aynı zamanda vaizdir ve kıssalara gayet düşkündür. Bu nedenle tefsiri İsrailiyat ile doludur. Naklettiği İsrailiyatı bazen eleştirir. Ama çoğu zaman kıssa, İslam akidesiyle bağdaşmadığı halde onu zikreder ve ne İsrailiyattan olduğuna dikkat çeker, ne de herhangi bir eleştiride bulunur.

Misaller:

«Eyyub'a da (lutfettik). Rabbine: 'Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin. diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik, kendisine bulaşan derdi kaldırdık; ona tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için bir hatıra olarak kendisine ailesini ve onlarla beraber bir katını daha verdik.»[34] ayetlerinin tefsirinde Vehb b. Münebbih'ten şunu naklediyor:*

Eyyub Rum idi. Allah ona zenginlik vermişti. Harzem sancaklarından Belka ile Şam toprakları hep onundu. Beş yüz kölesi vardı. Her kölenin bir hanımı, çocukları ve malları vardı. Allah ona bol kadın ve çocuk vermişti. Bunun yanında çok müttaki idi. Fakir ve öksüzleri gözetirdi. Misafirlere bol ikramda bulunurdu. Allah'ın kendisine verdiği bu nimetlere hakkıyla şükrederdi. Asla diğer zenginler gibi gurura kapılmaz, ibadetlerini yerine getirirdi.

O zaman gökler şeytana yasak değildi, dilediği göğe giderdi. Hz. İsa göğe yükseltildiğinde dört gök kendisine yasaklandı. Peygamberimiz Muhammed (s) geldiğinde ise bütün gökler ona yasaklandı.

Şeytan meleklerin Hz. Eyyub'u överek andıklarını ve ona rahmet okuduklarını duydu. O zaman Hz. Eyyub'u kıskandı ve göklerde çıkabileceği yere kadar

---

34. 21/Enbiya, 83-84.
* Rivayeti özet olarak naklediyoruz.

yükseldi. Orada Allah'a şöyle seslendi: Allah'ım, ben bu Eyyub kulunun durumunu düşündüm; ona bol bol nimet vermişsin, o da sana şükrediyor. Ona sıhhat vermişsin sana hamdediyor. Şayet onu imtihan edecek olursan; verdiğin bu nimeti elinden alacak olursan, o zaman sana ne şükreder ve ne de ibadet eder. Bunun üzerine Yüce Allah: 'Hadi git, seni onun malına musallat kıldım' buyurdu.

Şeytan, cinleri ve azgın şeytanları toplayarak bir ordu kurdu ve Hz. Eyyub'un malını telef etti.

Malını telef ettiği halde Hz. Eyyub'un Allah'a bağlılığı konusunda bir değişikliğin olmadığını gören şeytan hemen göğe çıktı ve Allah'tan kendisini Hz. Eyyub'un çocuklarına musallat kılmasını istedi. Allah: 'Hadi git, seni onun çocuklarına musallat kıldım.' buyurdu. Nihayet şeytan onun çocuklarını da telef etti ve Hz. Eyyub'a gelerek; 'Çocuklarını göreydin, nasıl azap çektiler. Nasıl yüz üstü düşüp kan ve beyinleri akıyordu. Göreydin, onların karınlarını nasıl yardım, nasıl barsaklarını param parça ettim. Onların o durumunu görseydin yüreğin lime lime olurdu. dedi. O zaman Hz. Eyyub hüngür hüngür ağlamaya başladı ve toprağı avuçlayıp başına serpti ve; 'Ah! Keşke anam beni doğurmayaydı. dedi. Sonra kendine geldi ve hemen Rabbine tevbe eti. O zaman şeytan yine başarıya ulaşamadığını anlayarak başını önüne eğdi. Ancak ardından toparlandı ve Allah'tan kendisini Eyyub'un vücuduna musallat kılmasını istedi. Yüce Allah; 'Hadi git, dili, kalbi ve aklı hariç seni onun vücuduna musallat kıldım.' buyurdu.

Allah düşmanı şeytan hemen aşağıya indi ve Eyyub'u secdede iken buldu. Acele ederek onun başını secdeden kaldırmasına fırsat vermeden iki burun deliklerine öyle bir üfürdü ki Hz. Eyyub'un bütün vücudu tutuştu. Vücudu tepeden tırnağa kabarcıklarla doldu.

Vücudunun her tarafını bir kaşıntı sardı. Tırnaklarıyla, bulduğu sert bezler ve taşlarla vücudunu kaşımaya başladı. Derisi dökülüyor, vücudunun etleri parçalanıyordu. Yaraların etkisiyle vücudu kokuştu. Nihayet kavmi, vücudunun yaydığı o pis kokuya dayanamadılar ve onu alıp bir çöplüğe attılar. Hanımından başka kimse yanına yanaşmıyordu.

Hazin bu arada Hz. Eyyub'un bu dertten kurtulmak için Allah'a nasıl dua ettiğini, çevresiyle arasında geçen konuşmalara dair bir takım şeyleri nakleder ve Hz. Eyyub'un yedi küsur sene o çöplükte kaldığını, vücudunun kurtlandığını ama bütün bunlara rağmen sabretmeye devam ettiğini anlatır.

Şeytan, Hz. Eyyub'un hala hak yolda devam ettiğini görünce yardımcılarını topladı ve onlara danıştı. Ona, hanımı kanalıyla onu saptırmayı önerdiler. Çünkü hanımı, sonuna kadar ona yardımcı olmuştu. Bunun üzerine şeytan yakışıklı bir erkek suretine bürünerek Hz. Eyyub'un Rahme isimli bu hanımının yanına gitti ve; 'Ey Allah'ın kulu, kocan nerede?' dedi. Hanımı: 'Kocam, işte orada, yaralarını kaşıyor, vücudunda kurtlar dolaşıyor.' karşılığını verdi. Şeytan, Hz. Eyyub'un hanımına vesvese ederek kocasının eskiden ne kadar yakışıklı olduğunu, nimetler içerisinde yüzdüğünü, oysa şimdi ne durumlarla karşı karşıya geldiğini anlattı. Daha sonra şeytan, ona bir oğlak getirdi ve bu oğlakı benim için kesecek olursa bu derdinden kurtulur, değilse bu durum üzere devam eder, dedi. Bunun üzerine Hz. Eyyub'un hanımı çığlık atarak Hz. Eyyub'a geldi ve; ' Ey Eyyub! Rabbin ne zamana kadar seni azaplandıracak? Hani mal nerede? Hani çocuklar nerede? Hani o güzelliğin? Şu oğlakı kes de bu dertten kurtul.' dedi. Bunun üzerine Eyyub hanımına şöyle dedi: 'Allah düşmanı sana geldi ve seni aldattı. Yazıklar olsun sana! Allah'a yemin ederim

ki, bir gün iyileşecek olursam sana yüz sopa vuracağım. Benden, Allah'tan başkasına kurban kesmemi istiyorsun öyle mi?' dedi ve onu kovdu...[35]

Kıssa bu şekilde devam eder.

Hazin bazen de okuyucusunu öyle anlamsız İsrailiyatla meşgul eder ki insan Kur'an tefsiri yazmış birinin bu tür şeylerle meşgul olduğuna şaşıyor.

Mesela: *«Karınca vadisine geldikleri zaman...»*[36] ayetini tefsir ederken kimilerinin bu vadinin Taif'te; kimilerinin onun Şam'da olduğunu söyledilerini, kimilerinin de onun cinlere ait bir vadi olduğunu söylediklerini nakleder. Sonra o karıncaların şekline dair nakiller yapar, daha sonra Hz. Süleyman'ın ordusunu, arkadaşlarına haber veren karıncanın topal olup olmadığı, kanatlı olup olmadığına dair görüşleri nakleder. Sıra o karıncanın ismine gelmiştir. İsmine dair de farklı görüşler nakleder ve kıssa bu şekilde devam eder.[37]

Kehf kıssasını anlatırken de köpeklerinin rengi ve ismine dair bir sürü görüş ileri sürer.[38]

Bu konuda daha çok misal naklederek okuyucuyu meşgul etmek istemedik. Naklettiğimiz bu misaller İslam kültürünün İsrailiyatla nasıl bulandırıldığını göstermeye yeterlidir.

Haddizatında İsrailiyatın İslam kültürüne ne oranda girdiğini anlamak için tefsirleri taramak da yeterli değildir. Bir de vaaz ve kıssalara dair kitaplar var ki bunlarda israiliyat daha da çoktur.

Ayrıca halkın kültürünü sadece yazılı kitaplar oluşturmaz. Hele İslam toplumlarının gelenekleri göz önünde bulundurulduğunda şifahi yolla aktarılan kültürün, toplumların kültür yapısında daha etkili olduğunu

---

35. Hazin, *Lubabu't-Te'vil*, III/351.
36. 27/Neml, 18.
37. Hazin, III/493.
38. Hazin, III/245-246.

görürüz. Toplum daha çok cami ve tekkelerde yapılan vaazlar, evlerde yapılan sohbetlerden etkilenir ki bu vaaz ve sohbetlerde İsrailiyat daha fazla yer tutar. Cami ve evlerde yapılan sohbetlerde İsraili kıssaların anlatımının çok eski dönemlere, ta Hz. Ali dönemine kadar uzandığını göz önünde bulundurursak İsrailiyatın İslam toplumlarında ne kadar etkili olduğunu daha iyi anlarız.

Kimileri, İsrailiyatın daha çok kıssalarla ilgili kültürümüze karıştığını, akaid ve ahkam konularında bunun etkisinin yok denecek kadar az olduğunu söyleyerek İsrailiyatın yaptığı tahribatı küçümserler. Oysa İsrailiyatın büyük bir bölümü akaid konusunu ilgilendirmektedir.

Bu iddianın doğru olduğunu kabul etsek bile İslam, akaid ve ahkamdan ibaret değildir. İnsan şahsiyetinin oluşmasında ve hayat felsefesini kazanmasında diğer hususların da etkisi küçümsenemez. İnsanların eğitiminde ve mutedil bir şahsiyet sahibi olmalarında diğer hususlar çok büyük bir etkiye sahipler.

Ayrıca şuna da dikkat çekmek isteriz ki, İsrailiyatı nakletme tarihte kalmış bir konu değildir. Günümüz Batı ve Doğu kültürlerinden İslam kültürüne aktarılan ve İslam'la bağdaşmayan hususlar da İsrailiyat konusuna girer. Bu nedenle çağdaş İsrailiyattan da bahsetmekte yarar vardır.

3. Çağdaş İsrailiyat

İsrailiyatın, İslam kültürüne girmiş yabancı kültürlerin tamamı için kullanılan bir terim olduğunu belirtmiştik. Buna göre İsrailiyat, çok kapsamlı bir terimdir.

İsrailiyatın İslam kültürüne girişi başlangıçta kıssalarla ilgili alanlarda olmuştur. Ancak zamanla çerçeve

genişlemiş ve diğer konuları da içine almıştır. Mesela Allah'ın sıfatlarına dair nassların te'vili meselesi de aslında İsrailiyatın çeşitlerinden biridir. Çünkü bu tür te'viller yabancı kültürlerin etki ve rehberleri sayesinde olmuştur.

İsrailiyatın olumsuzluğundan bahsederken maksat, İslami eserlerde yer almış olması değil, müslümanın hayatına yansımasıdır. Bu nedenle müslümanların hayatına yansıyan ve İslam'la bağdaşmayan itikadi, siyasi ve sosyal düşüncelerin tamamı İsrailiyat kapsamına girer. Bu tür düşüncelerin din adına girmiş olması veya başka bir adla girmiş olması da önemli değildir. Önemli olan, müslümanım diyen fert veya toplumların hayatlarına yansımış olmasıdır.

Buna göre müslümanlar, çağımızda olduğu kadar tarihin hiç bir döneminde bu denli İsrailiyatla karşılaşmış değiller.

İslam kültürüne giren ve İslam'la bağdaşmayan kültürlerin 'İsrailiyat' diye isimlendirilmesinin sebebi; bu tür kültürün büyük çoğunluğunun İsrailoğullarından gelmiş olmasıdır, demiştik. Çağdaş İsrailiyat için de aynı durum sözkonusudur. Çağımızda da bu tür kültürün temelinde büyük oranda yahudiler yatmaktadır. Ellerine imkan geçtiğinde yeryüzünde fesat çıkarmak ve hak yoldan alıkoymak yahudilerin temel özelliğidir. Yüce Allah, onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *«Kitapta İsrailoğullarına şu hükmü verdik: Siz o ülkede iki kere fesat çıkaracaksınız ve büyük bir yükselişle yükseleceksiniz. Birincisinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip (sizi) araştırdılar. Bu, yapılması gereken bir va'd idi.»*[39]

Yahudilerin birinci yükselişlerinin geçmişte çekleştiği ayetlerde açıkça ifade edilmektedir. Kur'an'

39. 17/İsra, 4-5.

ikinci yükselişlerinin geçmişte vuku bulup bulmadığı anlatılmamakta, ancak ikinci yükselişlerinin zamanı geldiğinde yine aynı akıbete uğrayacakları ifade edilmektedir.[40]

Herhalde ikinci yükselişlerini çağımızda yaşıyorlar.[41] Akıbetleri de, ilk yükselişlerindeki akibet gibi olacaktır.

Çağımız İsrailiyatının belirgin vasıflarını şöyle sıralayabiliriz:

a. Yalan ve iftiralara dayalı yayın ve iddialar.

b. İslam'a ve İslam'ın getirdiği gerçeklere karşı savaş ve bu savaşta her vasıtaya baş vurmak.

c. Müslümanları İslam'dan uzaklaştırmak.

d. Yahudi hakimiyetine zemin hazırlamak.[42]

İsrailiyatın çağımızda geniş bir alana yayıldığını belirtmiştik. Materyalist Marksizm, rasyonalizm, sekularizm, nihilizm, nasyonalizm düşünce alanındaki İsrailiyata birer misaldir.

Siyaset alanında da dinin toplum hayatından uzaklaştırılmasını misal olarak zikredebiliriz.

Çağımızdaki İsrailiyat bazen din adına yapılan propagandalarla bazen de açıktan dine karşı gelerek yayılmaktadır.

Din adına İsrailiyat, ya mevcut ideolojilerin baskı-

40. Bkz.: 17/İsra, 7.
41. Kur'an, yahudilerin tarihleri boyunca zillete mahkum olduklarını bundan kurtulmalarının ise ancak Allah'ın ve kendilerinden olmayan başkalarının yardımlarıyla olabileceğini belirtmektedir: «Nerede olsalar, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ahdine ve insanların ahdine sığınmış olsunlar.» (3/Alu İmran, 112). Burada Allah'ın ahdi, Allah'ın toplumlara hakim kıldığı kanunlar olsa gerek. 'İnsanların ahdi' buyurulunca da bu insanların yahudiler olmadığı açıktır. Kur'an'ın verdiği bu haber aynıyla gerçekleşmiştir. Bugün için yahudilerin bir devleti vardır. Ancak devletlerini kurarken de Hıristiyanların yardımlarıyla kurmuşlar ve bu devletin varlığını devam ettirirken de yine Hıristiyanların yardımlarıyla devam ettiriyorlar.
42. Salah Halidi, *İsrailiyat Muasıra*, Amman-1991, s. 60.

sıyla veya maddi çıkar uğruna inanç ve şahsiyeti zayıf din alimlerinin müslümanlar arasında yaydıkları İsrailiyattır.

Buna misal olarak şunları zikredebiliriz: Sosyalizmin hakim olduğu bölgelerde İslamiyetin sosyalizmden yana olduğunu, kapitalizmin hakim olduğu bölgelerde İslamiyetin kapitalizmden yana olduğunu, laisizmin hakim olduğu bölgelerde İslamiyetin laiklikten yana olduğunun din alimleri tarafından anlatılması.

Zayıf şahsiyetli bu din alimleri bu tür İsrailiyatı yayarken Kur'an'ın kimi ayetlerini tek taraflı anlatır ve anlattıklarını sınırlayan ya da vardıkları sonuçlara ters düşen ayetleri görmezlikten gelirler. Kur'an'ı bir bütün olarak almazlar. Onları dinleyen fakat dini hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmayan halk yığınları, onların bu anlattıklarına aldanır, dinlerinin böyle olduğunu sanırlar.

Bu tür din alimleri bazen mevcut hakim ideolojiler tarafından reklam edilir ve halk yığınlarına, tarihte eşine az rastlanır büyük alimlerden biri olarak takdim edilirler.

Dini şahsiyeti zayıf alimlerin reklam edilmesi ve dinine bağlı samimi alimlerin çeşitli iftiralarla toplumun gözünden düşürülmeye çalışılması çağdaş İsrailiyatın temel metodlarındandır.

Çağımızda din adına yayılan İsrailiyatın sızdığı alanlardan biri de tasavvuftur. Hümanist düşüncelerle dinler arasında ayırım yapmama gibi fikirler tasavvuf yoluyla sızma imkanı bulmuştur.

Tasavvufun doğuşundan günümüze kadar tasavvufa meyledenler, genelde yeterli dini bilgiye sahip olmayan ve din adına aldatılmaya müsait bir yapıya sahip bulunanlardır. İslam'la bağdaşmayan bir çok görüşün tasavvuf adıyla İslam kültürüne rahatlıkla

girme imkanı bulmasının nedeni de budur.

Günümüzde, tarikatından olmayanı samimi bir mümin bile olsa yabancı sayma gibi, diğer dinlere mensup olanları hatta dinsizleri samimi kardeş görme gibi birbiriyle tabanı tabana zıt düşüncelerin tasavvuf adına toplumda yayılma imkanı bulması, tasavvufun, İslam'a yabancı düşünceler için ne denli münbit bir alan olduğunu göstermeye yeterlidir.

4. Netice

Kur'an kıssalarının kaynağı, bizzat Kur'an'ın kaynağını ilgilendiren bir husustur. Kur'an'ın indiği dönemde Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanlar, Kur'an kıssalarının Tevrat'tan uyarlama olduğunu iddia etmedikleri halde günümüzde müsteşriklerden bazısı böyle bir iddia ileri sürebilmektedir.

Kur'an'da geçen kıssalarla Tevrat kıssaları arasında yapılacak bir karşılaştırma, Kur'an kıssalarına elde mevcut muharref Tevrat'ın kaynaklık etmeyeceğini açıkça ortaya koyacaktır. Ayrıca Muhammed (s) hem ümmi biriydi ve hem de o dönemde gerek Tevrat, gerekse İncil, Arapça'ya tercüme edilmiş değildi. Kaldı ki Muhammed (s)'in üslubunu ortaya koyan kendisinden nakledilmiş hadislerin üslubu ile Kur'an'ın üslubu arasında fark vardır. Bu da, kıssalarıyla birlikte Kur'an'ın tamamının Allah tarafından hem lafız ve hem de mana olarak indirildiğinin delilidir. Kur'an bir beşer tarafından yazılmış bir kitap olamaz. Nitekim indirildiği günden bu yana benzerinin getirilmesi konusunda meydan okumakta fakat bir benzeri ortaya konulamamaktadır.

Kur'an kıssaları hakkında bir delile dayanmaksızın ortaya atılan iddialardan biri de, kıssalarının vakii olmadığı; olay ya da şahıslarının gerçek olmasını gözet-

mediği, diğer sanat kıssalarında olduğu gibi kıssalara hayali unsurlar kattığı iddiasıdır.

Bu iddianın da bir dayanağı yoktur. Bu kıssaların bir çoğu anlatıldıktan sonra zikredilen: *«Ey Muhammed! Sana bu anlattıklarımız, gayb haberleridir. Bu anlatılanlar gerçek olarak anlatılmaktadır.»* gibi ifadeler, kıssalarda hayali unsurların bulunmadığının kesin delilleridir. Bu iddiayı ileri sürenlerin niyeti ne olursa olsun iddialarını ispatlayacak bir delil ortaya koyamamışlardır.

Kur'an kıssaları, Peygamber (s)'i ve onun şahsında onun yolunu takip eden İslam davetçilerinin sebatlarını arttırmak ve onlara teselli vermek ve geçmişten ibret almak için Kur'an'da yer almışlardır.

Kıssalar, nazari olarak anlatılanların pratik olarak hayata uygulanışını gözler önüne sermektedir. Bu nedenle de eğitim açısından önemli bir yer işgal ederler. Eğitimde en etkin yollardan biri, eğitilene model göstermektir. Kur'an kıssalarında şahıslar genellikle peygamberlerden seçilmiştir. İyiler için en iyi model ise, hiç şüphesiz peygamberlerdir.

Kur'an kıssalarında sadece iyiler değil, kötü şahsiyetler de gündeme getirilmekte, onların da hayat felsefeleri, psikolojik yapıları anlatılmaktadır. Böylece kıssalar, insanı ve insan karakterlerini tanımamızı kolaylaştırmaktadır.

Kur'an'a dair araştırmalarda ihmal edilen yönlerden biri, Kur'an'ın sosyoloji ve toplumbilimini ilgilendiren yönüdür. Kur'an kıssaları bu yönün yoğun bir şekilde ele alındığı yerlerdir. Kur'an'ın bu yönüyle ilgili derin ve kapsamlı araştırmalara şiddetle ihtiyaç vardır.

Gerek tefsir kitaplarında, gerek Kur'an kıssalarıyla ilgili geçmiş dönemlerde yapılan çalışmalarda İsrailiyat önemli bir yer tutmaktadır. İslam kültürünün safiyetini

yitirmesinde İsrailiyat önemli bir etkendir. Geçmişte bazı alimlerimiz İsrailiyat konusunda hassas davranmış ve önemli eleştirilerde bulunmuşlarsa da İsrailiyatın önüne geçemedikleri bir vakıadır. İsrailiyatın münbit zeminlerinden biri cami ve tekkelerde yapılan vaazlardır. Halkın dikkatini çekmek için vaizler, genellikle İsrailiyata baş vurmuşlardır.

İsrailiyat, günümüzde çerçevesini daha da genişletmiş; günümüz İslam toplumlarına damgasını vurmuştur. Geçmişte İslam kültürüne karışmış İsrailiyatı temizlemek belki o kadar zor bir iş değildir, ama günümüz İsrailiyatını toplumdan söküp atmak o kadar kolay değildir. Daha ciddi ve daha samimi çabalara ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulvehhab en-Neccar; *Kasasu'l-Enbiya,* Mektebetu Dari't-Turas, Kahire-Tarihsiz.

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydani; *Kavaidu't-Tedebbüri'l-Emsel li Kitabillah,* Dımaşk-1989.

Ahmed b. İbrahim ez-Zübeyr; *Milaku't-Te'vil el-Katı' bi Zevi'l-İlhad ve't-Ta'til fi Tevcihi'l-Müteşabihi'l-Lafzı min Ayati't-Tenzil,* Beyrut-1983.

Beğavi, Muhammed b. Huseyn; *Maalimu't-Tenzil,* Beyrut-1987.

Buhari, Abdullah b. İsmail; *Sahihu'l-Buhari,* Matbaatu'l-Amire, İstanbul-Tarihsiz.

Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmadi; *İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaya'l-Kur'ani'l-Kerim,* Kahire-Tarihsiz.

Firûzâbâdî; *el-Kamusu'l-Muhit,* Beyrut-1987.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferac; *et-Tabsire,* Mısır-1970.

İbnu Haldun; *Mukaddime,* Beyrut-Tarihsiz.

İbnu Kesir; *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim,* Beyrut-1966.

İbnu Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid; *Sünen,* Kahire-1349.

İbnu'n-Nedim; *el-Fihrist,* Daru'l-Marife, Beyrut-Tarihsiz.

İmaduddin Halil; *İslam'ın Tarih Yorumu,* (Çev. A. Ağırakça), İstanbul-1988.

İsmail Hakkı İzmirli; *İslam-Türk Ansiklopedisi,* İstanbul-1940.

Goldziher; *Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami,* Kahire-1955.

el-Kurtubi; *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an,* Beyrut-Tarihsiz.

Maurice Bucaile; *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim,* (Çev. Suat Yıldırım), İzmir-1985.
Muhammed Beyyumi Mehran; *Dirasatun Tarihiyye mine'l-Kur'ani'l-Kerim fi Biladi'l-Arab,* Suudi Arabistan-1980.
Muhammed Kutub; *Kur'an Araştırmaları,* (Çev. A. Nuri), İstanbul-1981.
Muhammed Mahmud Hicazi; *el-Vahdetu'l-Mevzuiyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim,* Kahire-1970.
Muhammed Süleyman Abdullah el-Eşkar; *Zübdetu't-Tefsir min Fethi'l-Kadir,* (Şevkani'nin tefsirinin muhtasarı), Kuveyt-1985.
Mutevelli Şa'ravi; *Mucizetu'l-Kur'an el-Kübra,* Beyrut-Tarihsiz.
Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac; *Sahihu Müslim,* Mısır-1374.
Razi, Fahruddin; *et-Tefsiru'l-Kebir,* Tahran-Tarihsiz.
Reşid Rıza; *el-Vahyu'l-Muhmamedi,* Beyrut-1970.
Said Ramazan el-Buti; *Min Revaii'l-Kur'an,* Dmaşk-1970.
Salah Halidi; *İsrailiyyat Muasıra,* Amman-1991.
Salah Halidi; *el-Beyan fi İ'cazi'l-Kur'an,* Amman-1991.
Tabatabai, Muhammed Huseyn; *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an,* Kum-Tarihsiz.
Taberi, Muhammed b. Cerir; *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an,* Mısır-1954.
Tihami Nakre; *Saykuluciyyetu'l-Kıssa fi'l-Kur'an,* Tunus-1971.
Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed; *Esbabu'n-Nuzul,* Mısır-1968.
Zemahşeri, Mahmud b. Umar; *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akavil fi Vucuhi't-Te'vil,* Beyrut-Tarihsiz.
Zebidi; *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi,* Ankara-1972.
Zehebi, Muhammed Huseyn; *el-İsrailiyyat fi't-Tefsir ve'l-Hadis,* Mısır-1986.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hz. ADEM KISSASI

KUR'AN'DA Hz. ADEM

GİRİŞ

İnsanın nereden geldiği, aslının ne olduğu, evrendeki yeri, niçin yaratıldığı gibi sorular filozof ve düşünürleri meşgul ettiği gibi alelade her insanı da meşgul eden sorulardır.

Kur'an'daki Adem kıssası, bu sorulara cevap veren bir kıssa. Ancak Kur'an kıssaları, okuyucuya sadece bilgi vermeyi amaç edinmez. Bilgi verirken muhatabın bu olaylardan alacağı ibretlere de işaret eder. Adem kıssası da, insana, menşei, bu evrendeki yeri, niçin yaratıldığı gibi konularda bilgi verirken bu kıssadan çıkaracağı derslere işaret ederek ona rehberlik eder.

Kıssada anlatılan önemli olaylara ve bunlarla ilgili değerlendirmelere geçmeden önce önemli bir hususu hatırlatmak istiyoruz: Kur'an kıssaları gaybi konulardır. Olayların vukuu ve tafsilatına dair meselelerde sahih bir rivayet bulunmadıkça kesin birşey söylemek mümkün değildir. Kur'an'ın bütünlüğü ve olayın siyakı içerisinde bunlara izahlar getirilmeye çalışılır. Bunda ne denli başarılı olursak o denli doğruyu yakalamış oluruz.

Hz. Adem (a)'in ismi Kur'an'ın yirmi beş ayetinde [1]

1. 2/Bakara 31, 33-35, 37; 3/Alu İmran 33, 59; 5/Maide 27; 7/A'raf 11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; 17/İsra 61, 70; 18/Kehf 50; 19/Meryem 58; 20/Taha 115-117, 120, 121; 36/Yasin 60. vd.

geçmektedir. Kıssası ise yedi surede ve farklı uzunluklarda anlatılmaktadır. Kur'an'ın tertibi içerisinde anlatılan ilk kıssa budur. Kur'an'daki tertibe göre kıssanın geçtiği bölümler şöyledir:

«Bir zamanlar Rabbin, meleklere:

- Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, demişti.

(Melekler):

- Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz, dediler.

(Rabbin, meleklere):

Ben sizin bilmediklerinizi bilirim, dedi.

Allah Adem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere arzedip:

Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin, dedi.

Dediler ki:

- (Ya Rab!) Sen her türlü eksiklikten münezzehsin. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hakimsin.

(Allah) dedi ki:

Ey Adem, bunlara onların isimlerini haber ver.

Adem, isimlerini onlara haber verince (Allah, meleklere):

- Ben size, göklerin ve yerin gayblerini bilirim, sizin açıkladığınızı ve içinizde gizlediklerinizi de bilirim, dememiş miydim, dedi.

Meleklere, Adem'e secde edin demiştik, hemen secde ettiler. Ancak İblis diretti, böbürlendi ve kafirlerden oldu. Dedik ki:

- Ey Adem, sen ve eşin cennette yerleşin, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.

Derken şeytan onları(n ayağını) oradan kaydırdı, içinde bulundukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun

üzerine 'bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır' dedik. Adem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı (ve derhal tevbe etti). (Rabbi) tevbesini kabul etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir. 'Hepiniz oradan inin' dedik. 'Yalnız (iyi bilin ki) size benden bir hidayet geldiği zaman, kimler benim hidayetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İnkar edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise, işte onlar ateş ehlidir ve onlar orada ebedi kalacaklardır.'»[2]

*

«Sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere: 'Adem'e secde edin' dedik, hepsi secde ettiler, yalnız İblis etmedi, o secde edenlerden olmadı.

(Allah) buyurdu ki:

Sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?

(İblis):

Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın, dedi.

(Allah) buyurdu:

Öyleyse oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık, çünkü sen aşağılıklardansın.

(İblis):

Bana (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar süre ver, dedi.

(Allah) buyurdu:

- Haydi sen süre verilmişlerdensin.

(İblis):

Öyle ise beni azdırmana karşılık and içerim ki, ben

2. 2/Bakara 30-39.

de onları (insanları) saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın, dedi.

(Allah) buyurdu:

Haydi sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, hepinizden cehennemi dolduracağım.

(Sonra Allah Adem'e hitap etti):

- Ey Adem, sen ve eşin cennette yerleşin, dilediğiniz yerden (bol bol) yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.

Derken şeytan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve 'Rabbiniz, sırf melek olursunuz veya ebedi kalanlardan olursunuz diye sizi bu ağaçtan men etti, başka bir sebepten değil' dedi. Ve onlara: 'Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim' diye yemin etti. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini taddıklarında çirkin yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar.

Rableri onlara:

- Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi? diye nida etti.

Adem'le eşi dediler ki:

Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz.

Allah buyurdu:

- Birbirinize düşman olarak inin, sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız.»[3]

---

3. 7/A'raf 11-25.

«Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık, cinleri de daha önce çok zehirli ateşten yarattık. Hani Rabbin meleklere demişti ki:

Ben, kuru bir çamurdan şekillenmiş bir insan yaratacağım. Onu düzenlediğim (şekillendirdiğim) ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.

Meleklerin hepsi toptan secde ettiler. Ancak İblis, secde edenlerle beraber secde etmekten imtina etti. (Allah)

- Ey İblis, secde edenlerle beraber olmayı terketmene sebep ne, dedi.

(İblis):

Ben, kuru çamurdan şekillenmiş, balçıktan yarattığın bir insan için secde edeyim diye (var) olmadım, dedi.

Bunun üzerine (Allah):

Öyle ise oradan çık! Çünkü artık kovuldun. Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır, dedi.

(İblis):

Ey Rabbim! Öyle ise, tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.

Allah buyurdu ki:

- O halde sen belli bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin.

(İblis) dedi ki:

- Ey Rabbim! Andolsun ki, beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kulların müstesna.

(Allah) buyurdu:

İşte benim gözetmem gereken doğru yol budur.

Şüphesiz benim kullarımın üzerinde sana verilmiş bir hakimiyet yoktur. Ancak azgınlardan sana tabi olanlar müstesna. Muhakkak cehennem, onların hepsine va'dolunan yerdir.»[4]

* * *

«Meleklere:

- Adem'e secde edin, demiştik. Secde ettiler, yalnız İblis secde etmedi.

Ben, çamur olarak yarattığın kimseye secde eder miyim, dedi. Yine şöyle dedi:

Benden şerefli kıldığın bu (adam da) kim oluyormuş? Eğer bana kıyamete kadar mühlet verirsen, pek azı dışında neslini kendime bağlayacağım!

(Allah) buyurdu:

Git! Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki cehennem hepinizin cezasıdır. Mükemmel ve tam bir ceza! Onlardan gücün yettiği kimseleri davetinle şaşırt; süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlatlarına ortak ol; kendilerine vaadlerde bulun.

Şeytan insanlara, aldatmadan başka bir şey vaadetmez. 'Şurası muhakkak ki, benim (ihlaslı) kullarım üzerinde senin hiç bir hakimiyetin olmayacaktır. (Onları) koruyucu olarak Rabbin yeter.»[5]

* * *

«Hani biz meleklere: 'Adem'e secden edin' demiştik. İblis hariç, hemen secde ettiler. İblis, cinlerdendi. O yüzden Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?

---

4. 15/Hicr 26-42.
5. 17/İsra 61-65.

Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır. Zalimler için ne kötü bir değiştirmedir (bu)!»[6]

* * *

«Andolsun biz, daha önce de Adem'e ahid vermiştik. Ne var ki o, (ahdi) unuttu. Onda sabır ve kararlılık da bulamadık. Bir zaman biz meleklere:

- Adem'e secde edin, demiştik.

Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti. Bunun üzerine dedik ki:

Ey Adem, bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersiniz! Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaklığın sıkıntısını çekmeyeceksin.

Sonunda şeytan onun aklını karıştırıp:

Ey Adem! Sana ebedilik ağacını ve eskimeyen bir saltanatı göstereyim mi? dedi.

Bunun üzerinde ondan yediler. Böylece kendilerine kötü yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. Adem Rabbine asi olup yolunu şaşırdı.

Sonra Rabbi onu seçkin kıldı; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.

Dedik ki:

Birbirinize düşman olarak oradan (cennetten) inin! Artık, benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun için dar bir geçim vardır ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşrederiz.»[7]

* * *

«Rabbin meleklere demişti ki:

Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu

6. 18/Kehf 50.
7. 20/Taha 115-124.

tamamlayıp, ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!

Bütün melekler toptan secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi. Zira o büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu.

Allah:

- Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun?

Dedi ki: "Ben ondan iyiyim. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.

Buyurdu ki: Çık oradan (cennetten)! Sen artık kovulmuş birisin. Ceza gününe kadar lanetim senin üzerinedir, buyurdu.

İblis:

Ey Rabbim! O halde tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver, dedi.

Allah:

Haydi sen bilinen güne kadar mühlet verilenlerdensin, buyurdu.

İblis:

Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlasa erdirilmiş kulların hariç, hepsini azdıracağım, dedi.

Allah:

- İşte bu doğrudur. Ben hakikatı söyleyeyim, andolsun, sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım, buyurdu.»[8]

Hz. Adem kıssasının Kur'an'da geçen bölümlerini aktardıktan sonra kıssada zikredilen önemli tabir ve olaylara geçebiliriz.

---

8. 38/Sâd 71-85.

A. Hz. ADEM'İN HALİFELİĞİ

Yukarıda naklettiğimiz ayetlerden de anlaşıldığı gibi yüce Allah, Adem'in yaratılışından önce kendisini yaratacağını meleklere haber verirken: "Yeryüzünde bir halife yaratacağım." buyurmuştur. Ayette geçen 'halife' sözcüğüyle Hz. Adem'in kastedildiği açıktır. Nitekim müfessirler de bu konuda ittifak halindedir. Ancak Hz. Adem'e niçin 'halife' denildiği ihtilaf konusudur.

Halife sözcüğünün kök harfleri "ha-le-fe"dir, sözlükte: Bir kimsenin, başka birinin ardından gelip o kimsenin yerine, onun yaptığını yapması anlamındadır. "Halife" sözcüğü hem ism-i fail ve hem de ism-i meful olarak kullanılan bir kalıptır. İsm-i fail olarak kullanıldığında, "yerine geçtiği kimsenin yürüttüğü işi yürüten" anlamındadır. İsm-i meful olarak kullanıldığında ise; "yerine başkası geçen" anlamındadır.

Sözcüğün sözlük anlamlarını verdikten sonra Hz. Adem'e niçin 'halife' denildiğine dair müfessirlerin ileri sürdükleri görüşlere geçebiliriz:

a. Yeryüzünün ilk sakinleri cinler idi. Ancak yeryüzünde bozgunculuk çıkardılar, kan döktüler. Bunun üzerine yüce Allah, meleklerden oluşan bir orduyu üzerlerine gönderdi. Bu ordu o cinleri yenerek onları adalara ve dağlara sürdü. Yüce Allah, Hz. Adem'i ve soyunu o cinlerin yerine yeryüzünde halef olarak yarattı.[9]

b. Daha önce yeryüzünde melekler bulunuyordu. Yüce Allah bu melekleri yeryüzünden göğe çıkardı ve onların yerine yeryüzünde insanı yarattı. Hz. Adem ve soyu, daha önce yeryüzünde bulunan bu meleklerin halifeleridir.[10]

---

9. Bu görüş, İbnu Abbas ve Rabi' b. Enes'ten nakledilmiştir. Bkz.: Taberi, I/199-200; Ebu's-Suud, I/80.W

10. Bu görüş İbnu Zeyd'den nakledilmiştir (Taberi, I/200). Nesefi de bu görüşü desteklemektedir (*Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Pamuk Yayınları, İstanbul-Tarihsiz, I/40).

c. İnsan yeryüzünde Allah'a halife olarak yaratılmıştır. O, Allah adına Allah'ın emir ve hükümlerini uygulayacaktır. Bu görüşü tercih edenler, genellikle peygamberlerin ve onların yolundan giden salih kişilerin Allah'ın halifesi olduklarını söylerler.[11]

d. Ayetteki 'halife' sözcüğüyle, nesil nesil birbirini takip edecek ve nesillerden her birinin diğerine halef olacağı bir canlı türü kastedilmiştir.[12]

e. 'Halife' sözcüğünde hakimiyet anlamı vardır. Yeryüzünde halife olmak, yeryüzünün hakimi ve yöneticisi olmak demektir.[13]

Görüşlerin Münakaşası

Bu görüşlerden hangisinin doğru olabileceğini tesbit etmeğe çalışmadan ve görüşlerin gerekçelerini zikretmeden önce Kur'an'da bu sözcüğün hangi anlamlarda kullanıldığını görelim. Çünkü doğru anlamı tesbit ederken bunun bize yardımı olacaktır. Bu sözcüğün kullanıldığı ve konumuza ışık tutacak ayetlerden bir kaçı şöyledir:

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ

11. Bu görüş İbnu Abbas ve İbnu Mes'ud'tan nakledilmiştir. (Taberi, I/200; İbnu Kesir, I/100).
12. Taberi, bu görüşü naklederken, kimlerin bu görüşte olduklarını belirtmeden «başkaları da şöyle demiştir» ifadesini kulanmakla yetinmektedir (bkz.: Taberi, I/200). Belki de isim belirtmemesi, bu görüşün kendisine ait olması sebebiyledir. Herhalde kendisi bu görüşe meyletmekte, ancak bu görüşünde iddialı olmadığı için «başkaları» ifadesini kullanmaktadır. Nitekim İbnu Kesir de, bu ifadeden bunu anlamış olmalı ki tefsirinde bu görüşü ona nisbet etmektedir (bkz.: İbnu Kesir, I/100).
13. Bu görüşlerin tamamı, bir çok tefsirde sözkonusu edilmektedir. Müfessirlerin bir kısmı bu görüşler arasında tercih yapmakta, bir kısmı ise, tercih yapmaksızın onları nakletmektedir. Tercih yapan müfessirlerin bir kısmının yaptıkları tercihleri, değerlendirme kısmında belirtilecektir.

«Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet.»[14]

Ayetten de anlaşıldığı gibi burada 'halife', hüküm veren; yöneten anlamında kullanılmıştır. Bu nedenle insanlar arasında hak ve adaletle hükmetmesi Hz. Davud'dan istenmektedir. "Yani ey Davud, seni hükümdar yaptık ki iyiliği emredesin ve kötülükten sakındırasın. Böylece senden önceki peygamber ve salih önderlere halef olasın."[15]

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

«Sonra da, sizin nasıl davranacağınızı görmek için onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık.»[16] Yani onların yerine artık siz hükmedeceksiniz.[17]

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ

وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ

«Yine de onu yalanladılar, biz de hem onu hem de gemide onunla beraber bulunanları kurtardık ve onları (yeryüzünde) halifeler kıldık; ayetlerimizi yalanlayanları da (denizde) boğduk.»[18]

Bu ayetlerde 'halife' sözcüğü, sözlük anlamı olan; başkasının yürüttüğü bir işi, ondan sonra yüklenip yürüten anlamındadır. Ancak devralınan iş, hakimiyetle ilgili bir iştir. Nitekim Hz. Adem için 'halife' sözcüğünün kullanıldığı ayetten hemen önceki ayette: *«Allah, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.»*[19] buyurulmaktadır.

---

14. 38/Sad 26.
15. Kurtubi, XV/188; Ebu's-Suud, VII/223.
16. 10/Yunus 14.
17. Taberi, I/156.
18. 10/Yunus 73.
19. 2/Bakara 29.

Demek ki Hz. Adem'in halife kılındığı şey yeryüzünün hakimiyet ve yönetimiyle ilgili bir iştir.

'Halife' sözcüğünün Kur'an'daki kullanışlarıyla ilgili bu kısa girişten sonra müfessirlerin görüşlerine geçebiliriz:

Hz. Adem ve soyunun, daha önce yeryüzünde yaşayan ve bozgunculuk çıkarıp kan döken cinlerin halifesi olduklarına dair görüş, İbnu Abbas ile Abdullah b. Ömer'den nakledilmiştir.[20] Bu görüşte olanlar, yüce Allah'ın meleklere: *«Yeryüzünde bir halife yaratacağım.» sözünden sonra meleklerin: «Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?»* şeklindeki cevaplarından esinleniyorlar. Çünkü melekler gaybı bilmezler, bu bilgileri olsa olsa daha önce cinlerin bu durumlarına şahit olmalarından kaynaklanıyor olmalıdır. Nitekim Allah Teala, Kur'an'da cinlerin insanlardan önce yaratıldığını belirtmektedir.[21]

Hz. Adem ve soyunun, daha önce yeryüzünde bulunan ve göğe çıkarılan meleklerin halifesi olduklarına dair görüş, Zeyd b. Eslem'den rivayet edilmektedir.[22] Ancak nakledilen bu rivayette Hz. Adem'in yeryüzünde daha önce bulunan meleklerin halifesi mi, yoksa onların yürüttüğü Allah halifeliğini devraldığı mı kastedildiği net olarak anlaşılmamaktadır. Bu görüşü daha sonra nakleden müfessirler de bu görüşün gerekçesini zikretmezler. Herhalde meleklerin, Hz. Adem'in yeryüzünde halife olarak yaratılışına hoşnutsuzluklarını ima ettiren sözlerinden hareketle bu görüş ileri sürülmüştür.

Hz. Adem ve soyunun yeryüzünde Allah'ın halifesi olduklarına dair görüş ise İbnu Abbas ve İbnu Mes'ud'dan nakledilmektedir.[23] Böylece İbnu Abbas'tan

---

20. Taberi, I/157; İbnu Kesir, I/101.
21. Bkz.: 15/Hicr 27.
22. Taberi, I/157.
23. Taberi, I/157.

bu konuda nakledilen bir rivayete göre o, Hz. Adem'in cinlerin halifesi olarak yeryüzünde yaratıldığını söylüyordu. İbnu Abbas'tan yapılan nakiller konusundaki kuşkunun sebebi, bir konuda bazen iki ve bazen çok daha fazla görüşün nakledilmiş olmasıdır.

Rasulullah (s)'ın, İbnu Abbas hakkındaki: "Allah'ım, onu dinde fakih kıl ve te'vili öğret"[24] şeklindeki duası; Hz. Ömer'in, hilafeti döneminde Kur'an tefsiriyle ilgili meselelerde ona değer vermesi ve meclislerinde onu yanı başında oturtması[25] ona haklı bir şöhret kazandırmıştır. Abbasilerin akrabası olması sebebiyle de, Abbasiler döneminde halifelere yakınlık kazanmak için bazı kimseler, onun söylemediği bazı şeyleri ona nisbet etmişlerdir.

Hz. Adem'in, dolayısıyla insanoğlunun Allah'ın yeryüzünde halifesi olduğu görüşü gerek Sünni ve gerek Şii müfessirler arasında yaygın bir görüştür. Bu nedenle bu görüş üzerinde daha tafsilatlı duracağız. Biri Sünni, diğeri Şii muasır iki müfessirin bu konudaki görüşlerini ve ardından bu görüşe muhalif olanlardan İbnu Teymiyye'nin görüşünü aktarmak istiyoruz.

a. Ebu'l-Ala el-Mevdudi'nin Görüşü

Mevdudi, Hz. Adem'in Allah'ın halifesi olamayacağını ve daha önce yeryüzünde yaşamış cinlerin halifesi olduğunu savunan bir yazara cevap olarak ele aldığı bir makalesinde bu meseleye geniş yer vermektedir. Bu makalesinde "halife" kelimesinin sözlük anlamı üzerinde dururken Rağıb el-İsfahani'nin "hilafet" için zikrettiği; "Bir kimsenin yerine, kendisi bulunmadığı,

---

24. İbnu Hanbel, *Müsned*, Beyrut-1313 h., I/214; İbnu Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*, Beyrut-1981, s. 99; ez-Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut-Tarihsiz, II/161; İbnu'l-Cevzi, *Sıfatu's-Safve*, Halep-1969, I/746.
25. el-Cahız, *Risaletun fi Nefyi't-Teşbih*, II/300.

yahut öldüğü veya aciz kaldığı zaman veyahut da tazim ve teşriften dolayı bir başkasının geçmesidir" şeklindeki tarifini esas alır. Böylece hilafetin tahakkuku için yerine geçilen zatın ölmüş olması veya orada hazır bulunmaması gerekmediğini savunur.

Mevdudi, daha sonra "ha-le-fe" kökünden türetilmiş kelimelerle bunların Kur'an'daki kullanışlarına dair misaller verir ve şu neticeye varır:

"Kur'an-ı Kerim'de müstahlefün leh (yerine halife tayin edilen)e dair bir işaret ve açıklama bulunmayan yerlerde 'istihlaf'ın manası; Allah Teala, müstahlefi (halife ve naib namzedini), kendisine halife yaptı şeklindedir. Mesela; *«Allah içinizden iman edip de güzel amel işleyenleri, andolsun ki, kendilerinden evvel gelenleri nasıl halifeler yaptı ise, onları da yeryüzünde halifeler yapacaktır.»*[26] ayetinde olduğu gibi.

Ona göre

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم

«Dilerse sizi giderir de yerinize istediğini getirir.»[27] ayetinin manası; hem, yerinize başkalarını getirir, hem de aynı zamanda sizin yerinize başkasını kendisine halifeler yapar, şeklindedir.

Bu arada *«Yeryüzünde bir halife yaratacağım.»* ayetini ele alan Mevdudi, şöyle demektedir: "Şayet bu ayetin manası; 'Ben, daha önce yaşamış olanlar için yeryüzünde bir halife yaratacağım' şeklindedir denilecek olursa, acaba Kur'an'ın herhangi bir yerinde Allah Teala, insandan önce yeryüzünde yaşayanların olduğunu ve insanı onlara halife kıldığını zikretmiş midir? Eğer zikretmişse, Kur'an'ın hangi ayetinde zikretmiştir? Yok eğer

26. 24/Nur 55.
27. 6/En'am 133.

Kur'an-ı Kerim'de böyle bir şey zikretmemişse, söyleyin Allah aşkına, Arap dili ve edebiyatına göre bu iki manadan hangisi, anlayışa daha yakındır?"

Mevdudi, insanın değerli kılındığına dair bir kaç ayet naklettikten sonra, özellikle meleklerin Adem'e secde etmekle emrolunmalarının, onun Allah halifesi olduğuna daha kuvvetli bir delil olduğunu; Allah'ın kendi ruhundan üfürmesinin ise, kendinde mevcut olan sıfatları, mahdut ölçülerde ona tevdi ettiği anlamına geldiğini ve bunun da, Allah'ın halifesi olduğuna bir delil mesabesinde olduğunu ileri sürer.

Mevdudi'ye göre, *«Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler. İnsan bunu yüklendi.»*[28] ayetinde geçen emanet, hilafet manasınadır.[29]

b. Müfessir Tabatabai'nin Görüşü

Tabatabai, meleklerin: *«Yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?»* şeklindeki sözlerinin, Adem'in Allah'ın halifesi olduğuna delil olduğunu söyler. Ona göre melekler, Adem'in yeryüzüne ait bir varlık olacağını duyunca, bu özelliğinden dolayı bozgunculuk çıkarıp kan dökücü olacağını anlamış ve bunun Allah'ın halifesi olacak birine yakışmayacağını düşünmüşlerdir. Allah'a halife olacak bir varlığın Allah'a hamd ile O'nu tesbih ve takdis etmesi gerekir. Oysa Adem, yeryüzüne aittir ve böyle bir varlık Allah'ın halifesi olmaya ehil değildir. Allah da meleklere: *«Ben sizin bilmediğinizi bilirim...»* demiştir.

Tabatabai, Allah ile melekler arasında geçen bu konuşmalardan hareketle Hz. Adem'in, daha önce yeryüzünde yaşamış bir canlı türünün halifesi olduğuna değil,

28. 33/Ahzab 72.
29. Bkz.: Mevdudi, *Modern Çağda İslami Meseleler*, (Çev.: Yusuf Işıcık), Konya-1980, s. 259-270.

Allah'ın halifesi olduğu sonucuna varır. Ona göre Allah'ın, Hz. Adem'e isimleri öğretmesi de, onun Allah'ın halifesi olduğuna delildir. Ayrıca Allah'ın halifesi olmak, sadece Hz. Adem'e has bir şey de değildir, onun soyu da buna dahildir. Zira Allah'ın Adem'e isimleri öğretmesi, bilgi edinme yeteneğini ona tevdi etmesi anlamındadır ve bu durum, Adem'in soyu hakkında da geçerlidir.[30]

Netice olarak Hz. Adem'in Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak yaratıldığını söyleyenler, onun ve soyundan salih kişilerin Allah adına yeryüzünde hükmedeceklerini ve bunun halifelik anlamına geldiğini söylüyorlar.

Ehl-i Sünnet içerisinde bu görüşe karşı çıkanlar da olmuştur. Biz bu gibi konularda hassasiyeti ve derin nüfuzu ile bilinen İbnu Teymiyye'nin görüşünü nakletmek istiyoruz.

c. İbnu Teymiyye'nin Görüşü

Bir fetvasında meseleyi ele alan İbnu Teymiyye "halife"nin sözlük anlamı üzerinde durduktan ve bu kelimenin sözlükte "başkasının ardından onun yerine geçen kişi" anlamında kullanıldığını belirttikten ve bu sözcükle kök harflerinden türetilmiş sözcüklerin kullanıldığı ayetlerden bir kısmını aktardıktan sonra konuya girerek İbnu Arabi[31] gibi bazı kimselerin bu sözcükle Hz.

---

30. Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an,* Kum-Tarihsiz, I/115-116.
31. İbnu Arabi, *Fususu'l-Hikem* isimli eserinin Hz. Adem'i konu alan birinci Fasl'ında şöyle demektedir:

"Yüce ve eşsiz tanrı, sayıya sığmayan güzel isimlerinin ayan-ı sabite alemindeki suretlerini görmek diledi. İstersen -başka bir ifade ile- Tanrı vücut ile vasıflanmasından dolayı emre hasreden toplu varlık aleminde kendi aynını görmeyi ve bu görüşte kendi sırrını kendine açıklamayı murat etti diyebilirsin."

"Şu halde o ezeli olan insan, (şekliyle) hadis, zuhur ve neş'eti bakımından ebedi ve daimidir."

"Böyle olunca o da (yani Allah) nefsini bize bizimle vasfetti. Binae-

Adem'in "Allah'ın halifesi" olduğunun kastedildiğini ileri sürdüklerini belirtir. Daha sonra muhaliflerinin bu konudaki gerekçelerini şöyle sıralar:

a. Allah, insana bütün isimleri öğretmiştir. Ona bütün isimlerin öğretilmesi, onun Allah'ın halifesi olduğunu gösterir.

b. Hadiste: خَلَقَ اللّٰهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

buyurulmaktadır. Yani Allah Adem'i kendi sureti üzere yaratmıştır. Bu da Adem'in/İnsanın Allah'ın halifesi olduğunu gösterir.

c. Yaratıklar arasında Allah'ın isim ve sıfatlarını kendisinde toplayan tek varlık, insandır.

Vahdet-i Vücutçuların böylece insanı uluhiyet makamına yükseltmek istediklerini söyleyen İbnu Teymiyye Allah için bir halifenin bulunamayacağını belirterek şöyle devam eder:

---

naleyh biz onu gördüğümüz vakit kendi nefislerimizi görürüz ve o bizi gördüğü vakit kendi nefsini görür."

"Halbuki o mahluk (Adem) alemin sureti ile Hakk'ın suretinden ibaret olan iki suret arasında ancak onun birleşmesinin aynıdır. Bu suretle de Hakk'ın elidir."

"O (Adem) hem Hak, hem de halktır."

İbnu Arabi'den naklettiğimiz bu pasajlar, onun, Hz. Adem ile Cenab-ı Hakk'ı aynileştirdiğini açıkça göstermektedir. O, daha da ileri giderek şöyle demektedir:

"Bu en büyük hakikatı Allah bana öğretince ben de kitapta onun çizdiği hudut içinde olan şeyi yazdım, yoksa hakikatına erdiğim şeyleri değil." (Bkz.: *Fususu'l-Hikem,* Çev. M. Nuri Gençosman, İstanbul-1971, s. 19-28.)

Aynı anlayış vahdet-i vücutçu bütün mutasavvıflarda mevcuttur. Hepsinde Adem ile Allah'ı aynileştirme görülmektedir. Mesela, tam anlamıyla vahdet-i vücutçu olmayan fakat eserlerinde zaman zaman vahdet-i vücut felsefesinin izleri görülen Celaleddin Rumi bile şöyle demektedir:

"Şu insan sureti bir perdedir bize; yoksa bütün secdelerin kıblesiyiz biz.

Sen o sırrı gör, insanı görme de canını lutuflarla kapalım, gerçeğe ulaştıralım.

İblis, insanı Hak'tan ayrı gördü, bakışı ayrıydı onun. Sandı ki biz tanrıdan ayrıyız." (Bkz.: *Divan-ı Kebir,* Hazırlayan: Abdulbaki Gölpınarlı, İstanbul-1955, s. 255.)

Allah'ın bir halifesi olamaz. Nitekim Hz. Ebu Bekir'e: "Ey Allah'ın halifesi!" denildiğinde, "Ben Allah'ın halifesi değilim, ben ancak Rasulullah (s)'ın halifesiyim ve bu bana yeter." demiştir. Bilakis Allah başkasına halife olur. Çünkü Peygamber (s) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Allah'ım! Yolculukta yol arkadaşı sensin, geride kalan aile efradımız için halifesin. Allah'ım! Yolculuğumuzda bizimle beraber ol ve bizim yerimize geride kalan aile efradımızı gözet." Çünkü Allah diridir. Her şeye şahittir. Mülkündekileri bizzat kendisi yönetir. Mülkünde olup biten her şeyden haberdardır. Alemlerden müstağnidir, hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. O'nun mülkünde herhangi bir ortağı da yoktur.

Ancak ölen, orada hazır bulunmayan ya da işinde aciz olan için halife sözkonusu olur. Allah hakkında ise bu tür hususlar sözkonusu olamaz. Allah'ın ne bir benzeri ve ne de bir dengi vardır. İşte bu nedenle de O'nun halifesi yoktur.[32]

İbnu Teymiyye'nin söylediklerine şunları da ilave etmek mümkündür:

Aynı şekilde hilafet makamına geçtiğinde Hz. Ömer'e de, "Allah'ın halifesi" şeklinde hitap edilmesi kendisine teklif edilmiş, kendisi bunu reddetmiştir.

"Allah'ın halifesi" şeklinde bir ifadeye ne bir ayet ve ne de sahih herhangi bir hadiste rastlıyoruz. Ayrıca bu görüşte olanlar, yerine halife olunan kişinin mutlaka ölmesi, orada hazır bulunması veya aciz olmasının gerekmediği, tazim ve teşrif için de başkasının ona halife olabileceği şeklindeki ifadeleri, bir dayanaktan yoksundur.

"Halife" sözcüğüyle "Allah'ın halifesi" kastedildiğini söyleyenleri iki gruba ayırmak mümkün.

32. *Mecmuatu Fetava İbni Teymiyye*, XXXV/42-46.

Bunlardan birinci gruba göre -ki müfessirleri bu grupta mütalaa etmek gerekir- bununla insanın yeryüzünde Allah'ın emirlerini yerine getirmekle görevli bir varlık olduğunu kastederler.

İkinci grup ise, tasavvuf kesimi olup onlar bununla insanın bir takım mertebeleri katederek Allah'la bütünleşmesini kastederler.

* * *

Ayetteki "halife" sözcüğüyle nesil nesil birbirini takip edecek ve nesillerden her birinin diğerine halef olacağı bir canlı türü kastedilmiştir, şeklindeki görüşe gelince, İbnu Kesir (öl. 774/1372) bu görüşü açık açık savunmakta,[33] Taberi[34] (öl. 310/922) ile Maturidi[35] (öl. 333/944) de bu görüşe meyletmektedir.

Bu görüş, "halife" kelimesinin sözlük anlamına da aykırı değildir. Çünkü "halife" kelimesi hem ismi fail ve hem de ismi mef'ul olarak alınabilir. İsmi fail olarak alındığında, başkasının yerine geçen; ismi mef'ul olarak alındığında da başkası ona halef olan anlamındadır.

Halife'nin, hakim olan ve yöneten şeklindeki tefsirine gelince, yukarıdaki bütün anlamlarla birlikte zikredilmesi gereken bir görüştür. Adem, şunun veya bunun halifesi olsun, devraldığı iş, yönetme işidir.

---

33. İbnu Kesir, I/99.
34. Taberi, I/200.
35. Maturidi, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, Kahire-1971, I/92.

B. Hz. ADEM'İN YARATILIŞI VE MELEKLERİN ONA SECDE ETMELERİ

Hz. Adem'in topraktan yaratıldığı müteaddit ayetlerde ifade edilmektedir. Yaratılışından önce topraktan yaratılacağı meleklere haber verilmişti. Meleklerin, insanların yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağını ve kan dökeceğini bu haberden anladıklarını söyleyenler vardır. Bu haberi aldıklarında yeryüzüne ait bir varlığın kan dökücü olacağını anlamışlar, diyorlar.

Hz. Adem'in yaratılışının bir kaç evrede gerçekleştiği ayetlerden anlaşılmaktadır. Adem'in bazen topraktan,[36] bazen çamurdan,[37] bazen ateşte pişirilmiş kuru çamurdan[38] yaratıldığının ifade edilmesi bu evreleri göstermektedir. Nitekim insanın yaratılacağı toprağın, yeryüzünün muhtelif yerlerinden toplandığı, su katılarak çamur haline getirildiği, bir müddet sonra kokuşan çamurun şekillendirildiği ve kurumaya terkedildiği, pişirilmiş kuru çamur haline geldikten sonra kendisine ruh üfürüldüğü rivayetlerde anlatılmaktadır.[39] İnsanların kiminin siyah, kiminin beyaz, kiminin kızıl oluşu da, Adem'in yaratıldığı toprağın, yeryüzünün muhtelif yerlerinden toplanmış olmasından kaynaklandığı da söylenmektedir.

Adem'in yaratılışını konu alan ayetlerde sözkonusu edilen iki tabiri derinlemesine ele almak istiyoruz. Bunlardan biri: وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

«Ve ruhumdan ona üfürdüm.»[40];

---

36. 3/Alu İmran 59; 18/Kehf 37; 22/Hacc 5; 30/Rum 20; 35/Fatır 11; 40/Ğafir 67.
37. 6/En'am 2; 7/A'raf 12; 23/Mu'minun 12; 32/Secde 7; 37/Saffat 11; 38/Sad 71.
38. 15/Hicr 26, 28, 33; 55/Rahman 14.
39. Bu konudaki rivayetler için bkz.: Taberi, I/160-161.
40. 15/Hicr 29; 38/Sad 72.

diğeri ise: خَلَقْتُ بِيَدَيَّ

«İki elimle yarattığım.»[41] tabiridir.

Kimi Sufiler, burada ruhun Allah'a nisbet edilmesinden hareketle ruhun ilahiliğinden, dünyaya ait olan bedende mahpus olduğundan, aslına dönme iştiyakıyla yanıp tutuştuğundan ve beden hapsinden kurtulduktan sonra tasarruf imkanlarının çoğaldığından bahsederler. Bu nedenle ölen salih kişilerin ruhlarının, etkin görevler yüklendiklerini, insanların yardımlarına koştuklarını, kendi aralarında bir araya gelerek kararlar aldıklarını, hayattaki salih kimselerle irtibat kurduklarını iddia ederler. Ruh konusunda öyle şeyler söylüyorlar ki, sanki ruh, Allah'ın bir cüz'üdür.

Ruh gibi hakkında az bir bilgiye sahip olduğumuz bir şey hakkında söyleyeceklerimizin dini bir anlam taşıyabilmesi için mutlaka sarih nasslara dayanması gerekir. Ruh hakkında Peygamber (s)'e yöneltilen bir soruya vahiy kanalıyla şöyle cevap vermesi istenmiştir: *«De ki: Ruh, Rabbimin işlerindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.»*[42] Gerçi, 'bize az bilgi verildiği''ni bildiren

---

41. 38/Sad 75.
42. 17/İsra 85. ayette geçen "ruh" lafzıyle ne kastedildiği hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre bununla bedeni canlı tutan "ruh" kastedilmiştir. Bazıları da Kur'an'ın kastedildiğini söylerler. Cebrail'in kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

Cebrail'in kastedildiğini söyleyenler, Şuara Suresi'nin 193. ayetiyle Meryem Suresi'nin 17. ayetinde geçen "ruh" ile Cebrail'in kastedilmiş olduğunu delil olarak ileri sürerler.

Kur'an'ın kastedildiğini söyleyenler ise, hem bazı ayetlerde (bkz.: 42/Şura 52; 16/Nahl 2) bu anlamda kullanıldığını ve hem de burada ruh kelimesinin geçtiği ayetten önceki ayetlerle sonraki ayetlerde Kur'an'dan bahsedilmiş olmasını delil olarak zikrederler.

Başka ayetlerde ruhun şu veya bu anlamda kullanılmış olmasını delil olarak zikretmek yeterli bir delil değildir. Çünkü bedeni canlı tutan ruh anlamında da kullanılmıştır.

cümlede, bu bilginin ruh hakkında olduğu sarih olarak bildirilmemektedir, ama ruh hakkında yöneltilen soruya cevap olan kısımda geçmesi, ruh hakkındaki bilgimizin az olduğunu ifade etmektedir. O halde bizim için ruh konusu, gaybi bir meseledir ve bu konuda din adına ileri süreceğimiz her husus mutlaka dini nasslara dayanmalıdır. İçtihada mahal bir mesele değildir. Sufi kesimin ruh hakkında ileri sürdükleri iddiaların bir çoğu Kur'an'i herhangi bir nassa dayanmamaktadır.

Ruhun, Allah'ın canı, yani hayat sıfatının kendisi olmadığı kesindir. Çünkü Allah'ın sıfatları, Allah'ın zatıyla kaim olup başkasının zatıyla kaim olamazlar.

مِنْ رُوحِي : Benim ruhumdan" şeklindeki isim tamlamasına gelince; Allah'a izafe edilen şayet ilim, kudret, kelam, hayat gibi varlığı başkasıyla kaim olmayan bir sıfat ise, Allah'ın sıfatıdır. Ama kendi başına kaim bir nesne ya da başkasının sıfatı ise, yaratılmıştır. Allah'a izafe edilmesi, yaratılanın yaratıcısına izafe edilmesi nev'indendir. Ne var ki Allah'a izafe edilen şeyler, bu izafeden dolayı bir özellik kazanmış olurlar. Kabe'nin Hz. Salih'in devesinin, salih kulların Allah'a izafe edile-

---

Onunla Kur'an'ın kastedildiğini söyleyenlerin, önceki ve sonraki ayetlerde de Kur'an'dan bahsedilmiş olduğunu hatırlatmaları, görüşleri için önemli bir destektir.

Ancak burada ruh ile Kur'an kastedilmiş ise, soruyu sorunlar Kur'an hangi yönünü sormuş olabilirler. Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğu ve Cebrail vasıtasıyla Muhammed (s)'e vahyedildiği daha önce inmiş bir çok ayette belirtilmiştir. Ayrıca soruyu soranlar, daha önce indirilmiş kitaplar hakkında bilgi sahibidirler. "Ruh"tan söz edildikten sonra «Size az bir bilgi verilmiştir.» buyurulması da burada Kur'an'ın kastedilmemiş olduğu fikrini desteklemektedir. Çünkü değişik ayetlerde Kur'an hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Kim tarafından indirildiği, nasıl indirildiği ve niçin indirildiği bu ayetlerde belirtilmiş, muarızlar tarafından Kur'an'a yapılan itiraz ve saldırılar cevaplandırılmıştır. Oysa bedeni canlı tutan ruh, tarih boyunca felsefi düşünceye konu olmuş ve bu konuda doyurucu bir bilgiye ulaşılamamıştır.

rek" بَيْتُ اللهِ :Allah'ın evi"," نَاقَةُ اللهِ
Allah'ın devesi", " عِبَادُ اللهِ : Allah'ın kulları" şek-
lindeki tamlamalar içerisinde yer almaları böyledir. Ruhun Allah'a izafe edilmesi de bu nevidendir. Sadece iyi ruhlar Allah'a izafe edilirler, kötüleri izafe edilmez.[43]

Ölüm sayesinde ruhun, dünyaya ait olan beden hapsinden kurtulup daha geniş tasarruf yetkisine sahip olduğu şeklindeki iddia, hiç bir dini temele dayanmamaktadır. Ruhun daima iyiye, dünyaya ait olan bedenin ise, insanı daima kötülüğe doğru çektiği şeklindeki iddianın da bir temeli yoktur. İnsanın ruh ve bedenden oluştuğu doğrudur. Ancak iyi insan, bu iki şeyin birlikte kararlarıyla, kötü insan da bu ikisinin kararıyla ortaya çıkar, bu ikisinin çatışması sonucu değil. İnsana kötüyü seçme imkanı da, iyiyi seçme imkanı da verilmiştir. Ne yalnız başına ruh ve ne de yalnız başına beden bir anlam ifade eder. İnsanın bir kimlik kazanıp mükellef olması, ancak ruh ve bedenin bir araya gelmelerinden sonradır.

İnsanın ruh ve beden şeklinde bir taksimata tabi tutulması ve ruhun semavi olmakla, bedenin ise dünyevi olmakla nitelendirilmesi dini nasslardan kaynaklanan bir değerlendirme değildir.

Hz. Adem'in yaratılışını konu alan ayetlerde geçen "iki elimle yarattığım" şeklindeki ifadeye gelince, halef dediğimiz kelamcıların te'vil ettikleri ayetlerdendir. Onlara göre Allah hakkında kullanılan bu gibi ifadeler te'vil edilmediği takdirde Allah'ı kullarına teşbih ve tescim sözkonusu olur. Buradaki "iki el" ifadesinin mecaz olduğunu ve bunun "Allah'ın kudreti" şeklinde tevil edilmesi gerektiğini söylerler.

43. İbnu Teymiyye, *el-Cevabu's-Sahih li men Beddele Dine'l-Mesih*, cüz, II/128.

İbnu'l-Kayyim, Kur'an'da Allah hakkında "yed: el"in kullanılışıyla ilgili geniş malumat vermektedir. O, özet olarak şöyle diyor:

Allah hakkında "yed" sözcüğü tekil, tesniye ve çoğul olmak üzere üç şekilde kullanılmaktadır. " بِيَدِهِ الْمُلْكُ Hükümranlık O'nun elindedir."[44] ayetinde tekil; " مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا : Ellerimizin yaptıklarından"[45] ayetinde çoğul; " خَلَقْتُ بِيَدَيَّ : İki elimle yarattığım"[46] ayetinde ise, tesniye (ikil) olarak kullanılmıştır. Tesniye şeklindeki kullanış hariç diğer iki kullanışın mecaza açık bir kullanış olduğuna dikkat çeken İbnu Kayyim, tesniye olarak kullanışında ise bu ihtimalin olamayacağını söyler. Çünkü burada " خَلَقْتُ : yarattım" fiili kullanılıyor, fiilin sonunda Allah'a işaret eden tekil zamiri " ت " kullanılmış ve ardından " ب " cer edatı ile fiil geçişli kılınmıştır. Böyle kullanışlarda fiil elin sahibine değil, bizzat elin kendisine nisbet edilmiş olur ve mecaz durumu ortadan kalkar.

Abdullah b. Ömer'in "Allah eliyle sadece üç şeyi yaratmıştır: Firdevs cennetinin ağaçlarını elleriyle dikmiştir. Tevrat'ı da eliyle yazmıştır." sözünü de hatırlatan İbnu Kayyim, sözlerine şöyle devam eder: Şayet el'den maksat kudret olsaydı, kudret sadece bu üç şeye has değildir. Diğer şeyler de Allah'ın kudretiyle yaratılmıştır ve Adem'in bu yaratılışından dolayı diğer yaratıklara bir üstünlüğü olmazdı.

---

44. 67/Mülk 1.
45. 36/Yasin 71.
46. 38/Sad 75.

Peygamber (s) de bize şunu haber vermektedir: "Kıyamette mevkıf ehli Adem'e gelip şöyle diyecekler: Ey Adem, sen insanların babasısın, Allah seni elleriyle yaratmıştır." Yine Hz. Adem, Hz. Musa'ya cevap verirken şöyle demiştir: "Allah sadece seninle konuştu ve sana indirdiği levhaları -başka bir rivayette, Tevrat'ı- eliyle yazdı." Bu, en sahih hadislerdendir. Yine meşhur bir hadiste şöyle denilmektedir: "Melekler şöyle dediler: Ey Rabbimiz, Ademoğullarını yarattın; yiyorlar, içiyorlar, evleniyorlar, bineklere biniyorlar. Dünya onların olsun, ahiret de bizim. Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: Elimle yarattığım ve ruhumdan kendisine üfürdüğüm kişinin soyundan salih olanları, kendisine 'ol' dediğim ve bu 'ol' emri ile yaratılanlar gibi kılmam."

İşte bu özellik " خَلَقْتُ بِيَدَيَّ " ifadesinden anlaşılıyor. Şayet bu ifadenin anlamı, " مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا " ifadesinin aynı olsaydı, Adem'in yaratılışı ile hayvanların yaratılışı arasında bir fark olmazdı.[47]

İbnu'l-Kayyim'in bu anlattıklarına hak vermemek mümkün değil. Arap dilindeki bu ince farklılığın farkında olan selef el ve benzeri sıfatları tevil etmekten ve onları mecaza hamletmekten kaçınmışlardır.

Hanefi mezhebinin imamı Ebu Hanife (öl. 150/767) "yed : el" sıfatı ile ilgili olarak şöyle demektedir: "El'den maksat Allah'ın kudreti, yahut nimetidir denilemez. Zira bu türlü tevillerde Allah'ın sıfatlarını iptal vardır. Allah'ın sıfatlarını iptal ise, Kaderiyye ve Mutezile taifesinin sözleridir. Lakin Allah'ın eli, keyfiyetsiz olarak sıfatıdır."[48]

---

47. İbnu'l-Kayyim, *et-Tefsiru'l-Kayyim*, Beyrut-Tarihsiz, s. 421-422.
48. Aliyyu'l-Kari, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, (Çev. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul-1969, s. 105.

İmam el-Eş'ari de (öl. 324/938) *el-İbane an Usuli'd-Diyane* isimli eserinde Allah'ın sıfatlarından bahsederken sapık fırkaların ve özellikle Mutezile'nin, Kur'an'ı kendi hevalarına göre tevil ettiklerini; bu konuda ne Allah'tan, ne Rasulünden, ne de Seleften nakledilen bir delile dayanmadıklarını, Yüce Allah: *«Yalnız Rabbinin celal ve ikram sahibi vechi (yüzü) baki kalacaktır.»*[49] buyurduğu halde Allah'ın yüzünün bulunmadığını; *«İki elimle yarattığımı.»*[50] buyurduğu halde elinin bulunmadığını; "gözlerimizin önünde akıp gidiyordu" buyurduğu halde gözünün bulunmadığını söylediklerini ifade ederek bu tür tevillere karşı çıkmaktadır.[51]

Allah'ın sıfatları konusunda sağlıklı ve tutarlı bir inanca sahip olmak için şu üç temel hususun göz önünde bulundurulması gerekir:

a. Allah'ın sıfatları kendi şanına layık olup yaratıkların sıfatlarına benzemekten münezzehtir.

b. Kur'an'da Allah hakkında isbat edilen sıfatlara tevilsiz iman edilmesi gerekir.

c. Allah'ın sıfatlarının keyfiyeti, insan aklının idrakinin ulaşamayacağı bir husustur. Bu nedenle keyfiyetlerini araştırmak hem beyhude bir çabadır ve hem de bid'at olup yasaklanmıştır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Onların önlerindekini ve arkalarındakini (geçmişlerini ve geleceklerini) bilir. Onlar ise bilgice O'nu kavrayamazlar.»*[52] Bilgice Allah'ın zatını kavramak insan aklı için imkandışı bir husus ise, sıfatlarını kavramak da imkan dışıdır.

Adem, insan şekline getirilip kendisine ruh üfürüldükten sonra melekler, Allah'ın emrine uyarak ona secde ettiler. Sadece İblis Allah'ın bu emrine uymadı;

---

49. 55/Rahman 27.
50. 38/Sad 75.
51. *el-İbane*, Medine-1975, s. 6-8.
52. 20/Taha 110.

Adem'e secde etmekten kaçındı. İblis'in secde etmekten kaçınması ve bu konuda ileri sürdüğü gerekçeyi ileri de göreceğiz.

Yüce Allah, yeryüzünde bir halife yaratacağını meleklere haber verdiğinde onlar, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek bir varlığı yaratmasına olan şaşkınlıklarını gizleyemememiş; niçin böyle birini yaratacağını sormuş ve kendilerinin, kendisini hamdle tesbih ve takdis ettiklerini belirterek Allah'tan kendilerini yeryüzünde halife kılmasını edep dahilinde ima yollu dile getirmişlerdir. Yüce Allah, yapılan bu muhaverede yaratılacak olan insanın bir bakıma savunmasını üstlenerek, onların bilmediği şeyleri kendisinin bildiğini hatırlatmıştır. Onlar da bu hatırlatma üzerine O'nu tenzih ederek bildikleri ne varsa hepsini kendisinden öğrendiklerini belirtmiş ve itaat etmişlerdir. Adem'e secde emrini de tereddütsüz yerine getirmişlerdir.

Meleklerin tam bilmedikleri bir konuda görüş serdederek yanılmalarının haber verilmesinin bize ışık tutan yönlerinden biri: Bilmediğimiz bir konuda konuşmamızın doğru olmayacağıdır. Nitekim bu hususu Peygamberimizin şahsında tabilerine de emredilmiştir:[53] *«Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme.»*[54]

Yüce Allah, meleklerin bilmediği Adem'deki bir meziyeti onlara göstermek istedi. Bu meziyet, Adem'in niçin halife kılındığını da cevaplıyordu:

«Allah Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip, 'eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin' dedi. Melekler: "Ya Rab, seni noksan sıfatlardan tenzih eder ve kemal sıfatlarla tavsif ederiz ki, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alim ve hakim olan

---

53. Maturidi, *Te'vilat*, I/99.
54. 17/İsra 36.

ancak sensin.' dediler. (Bunun üzerine): 'Ey Adem, onların isimlerini meleklere anlat' dedi. Adem, onların isimlerini onlara anlatınca 'Ben size, göklerde ve yerde görülmeyenleri bilirim. Bundan da öte gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?' dedi.»[55]

Adem'in bilgi edinebilme ve irade sahibi oluşu, yeryüzünde halife oluşunun gerekçesi olarak bu ayetlerde takdim edilmektedir. Böylece Hz. Adem'in şahsında insan olmanın meziyetleri de tamamlanmış oldu:

a. Allah'ın onu kendi eliyle yaratması.

b. Ruhundan ona üfürmesi.

c. Meleklerin ona secde etmeleri.

d. Bütün eşyanın isimlerinin ona öğretilmesi.

Ancak bu meziyet ve imkanlara karşı Adem ve soyu, bir takım yükümlülüklerle sorumlu tutulmuşlardır. Onlardan bu yükümlülükleri yerine getiren üstün vasfını devam ettirecek ve daha büyük mükafatlarla mükafatlandırılacaktır. Yerine getirmeyenleri ise, hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşecek ve cezalandırılacaktır.

1. İblis Secde Etmiyor

İblis'in, Adem'e secde etmekten kaçınması konusuna geçmeden önce, İblis ve İblis'in aslı olan cinlerden bir nebze bahsetmek istiyoruz.

Cinler, hem insanlardan ve hem de meleklerden farklı yaratıklardır. Cin diye isimlendirilmeleri, görünmemeleri sebebiyledir. Cinler, ateşten yaratılmış olup[56] yaratılışları insandan öncedir.[57] Nasıl Adem insanların atası ise İblis'in de cinlerin atası olduğunu[58] söyleyenler

---

55. 2/Bakara 31-33.
56. 55/Rahman 15.
57. 15/Hicr 26-27.
58. İbnu Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetava*, IV/235, 346.

olmuşsa da, bu konuda kesin bir nass mevcut değildir.

Cinler de insanlar gibi mükelleftirler. Aralarında mümin olanı, kafir olanı vardır. Dolayısıyla yaratılışlarındaki hikmet, insanların yaratılışındaki hikmetin aynıdır, yani Allah'a ibadet ve itaattır.

Bir yerden bir yere intikal konusunda insanlardan daha süratlidirler.[59] İnsanlardan önce fezaya çıkmışlardır. Ancak fezada yükselirken onlar için bir sınır çizilmiştir ve onu aşamazlar.[60] Bazı keşifleri insanlardan önce gerçekleştirdikleri söylenmektedir.[61] Şeytan da cinlerden olup onun İblis diye isimlendirilmesi, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olması sebebiyledir. Kur'an'da "tağut" diye de isimlendirilmiştir.[62]

İblis'in secde emrine uymadığı müteaddit ayetlerde belirtilmiştir. Secde etmemesine gerekçe olarak, kendisinin ateşten, Adem'in ise çamurdan yaratılmış olmasını ileri sürmüştü. *«Bütün melekler secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi. Çünkü o büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu. Allah: 'Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden mi oldun?' dedi. İblis: 'Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın.' dedi.»*[63]

Tabir caizse İblis olaya ırkçı bir açıdan baktı. Bu bakış açısı onda böbürlenme ve gurur doğurdu. Irkçı bir açıdan diyoruz, çünkü üstünlüğü soyda aramaktadır. İnsanlardan ırkçılar da olaylara daima bu açıdan bakarlar. İlgisi olsun olmasın her olaya bu açıdan bakar, başka ırklardan olanları küçümser, gurura kapılırlar. Tutarlılık açısından bakıldığında insanlardan ırkçılar, İblis'ten daha geriler. Hiç olmazsa onun aslı ayrı idi. Oysa insanların, dolayısıyla ırkların hepsi aynı asıldandır.

---

59. 27/Neml 39-40.
60. 72/Cin 8-9.
61. İbnu Teymiyye, a. g. e., XI/309.
62. 4/Nisa 76.
63. 7/A'raf 12.

Söz, İblis'in secde etmemesinden açılmışken başka bir hususa da temas etmek istiyoruz.

Kimi müslümanlar, daha önce almış oldukları kültüre ters düşen ya da daha önce duymadıkları akli bir değerlendirmeyle karşılaşıp kendi tezlerini savunamadıklarında "zaten ilk kıyas yapan ve akıl yürüten şeytan (iblis)dır" der ve bu yolla işin içinden çıkmaya çalışır. Karşı tarafı da şeytanın yolunu takip etmekle itham ederler. Buna ilave olarak Hz. Ali'nin şöyle dediğini iddia ederler: "Dinde aklın yeri yoktur, eğer yeri olsaydı, mestlerin üstü değil, altı meshedilirdi."

Bu müslümanların, akli değerlendirmelere karşı çıkmalarının temelinde Ehl-i Sünnet alimleriyle Mutezile ve bir takım filozofların arasında geçen fikri tartışmalar yatmaktadır. Çünkü Mutezile ve filozofların akılcı oldukları ve bu nedenle saptıkları çoğu zaman ileri sürülmüş, meselenin detaylarına inilmemiştir.

Her şeyden önce hemen şunu belirtelim ki, ilk akli değerlendirme şeytan tarafından değil, melekler tarafından yapılmıştır. Çünkü henüz Hz. Adem yaratılmazdan önce Yüce Allah bir halife yaratacağını meleklere haber verdiğinde, «Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?» demek suretiyle akli bir değerlendirmede bulunmuş oluyorlardı. Yüce Allah: «Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.» buyurmakla, akli bir değerlendirme yaptıklarından dolayı değil, eksik bir bilgi ile sonuca varmaya çalışmalarından dolayı onları kınamıştır. O halde akli bir değerlendirmenin doğru bir sonuca varabilmesi için her şeyden önce o konuda eksik bir bilginin olmaması gerekir. Kaldı ki, meleklerin mi yoksa şeytanın mı önce akıl yürüttüğü önemli bir husus da değildir.

Ayrıca şeytanın hareket noktası, sağlıklı bir akıl yürütme değildir. Onun yaptığı, eskilerin deyimiyle

kıyas maalfarıktır. Birbirleriyle ilgili olmayan hususlar arasında bir kıyas yapmaktır. Aklı, heva ve kıskançlığına uydurmaya çalışmaktır.

İkinci dönem Mutezililerin ve filozofların sapmaları ise, akılcı oluşlarından değil, gaybi hususlarda ve sağlıklı temellere dayanmaksızın aklı kullanmış olmalarındandır. Gaybi konular, aklın alanına giren meseleler değildir; salt akılla bu gibi meseleler sonuca bağlanamaz. Onların hataları, müşahede alemi ile gayb alemini bütünüyle aynı kabul edip onları birbirlerine kıyaslamalarıdır. Ya da, kainatın yaratılışı gibi gözlemlenmesi mümkün olmayan ve tekrarı sözkonusu olmayacak olan bir konuda akılla yola çıkmalarıdır. Haddi zatında onlar, bu tavırlarıyla aklın gereğine uymamış, akla da, kendilerine de ihanet etmişlerdir. Netice olarak onlar da eksik bir bilgiyle yola çıkıp sonuca varmak istemişlerdir.

Hz. Ali'nin sözüne gelince, eğer böyle bir söz söylemişse, ibadet gibi konularda aklın değil, nassın esas alınması gerektiğini, çünkü ibadet ve ibadet şekilleri gibi konularda aklın bir fonksiyonunun olmayacağını anlatmak içindir. Akıl sonuca varırken beş duyunun kendisine hazırladığı malzemelerden yola çıkar. Bu gibi meseleler ise, bir bütün olarak, başka bir ifadeyle bütün yönleriyle aklın alanına giren meseleler değildir. İbadetlerin tesbiti ve şekilleri vahyin tesbit edeceği hususlardır.

Beş yüz küsur yerde aklı kullanmayı, akletmeyi teşvik eden bir kitabın -Kur'an'ın- mensupları, aklı kullanmaya karşı çıkamazlar, çıkmamalılar. Aklı kullanmaktan korkmamalılar. Yeter ki onu kuralları içerisinde kullanmış olsunlar.

2. İblis Cennetten Kovuluyor

İblis emre isyan ettikten sonra Allah'ın ona verdiği ceza, cennetten kovulması ve lanetlenmesidir. İblis, bu

cezayı bir türlü hazmedememiştir. Cennetten kovulmasına ve lanetlenmesine Hz. Adem sebep olmuştur. Adem'e hınçla dolmuştur. Haddizatında kovulmasının asıl sebebi Allah'ın emrine karşı gelmesidir ama onun gözünde sebep Adem'dir. Bu da onun sağlıklı bir mantığa sahip olmadığını gösterir.

İblis, Adem ve zürriyetinden öç almayı planlar. Bu husus A'raf Suresi'nde geniş bir şekilde anlatılmıştır:

«Allah (İblise): 'Sana emrettiğim vakit seni secde etmekten alıkoyan nedir? dedi.

(İblis): 'Ben ondan daha hayırlıyım, çünkü beni ateşten yarattın' dedi.

- (Allah): 'Öyle ise, dedi, oradan in. Orada büyüklük taslamak senin haddine değildir. Çık, çünkü sen aşağılıklardansın.

- (İblis): 'Bana, insanların tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver' dedi.

(Allah): 'Haydi sen mühlet verilenlerdensin' dedi.

- (İblis): 'Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları (insanları) saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın' dedi.

- (Allah): 'Haydi sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım' dedi.»[64]

Hicr Suresi'nde de olay benzeri bir şekilde ifade edilmektedir. Şöyle ki:

(Allah): Ey İblis, neden secde edenlerle beraber secde etmedin? dedi.

- (İblis): Ben kokuşmuş bir balçıktan yarattığın bir insana secde edemem, dedi.

---

64. 7/A'raf 12-18.

- Bunun üzerine Allah: Öyle ise oradan çık! Çünkü artık kovuldun. Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır, dedi.

- (İblis) dedi ki: Ey Rabbim! Andolsun ki beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan ihlasa erdirilmiş kulların hariç, dedi.

- (Allah) dedi ki: İşte benim gözetmem gereken doğru yol budur. Şüphesiz kullarım (benimdir). Onların aleyhine sana verilmiş bir hakimiyet yoktur. Ancak azgınlardan sana tabi olanlar hariç. Muhakkak cehennem onların hepsine vadolunan yerdir.»[65]

İsra Suresi'nde de olay benzeri ifadelerle anlatılmaktadır.[66]

Hiç şüphesiz yüce Allah, İblis'in niçin Hz. Adem'e secde etmediğini ve niçin secde etmediğine dair sorulacak sorulara ne cevap vereceğini önceden biliyordu. Ancak İblis'e ceza verilmezden önce savunmasının alınması gerekiyordu. Kendisine, kendisini savunma imkanı verilmeliydi. Allah'ın adaleti bunu gerektirir. Meselenin bir yönü de biz insanları ilgilendirmektedir. Böylece bizler de İblis'in bize taşıdığı kini ve hak yoldan bizleri ayırmak için başvuracağı yolları öğrenmiş oluyoruz. İblis ve onun zürriyeti ile Adem ve zürriyeti arasındaki düşmanlık, Adem'in yaratılışından ta kıyamete kadar devam edecektir.

3. Hz. Adem de Cennetten Çıkarılıyor

Yüce Allah, Adem'e kendisiyle huzur bulacağı bir eş de yaratmış ve onlara şöyle buyurmuştu:

---

65. 15/Hicr 32-43.
66. Bkz.: 17/İsra 62-65.

«Ey Adem, sen ve eşin beraberce cennete yerleşin, orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yeyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz.»[67]

Yüce Allah bir uyarıda da bulunmuştu. Sakın İblis'in oyununa gelmeyesiniz, o sizi cennetten çıkarmaya çalışacak:

«Ey Adem, bu (İblis) senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersiniz. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaklığın sıkıntısını duymayacaksın.»[68]

Adem ile Havva'ya, ağaca yaklaşmamalarına dair yasak, Bakara ve A'raf Suresi'nde aynı lafızlarla geçmektedir:

وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

«Sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz.»[69]

Adem'le Havva'nın kendisinden yemeleri yasaklanan ağaç neydi? Müfessirlerin kimisine göre buğday idi, kimine göre üzümdü, kimine göre incir idi. Ancak bu görüşlerden hiç birinin sahih bir dayanağı yoktur. Ne ağacı olduğu bir anlam ifade etmiş olsaydı, Kur'an'da ne olduğu belirtilirdi. Şu veya bu ağaç olabilir. Burada önemli olan, Adem'le Havva'nın iradelerinin ölçülmesi ve öncesinden İblis'in hilelerinden sakındırılmalarına rağmen onun oyununa gelmiş olmalarıdır. İnsanların ataları bu imtihanı kaybetmişlerdir.

---

67. 2/Bakara 35.
68. 20/Taha 117-119.
69. 2/Bakara 35; 7/A'raf 19.

İblis, kıyamete kadar devam edecek görevine başladı:

«Şeytan, çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve Rabbiniz, sırf melek olursunuz veya ebedi kalanlardan olursunuz diye sizi bu ağaçtan men etti, başka bir sebepten değil, dedi. Ve onlara: 'Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim' diye yemin etti.»[70]

«Sonunda şeytan onun aklını karıştırıp 'ey Adem, sana ebedilik ağacını ve eskimeyen bir saltanatı göstereyim mi?' dedi.»[71]

Şeytan, Adem ve zürriyetini aldatmak için bir çok yolu deneyeceğini söylemişti. İlk tecrübesinde de başarılı oldu. Adem'le Havva'ya yeminler ederek bu ağaçtan yedikleri takdirde daha kârlı çıkacaklarını anlattı. Onların hayal ve umutlarını istismar etti. Kârlı çıkacaklarına dair onlara bir çok alternatif sundu. İnsanda mevcut olan meraktan da yararlandı. O ağaçtan yedikleri takdirde melek olabileceklerini, ebedileşeceklerini, sonsuz bir saltanata kavuşabileceklerini onlara fısıldadı.

Hz. Adem ile Havva, şeytanın bu telkinatına aldandılar. Yüce Rabbimiz, şeytanın oyununa gelişlerini şöyle anlatmaktadır:

«Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde bulundukları yerden onları çıkardı. Bunun üzerine 'bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır' dedik.»[72]

«Böylece onları hile ile aldattı. Ağacı tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerine örtmeğe başladılar. Rableri onlara:

---

70. 7/A'raf 20-21.
71. 20/Taha 120.
72. 2/Bakara 36.

- Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi? diye nida etti.

(Adem'le eşi) dediler ki:

Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.

(Allah) buyurdu:

- Birbirinize düşman olarak inin, sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır.»[73]

Adem, şeytanın oyununa nasıl geldi? Müfessirler bu konuda değişik görüşler ileri sürürler. Şöyle ki:

a. Adem'e o ağaçtan yememesi emri verildiğinde Adem, o ağacın kendisinden yemeyeceğini, aynı cinsten olan başka ağaçlardan yiyebileceğini zannetti. Aynı cinsten olan başka bir ağaçtan yedi ve böylece Allah'ın emrine muhalefet etti. Ağaçtan yemesi, kasdi bir davranış değildi, yanlış bir içtihad sonucu idi.[74]

b. Bu olay, Adem'in peygamberliğinden önce gerçekleşmiştir.[75] Onun peygamber oluşu bu olaydan sonradır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى

«Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti, (doğru) yola iletti.»[76] Ayette sözkonusu edilen seçme, peygamberlikle ilgilidir.[77]

---

73. 7/A'raf 22-24.
74. Hatta bazıları, Adem'in o ağaçtan bilerek yemediğini, eşi Havva'nın ona içki içirip onu sarhoş ettikten sonra yedirdiğini söylerler (bkz.: Hatib Şirbini, *es-Sıracu'l-Münir,* 2. baskı, Beyrut-Tarihsiz, I/50). Şeytanın nasıl cennete girdiği hususunda da, kimi müfessirlerin muhayyilelerinin uydurduğu bir çok senaryo vardır.
Bütün bunlar sahih bir rivayete dayanmadığı için onları zikredip okuyucuyu meşgul etmek istemiyoruz.
75. Fahruddin er-Razi, *Peygamberlerin Masumiyeti,* (Çev. Hasan Fehmi Ulus), İstanbul-1986, s. 35.
76. 20/Taha 122.
77. Kurtubi, XI/257.

c. Adem, Allah'ın yasaklamasını unutarak o ağaçtan yemiştir. Nitekim bu husus Kur'an'da da anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا

«Andolsun biz, önceden Adem'e (o ağaçtan yememesini) tavsiye etmiştik, (bizim tavsiyemizi) unuttu. Biz onda bir azim ve sebat bulamadık.»[78] Unutarak yapılan davranıştan dolayı kişi sorumlu değildir.[79]

Adem'in bu davranışının, kendisine peygamberlik verilmezden önce olduğu muhtemeldir. Hz. Adem'in peygamber olduğu Kur'an-ı Kerim'de sarahaten anlatılmamakla birlikte pegyamber olduğu sahih hadislerde belirtilmektedir. Ancak peygamberliğin kendisine ne zaman verildiği kesin olarak belli değildir. Olayın kendisine peygamberlik verilmezden önce mi yoksa sonra mı olduğu, peygamberlerin masumiyeti konusunu ilgilendirdiği için üzerinde uzunca durulmuştur. Peygamberliğin masumiyeti konusunu ileride ele alacağız.

İleri sürülen ilk görüşün hiç bir dayanağı yoktur. Tamamen indi bir tevildir. *«Adem Rabbine asi olup şaşırdı.»*[80] ayetiyle Adem'in, şeytanın oyununa geldiğini ifade eden ayet[81] bu ihtimali tamamen ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca bu görüş, Allah'ın yasağını Adem'e net olarak bildirmediği ve adeta onu oyuna getirmek için emrini kapalı kıldığı gibi bir sonuç ortaya çıkar ki Allah bundan münezzehtir.

Üçüncü görüşe gelince, Kur'an'ın sarih nassına dayanmaktadır. Ancak buradaki « نسى » "Unutma"

78. 20/Taha 115.
79. Bu görüş İbnu Abbas'tan nakledilmiştir (bkz.: Kurtubi, XI/251).
80. 20/Taha 121.
81. 20/Taha 120.

nın ne anlamda kullanıldığını iyi tesbit etmek gerekir.

Buradaki « نسي »nın ne anlama geldiğini tesbit etmeden önce bu sözcüğün lügat anlamı ile Kur'an'daki kullanılışını kısaca görelim:

« نسي »nın lugat anlamı, unutmaktır. Ancak her unutma aynı sebepten kaynaklanmaz ve dolayısıyla her unutma cezasız değildir.

Rağıb el-İsfahani'nin de dikkat çektiği gibi unutmanın üç sebebi vardır:

a. Hafıza za'fiyetinin neden olduğu unutma.

b. Gaflet/umursamazlığın sebep olduğu unutma.

c. Kasden unutma. Kişi, bir şeyi unutmak ister; bunun için çabalar ve nihayet unutmak istediği şey zihninden silinir.[82]

Kur'an'da kınanan "unutma", üçüncü şıkka girer.[83] Müfessirler bu anlamdaki unutmayı "terketme" sözcüğüyle karşılarlar.[84]

Hz. Adem'in unutması normal yani hafıza za'fından kaynaklanan bir unutma mıydı, yoksa umursamazlıktan kaynaklanan ya da kasdi bir unutma mıydı?

« وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا » ifadesini: "Adem'de bir ciddiyet ve sebat bulamadık" şeklinde anlayanlar, buradaki "unutma"yı "terketme" ile tefsir etmişlerdir. Onlara öre, Adem'in ağaçtan yemesi ve İblis'in telkinlerine aldanması, yüce Allah'ın kendisine yaptığı uyarıyı önemsememesinden ve nihayet bu uyarıyı unutmasından kaynaklanmaktadır. Eğer ciddi davransaydı ve sebat gösterseydi İblis ayağını kaydıramaz ve onu aldatamazdı.[85]

Ama « وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا » ifadesini: "Günah işlemeye Adem'i azimli bulmadık" şeklinde tefsir edenler,

82. Rağıb el-İsfahani, *Müfredat*, s. 491.
83. Aynı kaynak ve aynı yer.
84. İbnu'l-Cevzi, *Nüzhetu'l-A'yun*, s. 579-580.
85. Ebu's-Suud, VI/44-45.

buradaki unutmayı normal bir unutma olarak değerlendirirler.[86]

Adem'in unutmasının nasıl bir unutma olduğunu tesbit için, ön yargılardan arınarak Kur'an'ın anlattıklarına bir daha dönüp bakalım. Kur'an bu davranışı nasıl değerlendiriyor? Bu konuyla ilgili ayetler şöyle:

«Bu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.»[87]

«Ey Adem bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulur sıkıntı çekersiniz.»[88]

Bu ayetlerde anlatılanlar, olayın vukuundan önce Allah tarafından Adem'e yapılmış uyarılardır. Ağaçtan yediği takdirde zalimlerden olacağı ve bir takım sıkıntılara katlanmak mecburiyetinde kalacağı belirtiliyor.

O ağaçtan yedikten sonra ise, bu davranışı şöyle değerlendiriliyor: *«Adem Rabbine asi olup şaşırdı.»*[89]

Adem'in bu davranışından sonra tevbe ettiği ve tevbesinin kabul edildiği de Kur'an'da bildirilmektedir.[90]

Konuyla ilgili bu ayetler göz önünde bulundurulduğunda, hiç kuşkusuz Adem'in unutması, hafıza za'fiyetinden kaynaklanan normal bir unutma olamaz.

---

86. İbnu Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, 2. Baskı, İsa el-Babi el-Halebi-1968, III/1249; Sabuni, *en-Nübüvvetu ve'l-Enbiya*, s. 62; es-Seyyid Sabık, *el-Akaidu'l-İslamiyye*, Beyrut-Tarihsiz, s. 185.
87. 2/Bakara 35; 7/A'raf 19.
88. 20/Taha 117.
89. 20/Taha 121.
90. 2/Bakara 37.

C. PEYGAMBERLERİN MASUMİYETİ

Peygamberler, seçkin kullardır. Terbiye ve eğitimlerini yüce Allah üstlenmiştir. Onların hayatları başkaları için örnek edinilecek bir modeldir. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *«İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer bunlar onları inkar etselerdi, derhal biz, onları inkar etmeyecek bir toplumu onlara vekil bırakırdık. İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy.»*[91]

Yine şöyle buyurmaktadır: *«Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine, hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Onlar, bize ibadet eden kimselerdi.»*[92]

Bu nedenle diğer insanlardan farklı olarak onlarda bulunması zorunlu olan bir takım sıfatları vardır. Bunlar: Sıdk (doğruluk), emanet (güvenirlilik), tebliğ, fetanet (üstün zeka) ve ismet sıfatlarıdır. Bazıları bu sıfatlara vücut sağlığını da ilave ederler. Peygamberlik görevinin yerine getirilebilmesi ve bu görevi yerine getirirken insanları tiksindirecek ve onları uzaklaştıracak bir vücut arızalarının bulunmaması gerektiğini söylerler. Biz bu sıfatlardan ismet sıfatı üzerinde duracağız.

Sözlükte ismet, men etmek ve korumak anlamına gelir.[93] Kur'an-ı Kerim'de de korumak,[94] kurtarmak[95] ve sım sıkı sarılmak[96] anlamlarında kullanılmıştır.

Istılahta ne anlama geldiği konusunda farklı tarifler verilmiştir. Farklı tarifler, ismet konusundaki farklı

---

91. 6/En'am 89-90.
92. 21/Enbiya 73.
93. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XII/403.
94. 5/Maide 67.
95. 11/Hud 43.
96. 3/Alu İmran 101, 103.

anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Ancak bu tariflerde ortak nokta, peygamberlerin, Allah'ın koruması altında oldukları ve çirkin davranışlardan onları korumasıdır.

İsmet'in Mahiyeti

İsmetin mahiyet ve hakikati konusunda farklı iki görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birine göre, Allah peygamberlere emirlere itaat gücü verdiği halde masiyet işlemeye güç vermemiştir. Diğer görüşe göre ise, Allah onlara günah işleme güç ve iradesi vermiş ancak kendileri bu gücü kullanmamışlardır, Allah'ın lutfuyla bu gücü kullanmaktan alıkonmuşlardır.

Peygamberlerin masumiyeti Kur'an'da nass olarak geçmemektedir. Ayetlerin dolaylı anlatımından bu sıfat çıkarılmıştır.

Önemli müslüman fırkaların tamamı, peygamberlerin büyük günah işlemediklerini, Allah'tan aldıkları talimatı insanlara aktarırken Allah'ın koruması altında olduklarını yani bu hususlarda masum olduklarını söylerler.

Ancak küçük günah işleyip işlemedikleri hususunda alimler arasında ihtilaf vardır. Alimlerin bir kısmına göre onlar, küçük günah işlerler ama işledikten sonra tevbe eder ve bir daha o günahı işlemezler. Diğer bir kısmına göre onlar asla günah işlememişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de bazılarına yöneltilmiş kınamalar, evla olanı terketmelerinden dolayıdır, yoksa günah işlemiş olduklarından dolayı değil. Bu görüşte olanlara göre evla olanı terketmeleri de ya unutmaktan veya yanlış içtihaddan kaynaklanır. Şimdi her iki tarafın delillerini görelim.

Peygamberlerin Günah İşlemediklerini Söyleyenlerin Delilleri

Daha önce de anlattığımız gibi peygamberlerin ismeti bazı ayetlerin dolaylı anlatımından çıkarılmıştır. Bu konudaki ilk müstakil eser yazan, İmamiyye fırkasının ileri gelenlerinden eş-Şerif el-Murtaza'dır. Ehl-i Sünnet kelamcılarından da Fahruddin er-Razi'dir (öl. 606/1209).

İsmet konusunda en aşırı görüşü Şiiler ileri sürmüşlerdir. Onlara göre peygamberlikten önce de, sonra da peygamberler ne büyük, ne küçük ve ne kasıtlı olarak, ne de unutarak hiç bir günah işlememişlerdir. Onlara göre peygamberler, tebliğ konularında masum oldukları gibi amelde de günahlardan masumdurlar ve masum oluşları, peygamber oluşlarının bir gereğidir. Çünkü kişi bir davranışta bulunduğunda onu güzel gördüğü ve ona öylece inandığı için onu yapar. Günah işlediklerini kabul edecek olursak, o günahın da iyi bir davranış olduğuna inanıyorlar demektir. Bu ise, peygamberler için muhaldir. Nitekim yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: *«İşte onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, onların yoluna uy.»*[97] "Günah işlemeleri söz konusu olsa, bize hidayet rehberi olmaları hususiyetleri ortadan kalkar."[98]

Şiilerden sonra bu konuda en katı davrananlar Mutezile fırkasıdır. Onları da Eş'ari kelamcıları takip eder. Eş'ari kelamcılarından Razi (öl. 606/1209) şöyle demektedir: "Bizim görüşümüz şudur: Peygamberler (salat ve selam olsun onlara) peygamberlik dönemlerinde büyük küçük hiç bir günaha kasıtlı olarak düşmezler, bundan masumdurlar. Ancak dalgınlık sonucu düşmeleri mümkündür."[99]

---

97. 5/En'am 90.
98. Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, I/134-137.
99. Razi, *Peygamberlerin Masumiyeti*, s. 22

Razi, bu görüşünü teyid sadedinde, bu konuda yazmış olduğu müstakil eserde on beş delil zikretmektedir. Bu delillerden bir kaçı şöyledir:

a. Peygamberimiz açısından -ki diğer peygamberler için de aynı durum sözkonusudur- meseleye baktığımızda yüce Allah onu örnek edinmemizi emretmektedir. Eğer günah işlemiş olsaydı, bu durumda, ya ona uymamız gerekirdi ki, bu caiz olmazdı, ya da uymakla yükümlü olmazdık ve bu da caiz değildir. Çünkü ayetlerde ona uymamız emredilmektedir. Peygamberin günah işlemesi her iki durumda da batıl olduğuna göre, onun günah işlemiş olması mümkün değildir.

b. Günah işlemiş olsalardı, cehennem azabıyla korkutulmaları gerekirdi. Çünkü bu konudaki ayetin hükmü açıktır: *«Kim Allah'a ve peygamberine baş kaldırır ve yasalarını aşarsa, Allah onu temelli kalacağı cehenneme sokar. Ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.»*[100] Öte yandan: *«Allah'ın laneti zulmedenlere (haksızlık yapanlara)dır.»*[101] hükmü gereğince ilahi laneti de hakketmiş olurlardı. Bu ise ümmetin icmaı ile batıldır. O halde günah işlemeleri de mümkün değildir.

c. Peygamberler, Allah'a ibadeti ve günahlardan uzak kalmayı emrederler. Şayet ibadeti bırakıp günaha sapmış olsalardı yüce Allah'ın: *«Ey inananlar, yapmadığınız bir şeyi niçin söylüyorsunuz? Yapmadığınız bir şeyi söylemeniz Allah katında büyük gazaba sebep olur.»*[102] ayetine ters bir duruma düşmüş olurlardı.

d. Peygamberler günah işlemiş olsalardı, şehadetleri asla kabul edilmezdi. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *«Ey iman edenler, eğer bir fasık size bir haber getirirse onun iç yüzünü araşırın...»*[103] Ayetin getirdiği emir açık:

100. 4/Nisa 14.
101. 11/Hud 18.
102. 61/Saf 2-3.
103. 49/Hucurat 6.

Fasık kişinin şehadetini kabul hususunda durup bir iyice emin olmak gerekiyor. Böyle bir durumun peygamberler hakkında düşünülmesi ise imkansızdır.[104]

Peygamberlerin Günah İşlemiş Olmalarının Mümkün Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri

Hadis ehli, peygamberlerin günah işleyebileceklerini kabul ederler. Ancak risaleti tebliğ hususunda masumdurlar. Amel yönüyle masumiyetleri, işledikleri günah üzerinde ısrar etmemeleri, bir günah işlediklerinde uyarılmaları ve tevbe ederek bir daha o günahı işlememeleridir.[105] Bu konuda ileri sürdükleri deliller ise kısaca şöyledir:

a. Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin bazıları hakkında isyan, zenb (günah) ve zulüm (haksızlık, haddi aşma) gibi ··ükler kullanmaktadır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ

«Adem Rabbine asi olup şaşırdı.»[106]

لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ

«Ta ki Allah, senin günahından, geçmiş ve gelecek olanı bağışlasın.»[107]

Ayrıca Hz. Adem ve eşinin şöyle dedikleri buyurulmaktadır:

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

---

104. Daha geniş bilgi için bkz.: Razi, a. g. e., s. 22-32; Muhammed Süleyman el-Eşkar, *Ef'alu'r-Resul*, s. 144-148.
105. Bkz.: Muhammed Süleyman el-Eşkar, a. g. e., s. 143.
106. 20/Taha 121.
107. 48/Feth 2. Ayet, Peygamberimiz Muhammed (s) hakkındadır.

«Ey Rabbimiz biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.»[108]

Yunus (a) da şöyle demiştir:

سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

«(Allah'ım) sen eksikliklerden münezzehsin, yücesin, ben zalimlerden oldum.»[109]

Zulmetmek, günahla ilgili bir sözcüktür. Tevbe de ancak işlenen bir günahtan dolayı yapılır.

b. Yüce Allah peygamberlerini şirk ve masumiyetten sakındırmaktadır. Şayet günah işlemeleri mümkün olmasaydı, bu sakındırmanın bir anlamı olmazdı. Ancak peygamberler bir günah işlediklerinde mutlaka tevbe eder ve bir daha o günahı işlemezler.

Ayrıca Peygamber (s)'in şu ve benzeri dualarını da delil olarak zikrederler.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ
مِنِّي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي هَزْلِي وَجِدِّي وَخَطَئِي وَعَمْدِي وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي

"Allah'ım! Günahımı, bilgisizliğimi, işimde aşırılığımı ve benden daha iyi bildiğin bütün kusurlarımı affet. Allah'ım! Şakamı ve ciddi halimi, hata olarak ve bilerek işlediğim günahımı affet. İtiraf ederim ki bu kusurların hepsi bende vardır."[110]

Bu görüşü ileri sürenler, karşıtlarının ileri sürdükleri delilleri eleştirir, mesela, peygamberler günah işledikleri takdirde zalimlerin sınıfına dahil olmuş olurlar iddialarına karşı çıkarak, zulmün, günahta ısrar eden

---

108. 7/A'raf 23.
109. 21/Enbiya 87.
110. Buhari, Daavat 60.

için sözkonusu olduğunu, tevbe edip günahtan vaz geçen için zalim denilmeyeceğini belirtirler.[111]

Biz burada her iki tarafın önemli delillerini zikretmekle yetindik. Daha geniş bilgi edinmek isteyenler akaid, kelam ve şemail kitaplarının ilgili bölümlerine ve tefsir kitaplarına müracaat edebilirler. Ancak bu konuya son vermeden önce konuyu maddeler halinde aktarmak istiyoruz:

a. Ehl-i Sünnet ve diğer önemli fırkaların tamamı, peygamberlerin büyük günah işlemedikleri konusunda ittifak etmişlerdir.

b. Peygamberler, Allah'tan aldıkları talimatı tebliğ hususunda masumdurlar. Bu konuda fırkalar arasında ihtilaf yoktur.

c. Küçük günah işlemelerinin mümkün olduğunu söyleyenler, bu günahlar üzerinde ısrar etmediklerini, günah işledikten sonra Allah'ın onları uyarması sonucu tevbe ettiklerini ve o günahı tekrar işlemediklerini belirtirler.

d. Küçük günah dahi işlemediklerini söyleyenler, Kur'an'da bazı peygamberlere yöneltilen kınamaların, onların günah işlediklerini göstermediğini, evla olanı terketmiş olmaları sebebiyle kınandıklarını söylerler.

D. Hz. ADEM'İN CENNETİ

Hz. Adem (a)'in bulunduğu ve sonradan içerisinden çıkarıldığı cennetin, müminlerin hesap sonucu mükafat olarak girecekleri cennet mi, yoksa dünya bahçelerinden bir bahçe mi olduğu hususunda alimler arasında ihtilaf vardır. Alimlerin çoğuna göre, dirilişten sonra müminle-

---

111. Daha geniş bilgi için bkz.: Muhammed Süleyman el-Eşkar, a. g. e., s. 149 vd.

rin mükafat olarak girecekleri cennettir. Bir kısım alime göre ise, dünya bahçelerinden bir bahçedir. Her iki görüş sahipleri de, görüşlerini teyid sadedinde bir takım deliller ileri sürmüşlerdir.

Dirilişten sonra müminlerin mükafat olarak girecekleri cennet olduğunu söyleyenlerin delilleri:[112]

a. Yüce Allah, Adem'le eşinin o cennetten çıkmalarını emrederken «Oradan inin.»[113] ifadesini kullanmaktadır. Bu, bulundukları cennetin gökte olduğunu gösterir. Çünkü ancak yüksekte olan birine "in" sözcüğü kullanılır.

b. Yüce Allah, Hz. Adem'in bulunduğu cenneti öyle vasıflarla nitelemektedir ki ancak mükafat cenneti bu vasıflarla nitelenir. Çünük yüce Allah; Hz. Adem'e hitaben: *«Orada ne acıkacak ve ne de çıplak kalacaksınız.»*[114] buyurmaktadır.

c. Yüce Allah:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

(Dedik ki: "Ey Adem, sen ve eşin cennette oturun.") buyurmaktadır.[115] « الجنة » sözcüğünün başındaki ال » takısı ahdi zihni için getirilmiştir. Yani "cennet" sözcüğü mutlak olarak zikredildiğinde akla gelen mükafat cennetidir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, alimlerin bir kısmı da, Hz. Adem'in içerisinden çıkarıldığı cennetin, dünya bahçelerinden bir bahçe olduğunu söylerler. Bunların ileri sürdüğü deliller:[116]

---

112. İbnu Kesir, *Kasasu'l-Enbiya,* I/45; Sabuni, *en-Nübüvvetu ve'l-Enbiya,* İkinci Baskı, 1980, s. 121-122.
113. 20/Taha 123.
114. 20/Taha 118.
115. 2/Bakara 35.
116. Kasimi, *Mahasinu't-Te'vil,* Mısır-1957, II/111-112; Abdulvehhab

a. Şayet Hz. Adem'in bulunduğu cennet, müminlerin dirilişten sonra hesaba çekilip mükafat olarak girecekleri cennet olsaydı, Hz. Adem, şeytanın şu telkinlerine aldanmazdı: *«Ey Adem, sana ebedilik ağacını ve eskimeyen bir saltanatı göstereyim mi?»*[117] Eğer mükafat cenneti olsaydı, zaten orada ebedi olacaklardı.

b. Mükafat cennetine giren bir daha o cennetten çıkmaz. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Onlar oradan çıkarılmayacaklardır.»*[118]

c. Hz. Adem'in yeryüzünde yaratıldığı hususunda bir kuşku yoktur. Adem kıssasında yüce Allah'ın Adem'i göğe çıkardığına dair bir ifade mevcut değildir. Şayet Allah (c.c.) onu göğe yükseltmiş olsaydı, bu husus mutlaka zikredilirdi. Çünkü yeryüzünde onun göğe yükseltilmesi, zikre değer bir nimettir.

d. Müslim'in Ebu Hureyre'den naklettiği bir rivayette Peygamber (s), Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirlerinin cennet nehirlerinden olduğunu belirtmektedir. O halde dünya bahçeleri için de cennet tabiri kullanılmaktadır.

Diğer görüş sahipleri, bu görüşte olanları çoğunluğa muhalefet etmek ve selefin yolundan ayrılmakla suçlarken bu görüş sahipleri de, diğerlerinin delillerini eleştirmekte ve delillerinin tutarlı olmadığını söylemektedir. Şöyle ki:

Yüce Allah'ın Hz. Adem'le eşi Havva'nın cennetten çıkarırken onlara *«oradan inin»* demesi, bulundukları cennetin gökteki mükafat cenneti olmasını gerektirmez. Bilakis bulundukları cennet (bahçe) yeryüzündeki yüksekçe bir tepede idi ve bu nedenle *«oradan inin»* buyurdu.

---

en-Neccar, *Kasasu'l-Enbiya,* Kahire-Tarihsiz, s. 22; Afif Abdulfettah Tabbara, *Maa'l-Enbiya fi'l-Kur'ani'l-Kerim,* 5. Baskı, Beyrut-Tarihsiz, s. 39.

117. 20/Taha 120.
118. 15/Hicr 48.

Bulundukları cennette acıkmamaları ve çıplak kalmamaları ise, o bahçede bir çok meyveyi hiç yorulmadan elde edebileceklerini anlatır. Ama yasak ağaçtan yedikten sonra oradan kovulmuş ve yiyecekle giyecekleri elde etmek için yorularak çalışmaları gerekmiştir.

NETİCE

İnsanın nereden geldiği, aslının ne olduğu tarih boyunca her insanın merakını celbetmiş ve onu meşgul etmiş bir konudur. Felsefenin temel konularından biri de budur.

Yüce Allah, Adem kıssasıyla insanın bu merakını gidermekte aslının ne olduğunu, nereden geldiğini ona haber vermektedir. Ancak bu konuda verilen bilgi insanoğlunun bu konudaki merakını gidermekle kalmamakta ondan alacağı ders ve ibretler de bu bilgiyle birlikte verilmektedir.

Kıssanın en önemli yönü, insanın kainattaki konumunu belirlemesidir. O, yeryüzünde halife olarak yaratılmıştır; yeryüzünün yöneticisidir. Yeryüzündeki her şey onun emrine verilmiştir: *«O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.»*[119]

Henüz yaratılmazdan önce Yüce Allah onu yaratacağını meleklere haber vermiş ve kainattaki konumu melekler tarafından tartışılmıştır. İnsanın savunmasını da bizzat Allah yapmıştır. Bu da insanın önemini göstermektedir. Yüce Allah insanı yarattıktan sonra ona eşyaya isim verme kabiliyeti vermiş ve meleklerle adeta bilgi yarışmasına çıkarılarak bu üstünlüğü vurgulanmıştır.

Meleklerin ona secde etmeleri ise, evrendeki konumunu zirveye ulaştırmıştır. Yüce Allah'ın meleklere Adem'e secde etmelerini emretmesine melekler arasında

---

119. 2/Bakara 29.

olup cin soyundan olan İblis karşı çıkmıştır. Kendisinin ateşten yaratıldığını, Adem'in ise topraktan yaratıldığını söyleyerek kendisinin Adem'den üstün olduğunu ileri sürmüş ve bu tekebbüründen dolayı Allah'ın lanetini hakketmiştir.

İmtihan için yaratılmış olan insanın ezeli ve ebedi rakibi belirlenmiştir: İblis.

Kıssada insanı aldatmak ve onu bulunduğu zirveden aşağıların aşağısına indirmek için İblis'in her yola baş vuracağı anlatılmaktadır. Nitekim insanların ilk atası Adem'i asılsız vaadleriyle aldatmış ve cennetten çıkarılmasını sağlayabilmiştir.

Yüce Allah bizleri İblis'in/şeytanın hile ve oyunlarına karşı uyarmak için atamızın başından geçen bu olayı bize haber vermektedir: *«Ey Adem oğulları! Şeytan ana-babanızı (Adem ile Havva'yı), çirkin yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de şaşırtıp bir beleya düşürmesin. Çünkü o ve kabilesi, sizin onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.»*[120]

Şeytanın hilelerine aldananlar, aşağıların aşağısına düşerler. Şeytan, inanmayanları hakimiyeti altına alır. İnananlar üzerinde ise bir hakimiyeti yoktur: *«Kur'an okuduğun zaman, (önce) o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın! Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun bir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlaradır.»*[121]

İnananlar, onun oyununa gelip yanlış bir davranışta bulunduklarında tevbe eder ve bir daha böyle bir hataya düşmemeye çalışırlar. Nitekim ilk atamız Adem de bunu yapmış, yasak ağaçtan yedikten sonra tevbe etmiştir.

---

120. 7/A'raf 27.
121. 16/Nahl 98-100.

Hz. ADEM'İN İKİ OĞLU (KABİL İLE HABİL)

Hz. Adem'in iki oğlunun kıssası Maide Suresi'nde geçmektedir. Kıssada bu iki oğulun isimleri belirtilmemektedir. Tevrat'ta isimlerinin Kain ile Habil olduğu bildirilmektedir. Kain'in adı Kabil olarak İslami literatüre sonradan yerleşmiştir.

Maide Suresi'nde geçen bu kıssa şöyledir:

«Onlara Adem'in iki oğlunun haberini gerçek üzere oku: Hani herbiri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene): 'Seni öldüreceğim' dedi. (O da): 'Allah ancak müttakilerden kabul eder. Andolsun eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben alemlerin Rabbinden korkarım. Ben isterim ki sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip ateş halkından olasın. Zalimlerin cezası budur.' dedi. Nihayet nefsi ona, kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi ve tuttu onu öldürdü, bu yüzden de kaybedenlerden oldu. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. 'Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim (ben)?' dedi ve pişman olanlardan oldu.»[1]

---

1. 5/Maide 27-31.

Şeytan, Adem'e secde etmeyi reddettikten sonra cennetten kovulmasına ve lanetlenmesine sebep olan Adem ve soyunu aldatmak için Allah'tan kendisine kıyamete kadar mühlet vermesini istemiş ve Allah da bu isteğini kabul etmişti. Zaten insanoğlu için dünya hayatı bir imtihan yeri olacaktı ve imtihan yeri olması, bir rakibinin olmasını gerekli kılıyordu. Kuşkusuz Allah'ın ezeldeki takdiri de buydu.

Şeytan, görevine başlarken Allah'ın huzurunda şöyle demişti: *«Öyle ise beni azdırmana karşılık and içerim ki, ben de onları (insanları) saptırmak için senin doğru yolunun üstünde tuzak kuracağım. Sonra elbette önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve sen, onların çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın.»*[2]

Şeytan ikinci başarısını gerçekleştirdi. Adem'in oğullarından birinin (Kabil'in), diğerini (Habil'i) öldürmesini sağladı.

Kabil ile Habil arasındaki anlaşmazlığın nedeni Kur'an'da anlatılmamaktadır. Kur'an'da anlatılan, her ikisinin Allah'a birer kurban takdim ettikleri, birinin kurbanı kabul edilirken diğerinin kurbanının kabul edilmediğidir. Ancak niçin kurban takdim etmişler, işte bu hususta herhangi bir açıklama yoktur.

Sahabenin bazılarından gelen rivayetlerle kimi tarihçi ve müfessirin anlattıklarına göre Hz. Adem'in eşi Havva, her hamile kaldığında ikiz doğuruyordu ve ikizlerden biri oğlan, öteki ise kız idi. Çocukları evlilik çağına geldiğinde bir karında doğan erkek ile diğer karında doğan kızı evlendiriyordu. Çocukları evlilik çağına geldiğinde Kabil'le beraber doğan kızı Habil ile, Habil ile doğan kızı da Kabil ile evlendirmek istedi. Ancak Kabil ile birlikte doğan kız, güzel idi ve Habil ile birlikte doğanı

---

2. 7/A'raf 16-17.

ise çirkindi. İşte bu nedenle Kabil bu evliliğe karşı çıktı. Kendisinin ikizi olan güzel kızla evlenmek istedi.

Hz. Adem, anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için Allah'a birer kurban takdim etmelerini ve kurbanı kabul edilen kişinin güzel kızla evlenmesini önerdi. Bu öneriyi kabul ettiler.

Kabil çiftçilikle uğraşıyordu. Habil ise, çoban idi, hayvan otlatıyordu. Habil, kurban etmek üzere sürüsünün en iyilerinden semiz bir koç seçti. Kabil ise, tarlasından bir demet ekin getirdi. Getirdiği demetin içerisinde olgun bir başak gözüne ilişti ve bu başağın kurban edilmesine gözü tahammül etmedi. O başağı ayırdı ve onu kendisi yedi.

Kurbanlarını orta yere bıraktılar. Gökten bir ateş indi ve Habil'in takdim ettiği koçu yedi. Bu, kurbanının Allah tarafından kabul edildiği anlamına geliyordu. Kabil'in ekin demetine ise hiç ilişmedi, demet olduğu yerde kaldı. Bunu gören Kabil, kardeşi Habil'i öldürmeyi kafasına koydu.

Rivayet bu şekilde devam edip gitmekte ve daha pek çok meseleden bahsetmektedir. Ne var ki anlatılan bu rivayetin kaynağı İsrailiyat[3] olduğu için okuyucuyu bu rivayetlerle daha fazla meşgul etmek istemiyoruz.

Kabil'in Habil'i öldürmesi, bu sebepten olabileceği gibi başka bir sebepten dolayı da olabilir. Ancak bu gibi konularda kesin konuşabilmek için Kur'an'dan bir delilin olması gerekir. Nitekim bu kıssada da yüce Allah, bu gibi konularda gerçek bir delile dayanmaksızın söz söylenmemesi gerektiği konusunda bizleri uyarmaktadır. Bu uyarısında yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *«Onlara Adem'in iki oğlunun haberini gerçek üzere oku (anlat).»* Yani olayı gerçeği üzere ve abartmadan anlat.[4]

3. Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Beyrut-1971, II/703.
4. 5/ Maide 27. Bkz. M. Mahmut Hicazi, *Furkan Tefsiri*, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul-Tarihsiz, II/48.

Kur'an-ı Kerim bu kıssada bize iki ayrı insan tipini çizmektedir. Hz. Adem'in iki oğlunun sergiledikleri bu iki tip, her zaman ve her yerde rastlanan tiplerdir.

Bunlardan biri, Allah'ın emirlerine bağlı, başkasına haksızlık etmekten çekinen müttaki insan tipidir. Diğeri ise, hakkına razı olmayan, hep kendi menfaatini düşünen kıskanç ve saldırgan insan tipidir.

Ayetlerin Işığında Psikolojik Tahliller

Yeryüzündeki insan sayısının henüz bir aile çerçevesini aşmadığı bir dönemde bir insan kendi öz kardeşini öldürüyor! Kardeşi, onu caydıracak bütün yollara tevessül etmesine rağmen. Kalbini yumuşatmaya, merhamet ve kardeşlik duygularını harekete geçirmeye çalışmasına, kendisini öldürmeye kalkışsa bile ona karşılık vermeyeceğini söylemesine rağmen. Ama bütün bunlar onun kinini, nefret ve kıskançlık duygularını yatıştıramadı. İçindeki kin daha da arttı; gözlerini kin ve kan bürüdü. Nihayet yeryüzü toprağına insan kanı akıttı. Hem de kendi öz kardeşinin kanını. Yeryüzünde ilk katil oldu. Kimi insanlar, iyilik önderi olur, kimileri de kötülük önderi.

Kabil'in kafasında oluşan bu cinayet fikrinin nasıl yerleştiği, niçin yerleştiği belirtilmemekle birlikte nasıl geliştiği çok özlü bir ifadeyle dile getiriliyor:

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ

Kardeşini öldürmeye nefsi onu teşvik etti; onu öldürmeyi kolay gösterip süsledi. « فَطَوَّعَتْ » sözcüğüyle anlatılmak istenen bu.[5]

Ayetin bu özlü ifadesi üzerinde iyi düşünüldüğünde

5. Salah Abdulfettah Halid, a.g.e., III/106.

Kabil'in içindeki iç çatışma süreci hakkında bir takım ipuçları yakalamak mümkün.

Kardeşine karşı kin ve kıskançlık duyguları besleyen Kabil, önce kendi içinde bir takım ruhi çatışmalar yaşıyor. Şeytan ve nefsinin telkinlerine kulak verdiğinde bunlar kinini ve kıskançlığını tahrik ediyor, kardeşini öldürdüğü takdirde arzularına kavuşacağını fısıldıyorlar. Ve nihayet kardeşine bu çirkin niyyetini ifşa ediyor: «Seni öldüreceğim.»

Kardeşinin cevabı: *«Allah ancak müttakilerden (adaklarını) kabul eder. Andolsun eğer sen beni öldürmek için elini uzatsan (bile) ben seni öldürmek için sana el kaldırmam. Çünkü ben alemlerin Rabbinden korkarım. Ben isterim ki sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip ateş halkından olasın. Zalimlerin cezası budur.»* Kuşkusuz Habil'in bu kardeşçe ve yumuşak sözleri, Kabil'i etkiliyor ve kinini bir nebze de olsa yatıştırıyordu. Ne var ki fırsatını bulduğunda şeytan tekrar devreye giriyor ve onu kışkırtıyordu. Kabil, med ve cezirlerle dolu bir haleti ruhiye içerisindeydi. En sonunda şeytanın kışkırtma ve telkinleri ağır bastı.

Habil'in verdiği cevaptan onun, kardeşinin bu durumuna üzülmekle birlikte ona bir iç huzurun hakim olduğunu sezinliyoruz. Onda ne bir iç çatışma ve ne de bir taşkınlık vardı. Tam bir sükunet içerisinde ve mesaj yüklü bir karşılıkla Kabil'in: "Seni öldüreceğim." sözüne cevap veriyordu. Kendisini öldürmeye kalkıştığı takdirde ona karşılık vermeyeceğini belirtirken, Kabil'in zihninde doğabilecek yanlış bir imajı da silmeye çalışıyordu. Ona karşılık vermemesinin, aczinden kaynaklanmadığını, sadece ve sadece Allah korkusundan kaynaklandığını hatırlatıyordu.[6] Değilse, kendisi de aynı şekilde onu öldürebilirdi. Ama kalbi kinle dolup taşan Kabil, bu

6. Seyyid Kutub, a. g. e., II/705.

mesajı anlamadı. Müminin bu tavrını o gün Kabil anlamadığı gibi bugün de Allah ve ahiret inancını tanımayanlar bunu anlayamazlar. Anlamadıkları için de müminlerin bu tavrını korkaklık ve pısırıklıkla niteliyorlar.

Kur'an-ı Kerim, Kabil'in Habil'i nasıl öldürdüğü üzerinde durmaz. Sadece "ve tuttu onu öldürdü" demekle yetinir. Bu korkunç sahnenin tasvirini yapmaz. Ta ki zihin onunla bulanmasın. Çünkü kötülüğü tasvir, saf zihinleri bulandırır. Belki de kötülüğe teşvik eder.

Habil'i öldürdükten sonra Kabil'in içine düştüğü durum da çok özlü bir ifade ile anlatılır: "Bu yüzden de kaybedenlerden oldu." Eğer kaybettiği hususlar bir iki cümle ile anlatılmış olsaydı, belki insan zihni onlara takılır, başka kayıpları düşünme ihtiyacı duymazdı. Böylece insanın düşünce ufku onlarla sınırlanmış olurdu.

Neleri kaybetti Kabil?

Kanını akıtmakla kardeşini kaybetti.

Ailesinin nefretini üzerine çekmekle ailesini kaybetti.

Kardeşlik ve sevgi bağlarını kaybetti.

İnsani duyguları; şefkat, merhamet, müsamaha duygularını kaybetti.

İçine düştüğü pişmanlık duygusuyla hayatın tadını kaybetti.

İyiler arasında anılmayı, tarihini kaybetti.[7]

Kalb ve gönül huzurunu kaybetti.

Arzuladığı hedeflerine kavuşmayı kaybetti. vs...

Kabil'in, kardeşini öldürdükten sonra cesedini nasıl ortadan kaldıracağını bilememesi, bunun için bir karganın rehberliğine ihtiyaç duyması, içine düştüğü şaşkınlık ve çıkmazı gözler önüne sermektedir. Kendi kardeşini

---

7 Seyyid Kutub, a. g. e., II/706; Salah Abdulfettah Halid, a. g. e., III/110.

öldürecek kadar kendisini kudret sahibi sanan biri, öldürdüğü kardeşinin cesedini nasıl gizleyeceğini bilemiyor. Hayvandan dahi daha aşağı bir duruma düşüyor. Kendisi bile bu durumunu itiraf etmekten kendini alamıyor: *«Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim (ben)?»*

Kıssa, Kabil'in pişmanlığını ifade etmekle son bulur. Ne var ki bu pişmanlık, tevbekarın pişmanlığı değildi. Bilakis, kin ve nefretle dolup taşan ve arzuladığı hedeflere ulaşamayan başarısız kalmış birinin pişmanlığıydı.

Kabil'in bu cinayeti işleyinceye kadar nasıl bir iç çatışması geçirdiğini gördük. İşte bu konuyla ilgili bir hususu gündeme getirmek istiyoruz.

*

Kur'an'da nesh bulunduğunu söyleyen müfessirlerden kimisi, *«İçlerinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker.»*[8] ayetinin, yine aynı surede geçen: *«Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez.»*[9] ayetiyle neshedildiğini söyler.[10]

Bu görüşlerini desteklemek için de, sebeb-i nuzulle ilgili şu anlamdaki rivayetleri naklederler: Mensuh olduğu söylenen ayet indiğinde ashab (r) Rasulullah (s)'e namaz, oruç vs. gibi ameli hususlara güçlerinin yettiğini, kalblerinden geçen şeylere ise güçlerinin yetmediğini, bu sebeple bundan muaf tutulmaları gerektiğini iletmişler. Rasulullah (s) karşılık olarak: *«Size ne oluyor, Ehl-i*

---

8. 2/Bakara 284.
9. 2/Bakara 286.
10. Katade, *Kitabu'n-Nasih ve'l-Mensuh,* Beyrut-1985, s. 37; İbnu Ebi Talib el-Kaysi, Ebu Muhammed Mekki; *el-İzah li Nevasihi'l-Kur'an ve Mensuhi,* Suudi Arabistan-1976, s. 167-168; İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferac; *Nevasihu'l-Kur'an,* Beyrut-1985, s. 97; Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,* Mısır-1978, II/155.

Kitabın söylediği gibi mi konuşuyorsunuz.?» buyurmuş ve ardından: *«Hayır, öyle demeyin, 'İşittik, itaat ettik. Rabbimiz, (bizi) bağışlamanı dileriz.'»*[11] deyin buyurmuştur.

Bilahare, nasih olduğu söylenen ayet inmiş ve ashab buna çok sevinmiştir.[12]

Sebeb-i nuzul olarak anlatılan bu ve benzeri rivayetlerle sözkonusu ettiğimiz iki ayet iyi düşünüldüğünde, ayetler arasında bir neshin sözkonusu olmadığı anlaşılacaktır. Şöyle ki:

Mensuh olduğu söylenen ayette yüce Allah, insanın içinden geçirdiklerinden de hesaba çekileceğini; nasih olduğu söylenen ayette ise insanın, gücünün yetmediği hususlardan sorumlu tutulmayacağını bildiriyor. İki ayet arasında neshin bulunduğunu söyleyenlerin hatası, insanın, içinden geçen her şeyin onun gücü dışında olduğunu sanmalarından kaynaklanıyor olmalı. Oysa insanın içinden geçen şeyler arasında gücü dahilinde olanları da vardır. Kişi, iradesini kullanarak içinden geçen kötü niyet ve düşüncelerini frenleyebilir. Böyle bir çaba olmadığı takdirde bu kötü niyet ve düşünceler, günün birinde patlak verir ve kişiyi kötülüklere sürükler.

Mensuh olduğu söylenen ayet, eğitim alanında önemli bir noktaya parmak basmaktadır: Müslümandan, kendisini bir iç eğitime; nefs tezkiyesine tabi tutmasını, içinde beliren kötü düşünceleri söküp atmaya çalışmasını emretmektedir. "Eğer nefsinizi eğitmez, içinizden geçen kötülüklere engel olmak için iradenizi kullanmayacak olursanız, Allah bunun hesabını soracaktır." demektedir.

Aslında kişi, iradesi dışında cereyan eden fiil ve sözlerinden dolayı da sorumlu değildir. Ne var ki insanın dış

---

11. 2/Bakara 285.
12. Bu konudaki rivayetler için bkz.: İbnu'l-Cevzi, a. g. e., s. 97-100.

fiilleri arasında iradesi dışında olanlar daha az, kalbi ameller arasında da iradesinin dışında olanlar daha çoktur. Bu durumda nasih olduğu söylenen ayet, sadece irade dışı olan şeyleri, birinci ayetin kapsamı dışına çıkarmıştır. Ama ihtiyari olan ve engellenilmesine çalışılmayan her düşünce ve davranışından dolayı kişi sorumludur.

1. Kıssada Sözkonusu Edilen Kişiler Hz. Adem'in Öz Oğulları mıdır?

Kıssayı takip eden: *«Bundan dolayı İsrailoğullarına şöyle yazdık: Kim, bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu(n hayatını kurtarmak suretiyle) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur.»*[13] ayetine bakarak kıssada sözkonusu edilen iki kişinin, Hz. Adem'in öz oğulları olmadıklarını, İsrailoğullarından iki kişi olduklarını söyleyenler olmuştur.[14] Çünkü kardeşlerden birinin diğerini öldürmesi, İsrailoğullarına kısasın emredilmesine sebep olmuştur. Bu iki kardeş Hz. Adem'in oğulları olsaydı, onların yaptıklarından dolayı niçin İsrailoğullarına kısas emredilmiş olsun ki, derler.[15]

Müfessirlerin büyük çoğunluğu ise, onların, Hz. Adem'in öz çocukları olduklarını söylerler. Bu konuda kuvvetli deliller de ileri sürerler. Şöyle ki:

Ayette geçen "bundan dolayı" ifadesi kıssaya değil, kıssanın kapsadığı anlama racidir. Yani, insan öldürmek, haddi zatında büyük bir zulüm, neticesi hüsran ve pişmanlık olan büyük bir cinayettir. İnsan olanın bun-

13. 5/Maide 32.
14. Bkz.: Taberi.
15. Bkz.: Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul-1979, III/1658.

dan son derece sakınması gerekir. Oysa bu zulüm insanlar arasında bir vakıadır. Kıssa, muhteva açısından İsrailoğullarının durumuna tamamen uygundur. İşte bu nedenle İsrailoğullarına kısas emredilmiştir.[16]

Ayrıca bu iki kişi İsrailoğullarından olsaydı, katil, kardeşinin cesedini gömmek suretiyle ondan kurtulmayı bilir ve bu konuda bir karganın rehberliğine ihtiyaç duymazdı. Katilin bunu bilmemesi, insanlığın henüz ilk dönemlerini yaşadığını gösterir.[17]

Ayet ayrıca önemli bir hususa dikkat çekmektedir: Bir insan öldüren, bütün insanları öldürmüş gibidir; bir insanın yaşamasına sebep olan da bütün insanları diriltmiş gibidir. Çünkü insan için ilk öldürme önemlidir. Kişi bir cana ilk kıydığında, bu işi yapmazdan önce bir takım tereddütler geçirir. Ama öldürme işini gerçekleştirdikten sonra artık cana kıymak onun için kolay bir şey olur. Haksız yere birini öldüren, başka birini de aynı şekilde haksız yere öldürebilir. İlk kıydığı can da, sonra kıyacağı canlar gibidir. Yaşama hakkı da her can için aynı seviyede bir haktır. Böylece bir cana kıyan, yaşama hakkına kıymış gibidir.[18] Bir canın yaşamasına sebep olmak da, hayat hakkına olan saygıyı gösterir. Böyle bir davranış başkalarına da örneklik teşkil eder ve onların da böyle davranmalarını sağlar. Öldürme için de aynı durum sözkonusudur.

2. Kıssadan Çıkarılacak Dersler ve Alınacak İbretler

1. Hz. Adem'in bu iki oğlunun sergiledikleri iki tip insan, dünyanın her yerinde ve her zaman yaşayan tiplerdir. Çevresini ibretle gözlemleyen her insan, kendi

16. Elmalılı, a. g. e., III/1659.
17. Salah Abdulfettah el-Halidi, a. g. e., III/95.
18. Seyyid Kutub, a. g. e., II/707.

çevresinde de bu insan tiplerinin yaşadıklarını görecektir.

2. Kötülüğe giden yolun başlangıcı, kötülüğe niyyet etmek ve onu düşünmektir. Mümin kişi, zihnine takılan kötülükleri zihninden silme yollarını araştırmalıdır. İrade dahilinde olan iç amellerimizden de hesaba çekileceğiz.

3. Kişiler, çocuklarının ya da eş veya akrabalarının işledikleri kötülüklerden sorumlu tutulamazlar. Nitekim Hz. Adem bir peygamber olduğu halde kendi öz çocuklarından biri, diğerini öldürmüştür. Kuşkusuz her insan, kendi çocuklarının ve yakınlarının eğitiminden sorumludur. Ancak bu görevini yerine getirirken başarılı olamayabilir. Önemli olan, eğitim görevini yerine getirmeye çalışması ve bunun yollarına tevessül etmesidir.

4. İnsan suç işlemek suretiyle mutlu olamaz. Bilakis daha da mutsuz olur. Bunalımlara girer ve neticede hüsrana uğrayanlardan olur.

5. Suç işlendikten sonra iki türlü pişmanlık sözkonusu olabilir. Pişmanlık duyup tevbe eden, Rabbinden kendisini bağışlamasını dileyen, yeniden doğru yola adım atmıştır. Ama başarısızlığından, arzularını gerçekleştirememiş olmaktan dolayı pişmanlık duyanın bu pişmanlığının kendisine herhangi bir yararı yoktur.

6. Bir iyiliğe rehberlik edip bu konuda başkalarına örnek olan, onun izini takip edenlerin sevaplarından yararlanır. Aynı şekilde bir kötülüğe rehberlik edip bu konuda başkalarına örnek olan da, başkalarının onun izinden gitmelerinden dolayı günah kazanır.

1. Tevrat'ta Hz. Adem

Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin (yaratılış) bölümü, evrenin yaratılışını anlatmakla söze başlar. Buna göre Allah, birinci gün dünyayı, ikinci gün göğü, üçüncü gün bitkileri, dördüncü gün güneş, ay ve yıldızları, beşinci gün suda yaşayan hayvanlarla havada uçan kuşları, altıncı gün de karada yaşayan hayvanlarla insanı yaratmıştır.[1] Yedinci gün ise, yaptığı bu işlerden dolayı dinlenmiştir. Allah'ın bu günde dinlenmesi sebebiyle de bu gün kutsal ve mübarek bir gündür.[2]

Mevcut Tevrat'ta insanın yaratılışından bahsedilirken şöyle denilmektedir: "Ve Allah dedi: Suretimizde benzeyişimize göre insan yapalım; ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen her şeye hakim olsun." [3]

Yüce Allah, yerin toprağından Adem'e şekil verdi ve burnuna hayat nefesini üfledi. Onu Aden'in doğu yakasında diktiği bir bahçeye yerleştirdi. O bahçede her türlü ağacı dikmişti. Bahçenin ortasına da hayat ağacını; iyilik ve kötülüğü bilme ağacını dikmişti. Adem'e şunları emretti: Bahçeye bakıp onu koruyacaksın. Bahçenin her ağacından dilediğin gibi yiyebilirsin. Ancak iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin. Çünkü ondan

1. Tekvin, Birinci Bab.
2. Tekvin, II/1-3.
3. Tekvin, I/27.

yediğin gün mutlaka ölürsün.[4]

Yüce Allah bu arada hayvanları da topraktan yarattı. Onları Adem'in yanına getirerek Adem'den onlara ad koymasını istedi. Adem de onlara ad koydu. Bundan böyle hayvanlar, o adlarla anılmaya başlandı. Ancak Adem, kendi cinsinden yalnızdı. Ona bir yardımcı; bir eş gerekiyordu. Yüce Allah, Adem'i derin bir uykuya daldırdı ve o, derin uykudayken kaburga kemiklerinden birini aldı, o kemiğin yerini etle doldurdu ve aldığı kemikten kadını (Havva'yı) yarattı. O sırada Adem de, kendisine eş olarak yaratılan Havva da çıplaktı. Henüz utanma duyguları yoktu.[5]

Kır hayvanlarının en hilekarı olan yılan, Havva'nın yanına yaklaşarak ona, iyilik ve kötülüğü bilme ağacı olan yasak ağaçtan söz etti. O ağaçtan yedikleri takdirde ölmeyeceklerini; aksine, ebediyyen hayatta kalacaklarını, gözlerinin açılacağını ve iyiyi kötüden ayırt edebilecek güce kavuşarak Allah gibi olacaklarını anlattı. Bunun üzerine Havva ağaçtan yedi ve Adem'e de yedirdi. Gözleri açılmıştı. Çıplak olduklarının farkına vardılar. İncir yapraklarını dikerek kendilerine önlük yaptılar.

Bu arada günün serinliğinde bahçede gezinen Allah'ın sesini duydular. Hemen ağaçların arasına saklandılar. Allah, Adem'e seslendi: Adem, neredesin? dedi. Adem, saklandığı yerden cevap verdi: "Senin sesini bahçede işittim ve korktum. Çünkü çıplaktım ve bu nedenle saklandım." O zaman yüce Allah: "Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme, diye sana emrettiğim ağaçtan mı yedin?" dedi. Adem'le Havva olayı olduğu gibi anlattılar. Yılanın kendilerini aldattığını söylediler.

Yüce Allah üçünü de cezalandırdı. Yılana şöyle dedi: "Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan, ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin, ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin; ve seninle kadın arasına düşmanlık koyacağım; o senin

---

4. Tekvin, II/17-18.
5. Tekvin, İkinci Bab.

başına saldıracak, ve sen onun topuğuna saldıracaksın."

Kadına (Havva'ya) da şöyle dedi: "Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın; ve arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır."

Adem'e de şöyle dedi: "Karının sözünü dinlediğin ve ondan yemiyeceksin diye, sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar, alnının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın ve toprağa döneceksin."

Yüce Allah, her üçüne cezalarını bildirdikten sonra mevcut Tevrat'a göre dönüp şöyle demiştir: "İşte, iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu; ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, ve yemesin ve ebediyyen yaşamasın diye.

Bilahare yüce Allah, Adem'i Aden bahçesinden kovdu. Hayat ağacını korumak için de nöbetçiler yerleştirdi ve çevresine her tarafa dönen kılıcın alevini koydu. Bundan böyle Adem, toprağı ekerek geçimini sağlamaya başladı.[6]

Tevrat, Adem'in dokuz yüz otuz yıl yaşadığını, öldüğünde oğullarının ve kızlarının bulunduğunu,[7] yüce Allah'ın, Adem ve zürriyetinin kötülüklerini gördükten sonra onları yarattığına pişman olduğunu, yüreğinde acı duyduğunu fakat Hz. Nuh'u sevdiğini ve gönlünün hoş olduğunu anlatmaktadır.[8]

2. Tevrat'ta Adem'in Oğulları

Hz. Havva ilk gebeliğinde Kabil'i, ikincisinde de Habil'i doğurmuştur. Habil koyun çobanı olurken, Kabil

---

6. Tekvin, Üçüncü Bab.
7. Tekvin, V/4-5.
8. Tekvin, Altıncı Bab.

de çiftçi oldu. Bir müddet sonra Kabil, toprakta yetiştirdiklerinden Allah'a kurban getirdi. Habil de sürüsünün ilk doğanlarından ve iyilerinden getirdi. Yüce Allah, Habil'in takdimesine baktı ama Kabil'inkine bakmadı.

Kabil, yüce Allah'ın, getirdiği takdimesine bakmamasına çok öfkelendi. Neticede kıskançlığından Habil'i öldürdü.

Yüce Allah, Kabil'e kardeşinin nerede olduğunu sordu. Kabil: "Bilmiyorum, ben onun bekçisi miyim?" diye cevap verdi. Bunun üzerine yüce Allah ona şöyle dedi: "Ne yaptın? Kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağırıyor. Ve şimdi sen toprak tarafından lanet edildin, o toprak ki kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı; toprağı işlediğin zaman, artık sana kuvvetini vermeyecektir; yeryüzünde kaçak ve serseri olacaksın."

Kabil, yaptığına pişman oldu ve öldürülmekten korktu. Yüce Allah, onu oradan kovdu ama öldürülmemesini, öç alma cihetine gidilmemesini emretti.

Kabil, oradan giderek Aden'in doğusunda Nod diyarına yerleşti. Orada çocukları oldu.

3. Hz. Adem Hakkında Kur'an'da Anlatılanlarla Tevrat'ta Anlatılanların Bir Mukayesesi

Mukayese yaparken dört husus üzerinde duracağız: Kıssada Tevrat'ın Allah hakkındaki iddiaları; her iki anlatım arasında uyuşan noktalar; her iki anlatım arasında çelişen noktalar ve bir de birinde zikredilip diğerinde zikredilmeyen hususlar.

a. Tevrat'ın Allah Hakkındaki İddiaları

Tahrif edilmiş Tevrat'a göre yüce Allah, evrenin yaratılışını altı günde tamamladıktan sonra yedinci günde istirahat etmiştir.

Allah hakkında ileri sürülen bu iddia mevcut Tev-

rat'ın tahrif edildiğinin bir delilidir. Tahrif edildiğine dair sadece bu delil bulunsaydı bile, tahrif edildiğini ispatlamaya yeterliydi. Her şeye gücü yeten ve her şeyin yaratıcısı olan Allah, haşa ki yorulsun. Yüce Allah Kur'an'da bu iddiayı reddederek şöyle buyurmaktadır: *«Andolsun, biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık, bize hiç bir yorgunluk dokunmadı.»*[9]

Tahrif edilmiş Tevrat'ın iddialarından biri de, yüce Allah'ın günün serinliğinde bahçede gezinirken Adem'le Havva'nın yasak ağaçtan yediklerinin farkına varmasıdır.

Tevrat'ın bu iddiasına göre yüce Allah, Adem'le Havva'nın yasak ağaçtan yediklerini önceden bilmemektedir. Oysa O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır. Geçmiş de, gelecek de, şimdiki zaman da ilminin dışında değildir. Gizliyi de, açığı da bilendir O.

Yüce Allah'ın Adem'i bahçede araması, Adem'le Havva'nın O'ndan saklanmaları gibi iddialar da hakikatle bağdaşmamaktadır.

Tevrat'ın Allah hakkındaki iddialarından bir diğeri de, O'nun, Adem ve oğullarının yaptıkları kötülüklere şahit olduktan sonra Adem'i yarattığına pişman olmasıdır.

Pişmanlık iki sebepten dolayı olur: Ya kişi hevasına kapılır, ilerisini düşünmeden bir harekette bulunur ve sonra bu yaptığına pişman olur. Ya da yaptığının varacağı sonucu bilmez ve bu sebeple bilahare yaptığına pişmanlık duyar.

Her iki husus da Allah hakkında caiz değildir.

Hele Hz. Adem'in yasak ağaçtan yemesinden sonra yüce Allah'ın: "İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu." dediğinin iddia edilmesi, sanki Tevrat'ın bu ifadelerini uyduranın putperest olduğu izlenimini vermektedir. Sanki ortada başka ilahlar var da Allah onlara: "İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu." diyor.

---

9. 50/Kaf 38.

Adem'in, bir daha o ağaçtan yememesi için Allah'ın telaşa kapıldığını anımsatan ifadeler de Allah'ı aciz biri olarak takdim etmektedir ve bu tür ifadelerin de hakikatle bir ilgisi yoktur.

b. Her İki Anlatım Arasında Uyuşan Hakikatler

a. Evrenin altı günde yaratıldığı: Ancak Tevrat yedinci gün yüce Allah'ın istirahat ettiğini iddia ederken Kur'an bunu yalanlamaktadır.

b. Hz. Adem'in topraktan yaratıldığı: Tevrat Hz. Adem'in topraktan yaratıldığını söylemekle yetinmektedir. Kur'an ise, topraktan, çamurdan yapışkan çamurdan, kokuşmuş çamurdan ve fırınlanmış çamurdan yaratıldığını belirterek toprağın geçirmiş olduğu safhalara da dikkat çekmektedir.

c. Hz. Adem'in yasak ağaçtan yediği ve bu sebeple cennetten kovulduğu.

d. Hz. Adem'in çocuklarından birinin, diğerini öldürdüğü: Tevrat, çocuklarının adlarını, geçimlerini nasıl sağladıklarını belirtirken, Kur'an bu konuda bilgi vermemektedir.

c. Her İki Anlatım Arasında Çelişen Noktalar

a. Tevrat, Hz. Adem'in Allah'ın sureti üzere yaratıldığını belirtmektedir. Bu, Kur'an'a terstir. Kur'an, Allah'ın hiç bir benzerinin bulunmadığını belirtmektedir.[10] Allah, yaratıklarına benzemekten münezzehtir.

"Allah, Adem'i sureti üzere yarattı." hadisinde anlatılmak istenenin de Tevrat'ın bu iddiasıyla ilgisi yoktur. Hadisten ne kastedildiğini yukarıda anlatmıştık.

b. Tevrat'a göre Hz. Adem'le Havva'yı yasak ağaçtan yemeleri için onları aldatan yılandır. Kur'an'ın anlatımlarından anlaşılana göre ise, onları aldatan şeytandır.

---

10. 42/Şura 11.

Tevrat, yasak ağaçtan ilk yiyenin Havva olduğunu saraheten iddia etmekte ve yedikten sonra Adem'in yemesini sağladığı da ifade edilmektedir. Kur'an'da hangisinin önce yediği sarahaten ifade edilmemektedir. Tevrat'a göre yasak ağaçtan ilk yiyen Havva olduğu için de kadın lanetlenmiştir. Doğum yaparken çektiği sıkıntılar da bundan dolayıdır. Ayrıca Havva'yı aldatan yılan da, Havva'ya tabi olup ağaçtan yiyen Adem de lanetlenmiştir.

İncil'e göre ise, Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek idam edilmesi, nesilden nesile intikal eden insanlar üzerindeki bu lanetin kaldırılması içindir.

c. Tevrat'a göre yasaklanan ağaç, iyilik ve kötülüğü bilme ağacıdır. Ağacın diğer bir özelliği de hayat ağacı oluşudur. Ağaçtan yenmesinin yasaklanması ise bu iki özelliğinden dolayıdır.

Tevrat'ın anlattıklarına göre Allah, Adem'in bilgi sahibi olmasını istememektedir. Belki de kilisenin ilme karşı çıkmasının temelinde bu yatmaktadır. Nitekim eski Yunan mitolojisine göre de ilahlar ilahı makamında olan Zeus da bilgi ateşine kimsenin yaklaşmamasına çalışmıştır.[11]

Kur'an-ı Kerim ise, yasaklanan ağacın ne ağacı olduğu ve neden bu ağaçtan yenilmesinin yasaklandığına dair sarih bir bilgi bulunmamaktadır, ama Hz. Adem'in bilgi sahibi olmasının Allah tarafından istendiği anlatılmaktadır: Allah, Adem'e isimleri öğretmiş, sonra da onları meleklere arzetmiştir. Böylece Adem'in bu yönden meleklerin üstünde olduğunu onlara kanıtlamıştır.[12] Demek ki Kur'an-ı Kerim'e göre Allah, Adem'in bilgi sahibi olmasını istemektedir.

---

11. Bkz.: Muhammed Ali el-Barr, *Allah ve'l-Enbiya fi't-Tevrat ve'l-Ahdi'l-Kadim*, Beyrut-1990, s. 45.
12. Bkz.: 2/Bakara 31-32.

d. Anlatımların Birinde Zikredilip Diğerinde Zikredilmeyen Hususlar

a. Diğer kıssalarda da olduğu gibi bu kıssada da Tevrat, yer isimlerini, şahıs isimlerini ve kıssanın zamanını vermektedir. Kur'an'da ise geçmiş zaman kipi kullanılmak suretiyle kıssanın geçmişte vuku bulduğunu anlatır ama şahısların ömrünü, olayın geçtiği tarihi zikretmez. Yer ve şahıs isimlerine de çok az yer verir. Şahıs ve yer unsurları eğer olay açısından önem arzediyorsa onları zikreder. Olayın zamanını da -eğer bu yönden önem arzediyorsa- olayın gece mi, gündüz mü, yaz veya kış mevsiminde mi geçtiğini belirtir ama olayın takvim açısından yılını zikretmez.

Bu kıssada da Tevrat, Adem'in çocuklarının isimlerini, kıssada geçen şahısların kaç yıl ve nerede yaşadıklarını belirtmektedir. Kur'an'da ise ne Adem'in çocuklarının isimleri zikredilmiştir, ne ömürleri belirtilmiştir ve ne de olayların geçtiği yerler belirtilmiştir.

b. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'in yaratılışından önce yüce Allah'ın meleklere bir halife yaratacağına dair zikredilen ve meleklerin de cevabını içeren karşılıklı konuşma Tevrat'ta zikredilmemektedir.

c. Tevrat'ta meleklerin Adem'e secde ettiklerine dair de bir ifade mevcut değildir. Aynı şekilde şeytanın secde etmekten kaçındığı da anlatılmamaktadır. Haddizatında Kur'an'daki kıssada şeytan, kıssanın temel şahıslarından biri olduğu halde Tevrat'ta ondan hiç bahsedilmemektedir.

d. Kur'an, Adem'in yasak ağaçtan yedikten sonra tevbe ettiğini ve Allah tarafından tevbesinin kabul edildiğini belirttiği halde Tevrat'ta böyle bir tevbeden bahsedilmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Aliyyu'l-Kari, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, (çev. Y. V. Yavuz), İstanbul-1969.

Afif Abdulfettah Tabbara, *Maa'l-Enbiya fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut-Tarihsiz.

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul-1315 h.

Cahız, *Risaletun fi Nefyi't-Teşbih, (Resailu'l-Cahız)*, Kahire-Tarihsiz.

Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmadi,*İrşadu'l-Akli's-Selim*, Kahire-Tarihsiz.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul-1979.

Eş'ari, *el-İbane an Usuli'd-Diyane*, Medine-1975.

İbnu'l-Arabi, Ebu Bekr, *Ahkamu'l-Kur'an*, Mısır-1975.

İbnu Arabi, Muhyiddin, *Fususu'l-Hikem Şerhi*, (çev. M. N. Gençosman), İstanbul-1971.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferac, *Nevasihu'l-Kur'an*, Beyrut-1985.

İbnu'l-Cevzi, *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevazır fi İlmi'l-Vucuh ve'n-Nazair*, Beyrut-1985.

İbnu'l-Cevzi, *Sıfatu's-Safve*, Haleb-1969.

İbnu Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Beyrut-1313 h.

İbnu Kayyim el-Cevziyye, *Tefsiru'l-Kayyim*, Beyrut-Tarihsiz.

İbnu Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, Kahire-Tarihsiz.

İbnu Kesir, *Kasasu'l-Enbiya*, Kahire-Tarihsiz.

İbnu Kuteybe, *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*, Beyrut-1981.

İbnu Teymiyye, Takiyyu'd-Din, *Mecmu'u Fetava Şeyhi'l-*

İbnu Teymiyye, Takiyyu'd-Din, *el-Cevabu's-Sahih li men Beddele Dine'l-Mesih,* Kahire-Tarihsiz.

Hatib Şirbini, *es-Siracu'l-Munir,* Beyrut-Tarihsiz.

Kasımi, Muhammed Cemalu'd-Din, *Mahasinu't-Te'vili,* Mısır-1957.

Katade, *Kitabu'n-Nasih ve'l-Mensuh,* Beyrut-1971.

Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed, *el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an,* Beyrut-1966.

Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri,* (Çev. M. Keskin), İstanbul-Tarihsiz.

Maturidi, *Te'vilatu Ehli's-Sünne,* Kahire-1971.

Mevdudi, Ebu'l-Ala, *Modern Çağda İslami Meseleler,* (Çev. Y. Işıcık), Konya-1980.

Muhammed Ali el-Barr, *Allah ve'l-Enbiya fi't-Tevrat ve'l-Ahdi'l-Kadim,* Beyrut-1990.

Muhammed Süleyman el-Eşkar, *Ef'alu'r-Rasul,* Kuveyt-1978.

Nesefi, Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* İstanbul-Tarihsiz.

Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir,* Tahran-Tarihsiz.

Razi, *Peygamberlerin Masumiyeti,* (Çev. H. F. Ulus), İstanbul-1986.

Sabuni, Ali, *en-Nubuvvetu ve'l-Enbiya,* 1980.

Salah Abdu'l-Fettah Halidi, *İsrailiyyat Muasıra,* Amman-1991.

Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an,* Mısır-1978.

Seyyid Sabık, *el-Akaidu'l-İslamiyye,* Beyrut-Tarihsiz.

Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an,* Mısır-1978.

Tabatabai, Muhammed Huseyn, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an,* Kum-Tarihsiz.

Taberi, Ebu Cafer, *Camiu'l-Beyan,* Mısır-1954.

Zerkeşi, Bedru'd-Din, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an,* Beyrut-Tarihsiz.

YÖNELİŞ YAYINLARI'NDAN ÇIKACAK KİTAPLAR

Akaid ve Şeriat -II-

Mahmud **ŞELTUT**

İslam: Süreklilik ve Değişim

J. Obert **VOLL**

İslam Sosyolojisi

Asaf **HÜSEYİN**

Tarihte ve Günümüzde Tasavvuf

İbrahim **SARMIŞ**